DEFTERDAR SARI MEHMET PAŞA

DEVLET ADAMLARINA ÖĞÜTLER

OSMANLILARDA DEVLET DÜZENi

DERLEYEN VE ÇEVİREN
HÜSEYiN RAGIP UĞURAL

İçişleri Bakanlığı Tetkik Kurulu Müşavir

TE'LİF-Î MUHAMMED PAŞA ELDEFTERİ

NESAYIH'UL-VÜZERA V'EL-ÜMERÂ

VEYA

KÎTAB-I GÜLDESTE

NİZÂM-I DEVLETE MÜTEALLİK RİSALE

DERLEYEN VE ÇEVİREN

HÜSEYİN RAGIP UĞURAL

İçişleri Bakanlığı Tetkik Kumlu Müşaviri

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ 1969, ANKARA

SUNUŞ

Türkiye ve Orta Doğu Âmme idaresi Enstitüsü, temel amaçlarına uygun olarak şimdiye kadar yaptığı yayınlarla ve araştırmalarla, modern âmme idaresinin teorik ve pratik esaslarını Türk idare hayatına duyurmaya ve yaymaya çalışmıştır. Enstitümüz, bu kere, Türk idare tarihine ait gayet ilginç bir kitabı bütün Türk idarecilerine ve Türk kamu oyuna sunmaktadır. Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın "Devlet Adamlarına Öğütler'^, tarihimizin epey gerisinde kalmış, sosyal, siyasal ve idarî bakımdan günümüzdekinden büyük ölçüde farklı bir düzeni eleştirmekte ve kurulmasını arzuladığı bir idare sistemiyle ilgili tavsiyelerde bulunmaktadır. Lâkin, yazarın amacı ve özlemi bir yana konulursa, yapmış olduğu eleştiri ve tavsiyelerin, dokunmuş olduğu birçok konuların ve meselelerin günümüzde dahi, canlılığını ve önemini yitirmediği hemen görülmektedir. Bir bilim adamı olmadığı için Sarı Mehmet Paşa'nın kitabında, bugünkü sevk ve idare ilminin, personel idaresinin sistematik bir incelemesini bulmak elbette ki mümkün değildir. Fakat, devlet teşkilâtının en yüksek kademelerinde yer almış bir idareci olarak yazar, geniş tecrübesi ile idarecinin, idarenin, hattâ politikanın çok önemli bazı konularına parmak basarken, gerçekte, bugün karşılaştığımız pek çok meselelere iki buçuk yüzyıl geriden ışık tutmaktadır. Eserin büyüklüğü ve değeri asıl buradadır sanırım. Türk idare tarihinin incelenmesinde de yararlı olacağına inandığımız eserin Enstitümüz yayınları arasında yer almasını bunun için arzu ettik.

Bu kitabın yayınlanmasında kişisel ilgisi ile değerli bir hizmette bulunan içişleri Bakanı sayın Dr. Faruk Sükan'a, kitabı derleyen ve bugünkü dilimize çeviren sayın Hüseyin Ragıp Uğural'a, kitabın dilinin günümüz Türkçesine intibakı için kıymetli

katkısını Enstitümüzden esirgememiş olan değerli dostum sayın Ahmet Muhip Dranas'a ve nihayet bütün yayınlarımızda olduğu gibi, bu yayınımızı da en iyi şekilde hazırlamak için büyük çaba harcamış olan değerli çalışma arkadaşım, Enstitümüzün Derleme ve Yayın Şubesi Müdürü, Uzman ve Öğretim Üyesi Sayın Mustafa Tosun'a en samimî ve halisane teşekkür duygularımı sunmak, benim için büyük bir zevktir.

25 Nisan 1969

Genel Müdür Prof.
Dr. Fahir H. Armaoğlu

Ö N S Ö Z

Engin tarihinde birçok medeniyetler ve imparatorluklar kurmuş olan Türk Milleti, yakın doğudaki büyük imparatorlukların sonuncusu ve belki de en güçlüsü olan heybetli Osmanlı İmparatorluğu'nu da kurmuş ve 600 yıl süre ile bir tek sülâlenin hükmü altında yaşatmıştır. Geniş sahalara yayılmış ve uzun zaman payidar olmuş her imparatorluk gibi Osmanlı İmparator-luğu'nun da kanunlarında ve devlet nizamında mükemmel esaslar bulunduğu muhakkaktır. Türk Milleti'nin ve onun gelecekteki bütün nesillerinin daima gururla öğünecekleri, devlet idaresindeki bu esasları öğrenmek ve öğretmek her Türk'ün ilk ve aslî vazifesidir.

Ecdadımızın mirasını ve millet hadimlerinin hizmetlerini, dikkatli araştırmalarla değerlendirmek ve onları eserler halinde ortaya koymak Devletimizin bekaası ve nesillerin hayatiyeti için lüzumludur. Keza bunların ortaya konması, millî tarih şuurunun uyanıklığı ve nesillerin yaratıcı güçlere sahip kılınabilmeleri için de zaruridir. Bu temel görüşle Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek mevkilerinde bulunanlara bir rehber olmak üzere yazılan Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın "Nesâyıh'ül-Vüzerâ V'el-Ümerâ veya Kitab-ı Güldeste" isimli eserini "Devlet Adamlarına Öğütler" adiyle ilk defa konuşma dilimize çevirterek yayınlatmakla millî bir vazife yaptığımıza inanıyoruz.

Bu eser, bizlere 18. yüzyılın başlarında yaşamış bulunan şerefli, vicdan ve iman sahibi bir Osmanlı Devlet Adamının kaleminden iyi ve kötü politikanın ne olduğunu öğrenmek fırsatını vermektedir. Osmanlı Devlet îdaresi'nin hususiyetlerine vâkıf bir kimsenin kaleminden çıkan bu kitap, Osmanlı İmparatorluğu'nun idare sistemi hakkında fikir sahibi olmamızı mümkün kılan

ve aynı zamanda bu devlet nizamına ait objektif tenkide imkân veren tarihî bir kaynak mahiyetindedir.

Yazarın hedefi, itilâ devirlerine hâkim olan idare ve devlet prensiplerini yeniden canlandırmak suretiyle idarenin ıslahına müessir olmaktır. Bu prensipler ve hasletler bugünkü devlet nizamında da söz götürmez esaslardır. Yazarın fikirleri fevkalâde önemli, manalı, ibret verici ve öğreticidir.

idare ve irfan hayatımızda bu kitabın mühim bir ihtiyacı karşılayacağına ve alâka toplayacağına inanıyoruz. Bu çalışmanın dünyanın en zengin el yazması eserleriyle dolu kitaplıklarımızda toz olmaya mahkûm, Arap harfleriyle yazılmış hukuk, idare ve tarih kitaplarının konuşma dilimize çevrilmesinde teşvik, öncülük ve çığır açmasını samimî olarak arzu ve ümit ediyoruz.

Eserin meydana gelmesinde ciddî mesai ve emeği geçen arkadaşım Hüseyin Ragıp Uğural'a en kalbî tebriklerimle şükranlarımı sunmayı vazife bilirim.

5- 5- I969

Dr. Faruk SÜKAN içişleri
Bakanı

Defterdar Sarı Mehmet Paşa ite Çağdaş olan Ulu Atam Revan Kalesi Muhafızı Darendeli Hacı Hüseyin Paşa'nın

Temiz Ruhuna sunarım

ESER HAKKINDA

ı. Büyük Arap filozofu İbni Haldun "Prolegomena" (Mukaddime) adlı kitabında şöyle yazıyor: "İmparatorlukların da tıpkı insanlar gibi kendilerine has bir ömürleri vardır, gelişirler, olgunlaşırlar, sonra da batmaya başlarlar."

2. Arap tarihindeki derin bilgisine dayanan îbni Haldun'a göre, her sülâle aşağı yukarı 120 yıllık bir ömre sahip olduğu halde Osmanlı imparatorluğu 600 yıl süreyle bir tek sülâlenin hükmü altında kalmış ve hiç değilse dış görünüşü itibariyle bir şekil değişikliğine uğramamıştır.

3. Yakın doğudaki büyük imparatorlukların sonuncusu ve belki de en güçlüsü olan bu heybetli imparatorluğun ömrünü uzatan ve devamlılığını sağlayan unsurlar nelerdi?

Bir çok yıllar Osmanlı devleti katında İngiliz Sefirliği yapmış olan "Sir James Porter" "Türklerin Davranışları, Devleti, Hukuku, Dini Üzerinde Düşünceler" adlı eserinde bu unsurları şöyle sıralamıştı: "Geniş alanlara yayılmış ve uzun zaman payidar olmuş her imparatorluğun anayasasında makul ve iyi taraflar vardır. Şurası da muhakkaktır ki Türklerin politik sistemindeki bozuklukların derecesi ne olursa olsun, Osmanlı imparatorluğu hukukla yoğrulmuş bir din temeli üzerine o kadar sağlam şekilde kurulmuş ve kamu vicdanı ve Türk ferdinin gururuyla olduğu kadar çıkarlarıyla da o kadar sıkı şekilde perçinlenmiştir ki bu imparatorluk çağlar boyunca sürmüş, istikrar ve devamlılığı sağlanmıştır."

Gerçekten, Osmanlı devleti kendine özgü bir temel üzerine oturtulmuştur. Devlet makinesinin başında mutlak bir hükümdar olarak kabul edilen bir sultan bulunuyordu. Allah'ın bir

lütfü ve değiştirilemez kabul edilen şeriatın kavramadığı her konuda son söz onundu. Fakat gerçekte bu mutlakiyet çok kesin iki şartla sınırlıydı. Bunlardan birincisi, devletin islamî anayasasıdır. Kur'an-ı Kerime ve hadislere dayanan şeriat ülkenin temel kanunu veya onun anayasasıydı. Sultanların mevkilerinin dayanağı da bu kanunlardı. Bunlar, hem dünyevî ve hem de dinî kanunlar manzumesiydi. Daha Osmanlı devleti kurulmadan son şekliyle tesbit edilmiş olan bu kanunlar manzumesi yalnız halk tarafından saygı görmekle kalmamakta, aynı zamanda geniş ulema sınıfı tarafından ihlâline de asla göz yumulmamaktaydı. Bu ulema sınıfı müslüman olan bütün okumuş kimseleri içine alıyordu. Sultanın mutlak egemenliğinin ikinci bir sınırı, müslüman uyruklarının son derece muhafazakâr tutumu idi. Bu tutum, yerleşmiş örf ve adetlerde veya devletin siyasetinde lüzumlu görülen değişiklikleri hiç bir tâviz vermeden önlemekteydi. Bu yüzden Sultan kanun koyma yetkisinden fiilen yoksun kılınmıştı. Çünkü her alan Kur'an'ın ve şeriatın hükmü altındaydı. Hal ve şartlar böyle devam ederken imparatorluk genişliyor ve dünya hareketsiz durmuyordu. Özellikle yönetim alanında değişiklikler yapmak zarureti doğuyordu.

Bu meselenin çözümü için, Osmanlı devletinin kuruluşundan önce eski Türk hükümdarlarına kanun yapma yetkisini veren gelenek canlandırıldı. Bu yoldan, yürürlükteki kanunlarda bazı küçük değişiklikler yapmak mümkün oldu; ancak bu değişiklikler, halkın ve ulema sınıfının desteğinden yoksun bulunduğu hallerde bir değer taşımıyordu. Hatta ulema sınıfı, şeriate uymamakla suçladıkları sultanları tahttan indirmeye kadar gidebiliyordu. Kanunlar manzumesi sultanın müslüman uyrukları üzerindeki yetkisini o derece sınırlandırıyordu ki, geniş bir imparatorluk yönetiminin gerektirdiği disiplini muhafaza etmek nadiren mümkün oluyordu. Uzak illerdeki büyük prestij ve kudrete sahip valilerin tesirli bir şekilde denetlenebilmesi için sultanın onların hayatı ve hürriyetleri üzerinde mutlak haklara sahip olmasına ihtiyaç vardı. Bu sebeple müslüman tebaa üzerinde şeriatın yerine getirilmesinden başka hiç bir hakkı bulunmayan sultan çareyi kapıkullarıyla bendegândan meydana gelen bir yönetim sistemi kurmakta buldu. Artık efendi, kullarının hayatı üzerinde mutlak egemenliğe sahipti.

Sonunda öyle bir sistem gelişti ki, bu sistemde bütün yönetim mevkileri sultanın kullan tarafından işgal ediliyor ve ordunun devamlı üyeleri onun özel malı oluyordu. Rütbe itibariyle sadrazamdan en mütevazı yeniçeri erine kadar geniş bir kütleyi kapsayan bu kapıkullarından binlercesi "îdare Müessesesini" meydana getirmekteydi. Bu yüzden hükümetin esas görevi basit bir idareden ibaretti. Sultan icra organının başıydı. Onun emri altında, şikâyet ve isyan etmeleri mümkün olmayan, sultanın keyfine göre cezalandırabileceği, terfi ettirebildiği yahut öldürebildiği binlerce kapıkulu vardı.

Kanunî Sultan Süleyman'dan önce gelen hükümdarlar zamanında bu sistem mükemmel olarak işledi. Gerçekten büyük birçok devlet adamı yetiştirdi ve işlerin başına onları getirdi. Çünkü bu kul kütlesinin her üyesi dikkatle eğitilmekte ve sonunda en uygun göreve atanmaktaydı. İlerleme, kabiliyet ve sadakatle mümkündü. Bizzat sultanlar, gençliklerinde Valiliklere gönderiliyor, tecrübe kazanıyor, büyük makinenin bütün ayrıntılarını öğrenerek yöneticilikte kendilerini olgunlaştırıyorlardı. Bu suretle Osmanlı sülâlesi, yüzyıllar boyu barışta ve savaşta elinde otorite dizginlerini kuvvetle tutmasını bilen şehzadeler yetiştirdi.

Bu sistemin başarıyla uygulandığı yüzyıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak dönemi olmuştur. Zamanla kapıkullarından meydana gelen bir yönetim düzeni aracılığıyla hükümet etme politikasının başarısızlığı ortaya çıkmış ve bu müstesna sistemin yaratılmasına yol açan tehlikeler devletin çöküntü döneminde yeniden ortaya çıkmıştır.

Defterî Mehmet Paşa, imparatorluğun gerileme döneminin başlangıcında çevresinde gördüklerini eleştirmek için sesini yükselttiği zaman Osmanlı devletinin en parlak dönemindeki kudretli bünyesini düşünmekteydi. Eleştirdiği şey sistem değil onun yönetiliş tarzıdır. Kendi zamanının şartlarını hemen hemen 200 yıl öncesiyle karşılaştırmıştır, ileri sürdüğü öğütler devlette suiistimal veya fesat saydığı şeyleri anlatmaktadır. Devlet yönetiminde görev alacaklarda zekâ, bilgi, namuskârlık ve tecrübenin temel nitelikler olduğunu belirtmektedir. Özellikle kamu görevlerine yapılacak atanmalar konusunda çok israrlıdır. Ona göre bu gibi görevliler çok dikkatle seçilmeli, görev

isteyenler şüpheyle karşılanmalı, en namuslu ve en iyi yetişmiş, tecrübeli kimseler aranmalı ve önemli mevkiler bunlara verilmelidir. Bu hal Osmanlı sisteminde devletin başarı veya başarısızlığının hemen hemen tamamiyle memurların karakterine bağlı bulunduğu gerçeğini tesbit etmektedir.

Mehmet Paşa, memurlar üzerinde Özellikle durmaktadır; çünkü zamanındaki memurların ahlâkî kusur ve zaaflarını derinden hissetmiş, bunu Osmanlı İmparatorluğu'nun XV ve XVI inci yüzyıllarda büyük sultanların yönetiminde erişmiş olduğu ihtişamdan sonra gerilemenin başlıca nedenlerinden bîri olarak saymıştır. Kafasında daima Kanunî Sultan Süleyman'ın muhteşem zamanı vardır. Bu dönemi, sonraki dönemlerle yaptığı karşılaştırmalarda bir ölçü olarak kullanmaktadır. Dönmek istediği bir ideal devir vardı; fakat İmparatorluk bu ideal devirden uzaklaşmıştı. Her ne kadar biz, gelecekte bir ideale doğru hiçbir terakki mefhumu ihtiva etmeyen onun bu görüşünü tamamen kabul etmek zorunda değilsek de bu bilgilerin kıymetini de inkâr etmek mümkün değildir. Yazarın amacı gelişmeyi sağlamaktan çok eskiye dönüştür. Değiştirilmesini-istediği durumların sebeplerinin teşhisinde onunla beraber olmamız mümkün olmasa bile, vardığı sonuçlara kulak vermek zorundayız. Çünkü yazar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküntü seyrini ve sonuçlarım gözlemekte başka herhangi bir kimseden çok daha elverişli bir mevkide bulunmuştur.

Defterî Mehmet Paşa'nın "Nesâyih ül-vüzerâ v'el-ümerâ veya Kitab-ı Güldeste" adlı eseri bu düşüncelerin ışığında kaleme alınmıştır.

"Devlet Adamlarına Öğütler" adıyla ilk defa konuşma dilimize çevrilerek yayınlanan bu kitap Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek mevkilerinde bulunanlara bir rehber olmak amacıyla yazılmıştır. En çok kullanılan kaynak hadistir. Ayrıca Kur'an'dan ve Birinci Selim ile Kanunî Sultan Süleyman'ın Sadrazamı Lütfi Paşa'nın Asafnâme'sinden nakiller de vardır. Bununla beraber, kitabın yalnız âyet, hadis ve eski vezirlerle tarihçilerin hikmetlerinden başka bir şey ihtiva etmediği gibi yanlış bir düşünceye de kapılmamak gerekir. Yazarın kendi fikirleri bütün diğer kaynaklardan gelenlerden daha önemlidir ve daha çok yer tutmaktadır. Uzun şahsî tecrübelerin ve işlere

vukufun bir mahsulü olarak meydana gelen bazı sonuçları desteklemek veya misaller getirmek üzere eski eserlerden nakiller yapılmıştır.

Gerçekten bu küçük eser bizlere, XVIII'inci yüzyılın ilk yarılarında yaşamış bulunan şerefli ve vicdan sahibi bir Osmanlı devlet adamının kaleminden iyi ve kötü politikanın ne olduğunu öğrenmek fırsatını vermektedir. Osmanlı yönetiminin ayrıntılarını bilen bir kimsenin kaleminden çıkan bu kitap, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim sistemi hakkında fikir sahibi olmamızı mümkün kılmakta ve bizlere bu yönetim düzenine kritik bir görüş açısından bakabilmek imkânını sağlamaktadır.

Nihayet denilebilir ki, "Memleketteki bütün servetin ve kuvvetin kaynağı olan tebaaya zulüm edilmesine mani olacak her türlü gayretin gösterilmesi, vergi Ödeyen halkın korunup gözetilmesi" öğütleri eserin ruhunu teşkil etmektedir.

Mehmet Paşa'nın değerli eserini bugünkü dile çevirmekle Osmanlı İmparatorluğu'nun altın çağının ölçülerini onun anlayışıyla ortaya koymuş oluyoruz. Bu konuda bize yardımcı olanlara ve özellikle eserin her sayfasının, halta her satırının çevirisinde değerli yardımını esirgememiş olan içişleri Bakanlığı Tetkik Müşaviri Selâhattin Aslan Korkud'a, İngilizce tercümesinin önsözü ile girişini öğrenmemize yardımcı olan TODAlE uzmanlarından Mustafa Fotozoğlu'na, incelemeleri daktiloya çekmek için büyük zahmetlere katlanan içişleri Bakanlığı Tetkik Kurulu memurlarından Kübra Akay'a ve arkadaşım Sadık Durusal'a ve eser tamamlandıktan sonra esaslı bir inceleme yapmış olan Sayın Ahmet Muhip Dranas'a teşekkürü borç bilirim.

Bu alanda çalışmak isteyenlere faydalı olabilmek amacıyla yapılan bu incelemede, ilk deneme olması dolayısıyla görülecek eksiklerden ve kusurlardan dolayı okuyucularımdan özür dilerim.

Eserin Varlığı Nasıl öğrenildi?

Cumhuriyet Senatosunda içişleri Bakanlığı 1966 yılı bütçesi görüşülürken Zonguldak eski senatörü Sayın Akif Eyidoğan

söz alarak içişleri Bakanı Sayın Dr. Faruk Sükan'dan Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın "Nesâyih ül-vüzerâ v'el-ümerâ" isimli eserini lütfen bulup okumak zahmetini ihtiyar etmesini rica etmişti.

Sayın Bakanın bu konunun özel surette ele alınmasını içişleri Bakanlığı Tetkik Kurulu'ndan istemesi üzerine bu alanda gerekli araştırma yapıp bir inceleme hazırlama vazifesi kurul üyesi olmam dolayısıyla ve ayrıca aşağıda yazacağım nedenlerle bana verildi.

1946- 1950 yuları arasında Ardahan Kaymakamı bulunduğum sıralarda İstanbul Amerikan Koleji eski direktörü ve Princeton Üniversitesi Türk Tarihi ve Dili Profesörü müteveffa Walter Livingston Wright Jr,, Princeton Türk Kütüphanesi için yazacağı bi'r eserle ilgili olarak incelemelerde bulunmak üzere Ardahan'a gelmişti. Profesör Amerika'ya döndükten sonra Defterdar San Mehmet Paşa'nın "Nesâyih ül-vüzerâ v'el-ümerâ veya Kitab-ı Güldeste" adlı eserini Osmanlıca metniyle birlikte İngilizceye tercüme ederek bastırdığı kitabım bana yollamak lütfunda bulundu.

O tarihte Kars Milletvekili olan Sayın Akif Eyidoğan bu kitabı görünce aldı, okudu ve yöneticilerimiz için son derece ilgi çekici ve faydalı bulduğunu ifa^e ederek eserin bugünkü dile çevrilip basılmasını hararetle tavsiye etti.

Bu tavsiyeyi yerine getirmek için zaman zaman çaba gösterdimse de ancak bu eser üzerinde inceleme yapmakla görevlendirildikten sonra netice almam mümkün oldu. Bundan dolayı, bu konuda beni teşvik edenlerin ve görevlendirenlerin bu eserin meydana gelmesinde payları büyüktür.

Profesör W. L. Wright, Defterdar Sarı Mehmet Paşa'nın "Nesâyih ül-vüzerâ v'el-ümerâ" adlı el yazması eserini (musahhihi Princeton Darülfünunu müderrislerinden Walter L. Wright, Princeton darülfünunu matbaası, Düvel-i Müttehide-i Amerika, 1935), İngilizce tercümesini de "Ottoman Statecraft" başlığı ile bir önsöz ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 1720 tarihlerinden önceki bir buçuk yüzyıllık çöküntü vetiresini kabataslak çizerek, eserin içindeki bilgileri batılı okuyucu için anlaşılır hale getirmek amacıyla bir giriş ekleyip yayınlamıştır.

"Nesâyih ül-vüzerâ v'el-ümerâ veya Kitab-ı Güldeste" yi ilk defa bir batı diline çevirerek yayınlayan W. L. Wright, bu incelemeyi Benjamin Davis Shreve'in Princeton Üniversitesi'ne "eski ve modern milletlerin tarihlerinin tetkikiyle bunların gerileme, bozulma ve yok olma nedenlerinin meydana çıkarılması" amacıyla yaptığı bîr vakfın imkânlarından yararlanarak meydana getirmiştir.

Profesör Wright, "Nesâyih ül-vüzerâ v'el-ümerâ yahut Kitab-ı Güldeste" el yazmalarından beş tanesinin mevcut olduğunu bildiğini, bunlardan dördünün fotoğrafla alınmış kopyalarının tercüme edilen metin hazırlanırken kullanıldığını, bunlardan birinin İstanbul Süleymaniye Genel Kilaplığı'na devredilmiş olan Esat Efendi Kitaplığında 1830 numarada, ikincisinin Paris Millî Kitaplığı Türk ilâvesinde (Bibliotheque Nationale, Supplément Turc) 1112 numarada, üçüncüsünün Berlin'de Prusya Şehir Kitaplığı'nda 153 numarada, dördüncüsünün Budapeşte'de Macar îlim Akademisi'nde "Törek" 0.297 numarada, beşincisinin Leningrad Doğu Dilleri Enstitüsü'nde XXIV, 367 numarada kayıtlı olduğunu, Prusya Şehir Kitaphğı'ndakinde bîr fihrist, İstanbul'dakinden başkalarında ise stil ve ifade tonu bakımından eserin diğer bölümlerinden farklı olarak yazarın fikirlerini genişletmek için kanunnamelerden alınarak ilâve edilmiş parçalar bulunduğunu yazıyor. Wright, bu beş el yazmasını birbirleriyle karşılaştırmış, bunlardan İstanbul'daki metni tercümesine esas almıştır.

Varlığı böylelikle öğrenilen eserden Wright'in bulduklarına ilâveten İstanbul, Nuruosmaniye Kitaplığı 3305 numarada, İstanbul Süleymaniye Genci Kitaplığı'na devredilmiş olan Esat Efendi Kitaplığında 1854. numarada, Hafîd Efendi kitaplığında 239 numarada, Hacı Mahmut Efendi kitaplığında 4859 numarada ve Halet Efendi kitaplığında 354 numarada kayıtlı beş el yazması kopya daha bulunmuştur. Bu kopyalar üzerinde; kopyacılar tarafından yazılmış "Te'lif-i Muhammed Paşa El-defterî, Nizam-ı Devlete müteallik risale - Defterî Mehmet Paşa, müellif-i Risale 1115 vak'asında defterdar bulunup cülûs-i Ahmet Hâni'den sonra mansıbında ipka olunduğu bâb-ı salis evâsıtında mesturdur. Sâhib-i târih merhum ve

mağfur defterdar Elhac Muhammed Paşa'nın nizâm-ı devlete dair risalesidir" şeklinde ibareler vardır.

Ayrıca Ankara Millî Kitaplığı'nda, Süleymaniye Genel Kitaplığında 1830, 1854 ve 354 numaralarda el yazması "Nesayih ül-vüzera v'el-ümera" ların A. 2044, A. 2048, A. 3182 numaralarda kayıtlı 3 mikrofilmi, Ankara Türk Tarih Kurumu kitaplığında da Wright'ın kitabından A.II./n6o, A./5432, A./5Ö38, A./yo44 numaralarda kayıtlı 4 adet, İstanbul Robert Kolej kitaplığında bir adet bulunduğu tesbit edilmiştir.

Burada ilk defa, Osmanlıcadan bugünkü yazıya ve konuşma dilimize çevrilerek yayınlanan metin İstanbul Süleymaniye Genel Kitaplığı'nda bulunan el yazması metinler esas alınarak hazırlanmıştır. Ancak bu el yazmalarında bulunmayan fihristle stil ve ifade tonu bakımından eserin diğer bölümlerinden farklı olarak yazarın fikirlerini genişletmek için kanunnamelerden alınıp Avrupa'daki kopyalara eklenmiş olan ve Wright'in kitabına "zeyl-i evvel ve zeyl-i sâni" başlıkları altında konmuş bulunan parçalar bu kitaptan alınarak Ek I ve Ek II başlıklariyle çeviriye eklenmiştir.

Wright'ın kitabındaki Osmanlıca metin ile İstanbul Süleymaniye Genel Kitaplığı'ndaki el yazması metinler karşılaştırılmış ve görülebilen kelime, satır veya imlâ değişiklikleri gibi kopyacılara atfedilebilecek kusurlar çeviride düzeltilmeye çalışılmıştır.

Defterdar San Mehmet Paşa Kimdir?

Bu kitabın yazarı Defterdar Sarı Mehmet Paşa XVIII inci yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi konusuna çok derinden ilgi gösteren ve zamanın şartlarını yetkiyle tasvir ederek reform fikirleri ileri süren az bulunur devlet adamlarından biridir.

Mehmet Paşa XVIII inci yüzyılın ilk 20 yılında defterdarlık mevkiini birçok defalar işgal etmiş ve birçok seneler bütün devlet işlerinin görülmekte olduğu Divan'da üyelik yapmıştır. Bu sebeple çok hızlı bir çöküş devresinde hem hazine, hem de genel yönetim hakkında yetkiyle söz söyleyecek durumda olan Defterî Mehmet Paşa İstanbul'da doğmuştur. Bir bakkalın oğludur. Hayatının ilk zamanları hakkında fazla bilgi yoktur.

1671 yılında, tahminen 12-15 yaşları arasında defterdarlığın en önemli şubelerinden biri olan "Ruzname-i Evvel" dairesine kâtip adayı olarak girmiş ve gösterdiği başarı dolayısıyla kısa zamanda bu şubenin başına geçmiştir. Burada çalıştığı yıllar içinde Divanın başkâtibi (Reis Efendi) Rami Mehmet Paşa'nın teveccühünü kazanmıştır. 1702 yılında Rami Mehmet Paşa sadrazam olunca eski yakını Mehmet Efendi'yi kısa bir zaman sonra defterdar yaptı. Bu mevkide ancak birkaç ay kalmıştı ki İstanbul'da Edirne vak'ası denilen isyan patlak verdi. Sultan Mustafa tahttan indirilerek yerine III üncü Ahmet geçirildi. Askerlerin ücretlerinin ödenmemesi yüzünden çıkan isyanda defterdar kusurlu görülmediği için başı istenmemekle beraber, isyancılar kendilerine Muhsinzade Abdullah Efendi'yi defterdar seçtiler. Mehmet Efendi de hayatını kurtarmak için saklandı, isyan başarıyla sonuçlandıktan sonra askerler hem geç kalmış olan maaşlarını, hem de yeni padişahın tahta geçmesi dolayısıyla cülûsiye istediler. Defterdar Abdullah Efendi maaş ve cülus bahşişlerini karşılayacak çok yüksek toplamlara varan parayı bulma güçlüğü karşısında zayıflık ve beceriksizlik gösterince askerlerin ileri gelenleri Mehmet Efendi'ye haber gönderdiler ve defterdarlığı ona teklif ettiler.

Mehmet Efendi, hayatına ve mallarına dokunulmayacağına dair teminat aldıktan sonra teklifi kabul etti ve yeni padişah III üncü Sultan Ahmet'in emriyle 1703 yılında yeniden Defterdarlığa başladı. Askerlerin maaş ve cülus bahşişlerinin kısa zamanda ödenmesinde büyük başarı gösterdi.

1714 yılında İstanbul'dan uzaklaştırılmak için Selanik Beylerbeyi tayin edilinceye kadar aralıklı olarak dört defa Defterdarlıkta bulundu. Selanik Beylerbeyliğinde iki buçuk yıl kaldıktan sonra Defterdar olmak için tekrar İstanbul'a çağrıldı. Bu defa altı ay kalabildiği bu görevden alındıktan sonraki bir buçuk yıl içinde Mehmet Paşa'nın ne yaptığı belli değildir.

Tekrar sahneye çıktığı zaman onu Rusya ile olan sınır anlaşmazlığının çözümü için kurulan üç kişilik komisyonda üye olarak görüyoruz. Bu görevden dönüşünde, 1716 yılında tekrar Defterdar tayin edildi. Fakat 1717 yılında bu mevkiden ve payitahttan uzaklaştırılarak Selanik Valiliğine gönderildi. Buraya

tayin fermanında yasak olduğu halde "mukataata tayinler yapmak suretiyle Sultan'ın emirlerine itaatsizlik yapmak" la suçlandırılıyordu. Selanik Valisi bulunduğu sırada "vilâyet halkını tazyik etmek" le suçlandırılarak bütün malları müsadere edilip Adalar Denizi kıyısındaki Kavala kalesine hapsedildi. Ocak 1717 tarihinde "dikkatsizlik, ihmal, din ve devlete hakaret, Tamşuvar kalesinin düşman eline geçmesine sebep olmak ve padişah hakkında kötü söz söylemekle suçlandırılıp ölüme mahkûm edilerek 50 yıl hizmet ettiği devletin emriyle idam edildi. Başı İstanbul'a getirildi. Vücudu Kavala şehrinin Ulucami'inin avlusuna gömüldü. Dostların sadakatsizliği, iftira, kıskançlık ve saray entrikalarının kurbanı olan Defterdar Bakkalzade Sarı Hacı Mehmet Paşa'nın "Nesâyih ül-vüzerâ v'el-ümerâ veya Kitab-ı Güldeste" isimli eserini 1714- 1717 tarihleri arasında yazmış olması muhtemeldir. El yazması kopyaların hiç birinde eserini hangi tarihte yazdığını ve yazarlığını açıklamamıştır.

Defterî Mehmet Paşa'nın bir tarihçi olarak "Zübdet'ül-vekayi" adıyla yazdığı Osmanlı tarihi hicrî 1067 den 1116 yılına kadar olan vak'aları kronolojik şekilde sıralayan el yazması bir eserdir ve yayınlanmamıştır. Yazar bu eserinde de kendi adını vermemekle beraber Edirne vak'asını gayet ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Kitabın birçok yerlerinde kendisinin Defterdar olduğunu belirtmektedir. Bu el yazması eserden biri İstanbul Süleymaniye Genel Kitaplığına devredilen "Reis-ül Küttap" kitaplığında 654 numarada, biri de İstanbul "Nuruosmaniye" kitaplığında 3122 numarada kayıtlı olmak üzere iki kopya tesbit edilmiştir. İstanbul Süleymaniye Genel Kitaplığı'ndaki, 1155 hicrî tarihinde Yahya Fahrettin Tilmizi Hafız Süleyman tarafından kopye edilmiştir. Bunun üzerinde "eski Defterdar Şehit Hacı Mehmet Paşa'nın eseri" ibaresi yazılıdır.

Köprülüler gibi kuvvetli devlet adamlarının ekolünde yetişmiş olan Mehmet Paşa, kendisinden çok işini, halkı ve memleketini düşünen şerefli küçük memurlar grubuna mensup halk arasından yetişmiş bir kimseydi. Bu memurlar, her ne kadar yüksek mevkilere nadiren gelmişlerse de çürümüş ve yıkılmaya yüz tutmuş bir devletin büsbütün yok olmasını önleyen görün-

mez kuvvetler arasında yer almışlardır. Bunlar, kötü bir politikanın egemen olduğu yüzyıllar boyunca hizmetinde bulundukları devletin çökmesine engel olamamışlarsa da, hizmetleriyle, imparatorluğun çöküşünü haris komşularının ümitlerinden çok daha ötelere kadar geciktirmişlerdir.

8 Nisan 1969 Ankara - Maltepe

Hüseyin Ragıp Uğural

AÇIKLAMALAR:

A) Kitabın Osmanlıca'dan bugünkü yazıya çevrilişinde :

1. Osmanlıca metindeki kelimeler, Arap harflerinin imlâsına göre yazılmıştır. Mahbub, imtidâd, olub, imtizaç gibi.

2. Osmanlıca metinde Türk Dil Kurumu'nım Yeni İmlâ Kılavuzu kurallarına bağlı kalınmamıştır. Bütün uzun vokaller üzerine "^" işareti konularak uzatılmıştır. Bir karışık lığa meydan verilmemek üzere uzun "K" ve "G" seslerinden uzun "a" ve "u" yu göstermek için "aa", "uu" kullanılmıştır. Kaafile, zulfikaar, kaale gibi.

3. Birleşik kelime unsurları, birbirinden küçük çizgi (-) işaretiyle ayrılmıştır. Adalet - şiar gibi.

4. Farsça sıfat veya izafet terkiplerinde (isim veya sıfat tamlamalarında) iki kelime birbirinden (-i) işareti ile ayrılmıştır. Türkçenin ses uyumu kurallarına göre bu " -i " harfi, " -ı ", " -u ", " -ü " şekillerinde söylenirse de bu sesler metinde " -ı " ve " -i " harfleriyle gösterilmiştir. Arz-ı (u) hâl; husn-i (ü) tabiat gibi. Ancak, bu sıfat veya izafet terkiplerinde (tamlamalarda) ilk kelimenin sonu bir "a" veya "u" ile biterse terkibin arasındaki " -i " harfi yerini " -yi " ye verir, Uzmâ-yi devlet, sezâ-yi manzar gibi. Yine "yi" hecesi ses uyumu kurallarına göre " -yu ", " -yü " şeklinde söylense de, metinde " -yi " şeklinde gösterilmiştir. Bâzû-yi (yu) merdân gibi.

5. Bağlantı edatı olan "ve" ler ayrı bir kelime olup iki kelimeyi birbirine bağladığı için uygun düşen yerlerde çizgisiz olarak "u" veya "ü" şeklinde alınmıştır. Melîk ü hakîm ü girdigâr, nush u pendlerine leyi ü nehâr gibi. Ancak baştaki

kelime bir vokalle nihayet bulursa ortadaki bağlantı edatı olan "ü", "vü" şeklinde gösterilmiştir. Sefa vü cefâ gibi.

6. Metinde büyük harfle başlayan özel isimlerden sonra gelen ilk harf veya heceden önce ve kaybolan sesleri göstermede kesme (') (apostrof) işareti kullanılmıştır. Ahmed'e Bâb-ı tâsi', Bâb-ı sabi', sehâ' tama' gibi.

7. Arapça metinler tırnak işaretleri arasında götse rilmiştir.

B) Kitabın Osmanlıca'dan bugünkü dile çevrilişinde :

8. Yazarın üslûbuna sadık kalınmış, Osmanlıca'da bugünkü dilde de kullanılan kelimeler, cümle kuruluşlarıyla birlikte uygun olduğu ölçüde aynen kullanılmıştır.

9. Osmanlıca metinde bulunan manzum parçalar kelime ve dizileri değiştirilmeden aynen alınmıştır.

Arapça metinlerin Türkçeye çevirisi tırnak işaretleri arasında gösterilmiştir.

İSTİFADE EDİLEN ESERLER

AHTERÎ-İ KEBÎR, (Arapça-Türkçe lügat) Afyonkarahisarlı Şemsettin oğlu Mustafa Ahterî, 952. H.

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik lügat, Ferit Devellioğlu, 1962. M.

Mükemmel Osmanlı Lügati, AH Nazimâ, Reşad 1318. R.

Lûgat-ı Ecnebiye ilaveli Lûgat-ı Osmaniye, Doktor Hüseyin Remzi, 1298. R.

Yeni imlâ Kılavuzu, Türk Dil Kurumu Yayınlan, 1965. M.

Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe anlamı (Meal) Diyanet İşleri Başkanlığı, 1961. M.

İ ÇİNDEKÎLER

("MÜNDERACATIN FİHRİSTİ")

DEVLET ADAMLARINA ÖĞÜTLER

OSMANLILARDA DEVLET DÜZENİ

DEVLET ADAMLARINA ÖĞÜTLER

Merhametli, besleyici ve hükmedici, her şeyi bilen, tek hâkim olan ve rahmet sahibi Cenab-ı Hak hazretlerinin kutsal katına ve en mutlu yüksek divanına tükenmez hamd ve şükürler ikram olsun ki adaletli yargıçları ve kudretli sultanları âlemin nizamına karar vermeye ve insanların hallerini düzenlemeye sebep kıldı.

Büyük Allah'ın sevgilisi ve insanların şefaatçisi, saadet zümresine ulaşmış olanların kafile başı ve ulu önderi Muhammed Mustafa (S. A.S.) Hazretlerinin nur ve güzel kokular neşreden mübarek türbelerine sonsuz inci daneleri gibi salâvat-ı şerife hediye eyledik.

NESÂYIH'ÜL - VÜZERÂ V'EL - ÜMERÂ

Hamd-i Bisyâr ve şükr-i bîşümâr ol cenâb-ı rahîm ü perverd-gâr ve melîk ü hakîm ü gird-gâr hazretlerinin dergâh-ı mukaddes ve bâr-gâh-ı akdeslerine îsâr olsun ki hükkâm-ı adâlet-şiâr ve selâtin-i zeviliktidârı nizâm-ı âleme bâis-İ karar ve intizâm-ı âhval-i benî âdeme sebeb-i medar eyledi. Ve sıla-i salavât-i dürerbâr ve tuhaf-i tahiyyât-i gevher nisâr ol şahbâz-i âşiyâne "Sümme denâ" ve ol serefrâz-i kâşâne-i "Ev ednâ" a'nî Habib-i hudâ resûl-i kibriyâ Muhammed ül-Mustafa hazretlerinin meşhed-i münevver ve merkad-i muattarlarına nîsâr olsun ki erbâb-ı şefaat zümresine kaafile salar ve eshâb-i velâyet-i saadet menzilet fırkasına server-i serdârdır.

BAŞLANGIÇ

Her biri bir hidayet yıldızı ve insanların en iyi ve hayırlıları olan eshab-ı giizînin her birinin kutsal ruhlarına da binlerce ve binlerce salâvat ve selâmlar hediye eyledik. Zamanın akılhlarınca bilinmiş, her yaşlı ve genç tarafından anlaşılmıştır ki bu gaddar dünya ve donen devran kalıcı olmayıp, devamına ve yerinde durmasına itibar edilmemelidir.

Devlet İşlerini yürütmek İçin gelmiş nice kişiler bu işleri çevirmek amacıyla eserler yazmışlarsa da bu eserler toplu bîr halde bulunmayıp parça parça perişan bîr durumda olduklarından ötürü bu konuda kamuya bir hizmet olmak üzere, her IH-kadar yüksek makamda bulunanlarca gerekli ilgiye değer görülmez ise de, âcizane çeşitli tarihlerden toplayıp mütevazı bir hediye olmak üzere bir eser vücuda getirmeyi düşündüm. Ve dokuz bölüm üzere bu eserimi yazdım. Tanrı, bitirilmesi için başarı verici ve sonuçlandırılması için kolaylaştırıcıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM — Sadrâzamın ahlak ve davranışlarını anlatır.

İKİNCİ BÖLÜM — Makam sahiplerinin halleri ve rüşvetin zararını anlatır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM — Hazine defterdarı ve makam sahiplerinin davranışlarını anlatır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM — Bektaşi ocağım anlatır.

BEŞİNCİ BÖLÜM — Reayanın halleri, zulmün ve gariplerin siteminin zararını anlatır.

ALTINCI BÖLÜM — Sınır erlerinin ve ordu komutanının niteliklerini anlatır.

MUKADDİME

Ve hezârân hezâr nesâyîm-İ teslimât-i zâkiyat ve şemâvim-i riyâhin-i sâfiyât ervâh-i âl-i kiram ve eshâb-ı ızam rıdvân-u Allâhi teâlâ Aleyhim ecmaîn ruh-i pür tuluklarına leyi ü nehar ihdâ olsun ki her birî necm-i encümen-i hüdâ ve şem'-i cem'-i ebrâr ü ahyârdır.

Mâlûm-i ukalâ-yi zaman ve mefhum-i her pir ü civandır ki bu dünyâ-yî gaddar ve bu devrân-i devvâr nâ-payıdâr olub devam ü sebatı adîm-ül-itibâr olduğundan nâşî müverrihîn-i âkibet encam tahsil-i nîknâm ve isticlâb-ı senâ-yi âm itmek içün bu devlet-i aliyye-i ebed peyvende sclefde gelen vüzerâyi izam ve vükelâ-yı kiramın etvâr-ı hasene ve harekât-i müstahseneleri iktizâsı üzre vücud-i âlî güherlerinden serber âverde olan himem-i müstelzimetül-keremlerini şâmil nice medâyih-i miskiyetül-fevâyihlerîn sebt-İ sahâyif-i tahkik ve rütbe-i vâlâ-yı sadâret İle ser efrâz olanlar dahi ol nehc-i müstahsen üzre hareket eylemeleri muktazî olduğu müştemîl-İ ukalâyı dür endişin nush u pendelerine mütaallik nice kelâm-i dürer intizamların te'lif eyledikleri kütüb-i tevârihde münasebetle bazı mahallerinde keşide-i silk-i tahrir eylemişler.

Lâkin her biri bir mahalde bulunduğundan perişan ecza misillû olmağla bu hakır-i pür taksir dahî manzûri olan devletmendâne zaptı asan olmak mülahazasıyla ne kadar sezâ-yı manzar değil ise de ol makuule kelâm-i dürerbâri mizân-ı ukalâda Sencide olan tevârih-ı fudelâdan intihâb ü güldestevâr rişte-i süture beste kılub ithâf-ı nâdî-yi hak şinâsân Ferhunde-fâl itmekÇün dokuz bâb üzre bina ittim. V'Allâhülmuvaffiku L'il-itmâm v'elmüyessirü l'il-ihtitâm.

YEDİNCİ BÖLÜM — Cimrilik ve cömertlik, hırs ve açgözlülük, kibir ve kıskançlık, alçak gönüllülük ve gurur, güzel huy, kötü huy ve ikiyüzlülüğü anlatır.

SEKİZİNCİ BÖLÜM — Sadık dost, çekiştirme ve arabo-z uculuğun zararlarını anlatır.

DOKUZUNCU BÖLÜM— Timar ve zeamet hallerinin niteliğini anlatır.

Bâb-ı evvel — Derbeyân-ı etvâr ü ahlâk-ı sadrâzam.

Bâb-ı sâni — Derbeyân-i ahvâl-i menâsıb ve mazarrat-ı irtişa'.

Bâb-ı sâlis — Derbeyân-ı etvâr-ı defterdâr-i hazîne ve erbâb-ı menâsıb.

Bâb-ı râbi' — Derbeyân-ı Ocağ-ı Bektâşiyye.

Bâb-ı hamis — Derbeyân-ı ahvâl-i reaya ve mazarrat-ı zulüm ve sitem-i gurebâ.

Bâb-ı sâdis — Derbeyân-ı ahvâl-i düşmen ve serhad-ı mansûre ve keyfiyet-i seraskeri.

Bâb-ı sabi' — Derbeyân-ı buhl ü sehâ' ve hırs u tama' ve kibr ü hased ve tevazu* u gurur ve nikhuy u bedhuy u riya,

Bâb-ı sâmin — Derbeyân-ı muhibb-i sâdık ve mazarrat-ı gıybet ve nemmâm.

Bâb-ı tâsi' — Derbeyân-ı keyfiyyet-i ahvâl-i zeamet ü tîmâr.

BİRİNCİ BÖLÜM

YÜKSEK DEĞERLİ SADRÂZAMIN AHLAK VE DAVRANIŞLARINI ANLATIR

İhsanı ve bereketi bol, benzeri olmayan, kudretinin şanı evham ve hayal idrakinin dışında bulunan cenab-ı hak, parlak Osmanlı saltanatının usulleri kuvvetli hanedanını, zamanın hükümdarlarının başvuracağı yüksek kat ve onların deniz gibi bereketli, bağışlan herkese açık kapısını cihan halkının mukadder erzakının taksim edildiği yer eyledi.

Tanrının inayet ettiği bu güze! eserlerine karşı, padişahın yerine getirmesi gereken gayret borcu şudur ki : "Hepiniz yöneticisiniz ve hepiniz yönettiğiniz kimselerden sorumlusunuz" sözü uyarınca, müslüman olmayan uyrukların hallerini iyileştirip, müslüman halkın işlerini düzene koya ve kutsal güzel emirleri yerine getirerek sınırlardan ve başka yönlerden gelecek tehlikeleri önleye.

Yerine getirilmesi gerekli olan bu işlerin yapılabilmesi için "memleket yetişmiş adamsız, yetişmiş adam da malsız olamaz" deyimine göre, bu işleri çevirecek yetişmiş vezirlerin bulunması ve harbi kazanacak askerlerin toplanması gerekeceği şüphesizdir.

Bu amaçla çalışmaların ürününü elde etmek, mal ve yiyecek biriktirmek, deniz gibi hazineler meydana getirmek, evreni yaratan Tanrı'nın emaneti olan reaya fukarasının ve bütün Tanrı kurallarının güven ve rahatını, dirlik ve düzenliğini korumaya çalışan, dindar, doğru ve Aristo gibi akıllı bir veziri tam yetkiyle vekil tayin buyurup "emanetleri ehline veriniz" sözü uyarınca yurt işlerinin yoluna konulup düzenlenmesi reayanın hallerinin iyileştirilmesi bu vezire bırakılmalı ve bu vezir Hükümet işlerinde tam bağımsız kılınmalı, yüksek katına sunulan

BÂB-I EVVEL

DER BEYÂN-I ETVAR U AHLÂK-I SADR-I ÂLl-KADR *VE HAREKÂT-I* İŞÂN

Çün hüdâvend-İ bî mânend-i müfeyyiz-ülcûd v'en-nevâl celle-şanühû an derk il-evhâm v'el-hayâl hanedân-ı râsih ül-erkân saltanat-ı bâhir-i Osmaniyeyi merci-i selâtin-i zemân eyledi. Ve âsitân-ı amim ül-ihsân-ı umman feyezanlarım maksim-i erzâk-ı mukaddere-i halk-ı cihan eyledi.

Pes bu inâyet-İ meâsir-i rabbânîyenin ifâ-yi şükr-i lâzımüledâsı içün zimmet-i himmet-i şahaneye lâzımülkazâ ve bahîrüttakazâ olan oldur ki "küllüküm râ'ın ve küllüküm mes'ulün an raiyyetih" fehvasınca terfîh-i ahvâl ve tanzîm-i mesâlih-i berâyâ ve icrâ-yi ahkâm-i şerif-i garrâ' ve sed-i sugûr-i enhâ' ve ercâ' eyleye ve bu emr-i lâzım ve mühimm-i mütehattimin dahi hayyiz-i nizamda İrtisam ve indirâci ber minvali "la' mülke illâ birricâl velâ ricale İllâ bilmâl" tedâbiri vüzerâ-yi nîkvâr ve İhtişâr-i ecnâd-i cihad azma ile cilveger-i suret olması mukarrer olmağın binaen âlâ zâlik zapt-ı mahsulât-ı a'mâl ve iddihâr-i zahâyîr ü emval ve tevfir-i hazâin-İ derya misâl etmeğe murâî ve vedîa-yi halik' ülberâyâ olan, rcâyâ fukarasının ve âmme-i ibadullahın emn ü rahatı ve nizâm-ı abvâlleriyle himaye ve sıyânetlerine sâî dindar ve müstakim bir vezîr-i Aristo feraseti vekîl-i mutlak buyurub "En tücddu elemânati ilâ ehlihâ" mazmunu üzre bilcümle tanzim ve tensilk-i umûr-i memleket ve ahvâl-i ıslâh-ı raiyyet anın zimmetine tefviz ve emr-i vezâret-te kemâl-i istiklâl buyurulub, rikâb-i hümâyunlarına arz

işlerin döndürülmemesi devlet ve memleket gereklerinin en önde gelenlerinden ve saltanat usullerinin en önemlilerinden olduğu "Güneş gibi parlak ve gün gibi bellidir".

Tam yetkili vekil olan vezir-i âzam hazretlerinin de çalışmasının ve yüksek yaradılışının gereği üzere, aşağı ve yukarı tabakadaki halkın durumlarını iyileştirerek doğruluk ve adaleti su gibi akıtıp haksızlıkları ve kötü usulleri ortadan kaldırmaya, bozukluk ve zulüm pisliklerini gidermeye, inat ve isyan ateşini yok etmeye, güzel hizmetler ve çok çabalar harcaya.

Önce ahret gününe kadar Tanrının şerefli kıldığı şehirlerin ve beldelerin en şereflisi, yerlerin ve yapıların en kutsalı olan Mekke-i Mükerreme ve Medîne-İ Münevvere halkının "Mısır-ı Kahire'den "her yıl gönderilmesine alışılmış olan yiyeceklerini eksiksiz göndertip rahat yaşamalarını sağlaması yüksek hizmetlerinin gereği ve Osmanlı saltanatının önemli işlerindendir. Herşeyden önce bu yiyeceklerin temiz, ayıklanmış ve eksiksiz olarak gemilere yüklenmesi ve yolda yoksulların haklarına zarar gelmesinin önlenmesi için güvenilir adamlar atanarak ve vaktinde yerine ulaştırılması için Mısır Valisine birçok emirler göndererek pek çok uyarma ve tekitler yapmak gerektir. Ve hükümeti zamanında, halktan veya yüksek tabakadan, fakir ve zengin, cahil veya bilgin, yakın ve uzak, komşu veya konuk, hepsine aynı gözle bakılıp davaları görülmedikçe varlıklarıyla ilgilenilmeye; kısacası kutsal şeriat hükümlerini yerine getirmede herkesi eşit görüp küçük, büyük, zengin, yoksul, halk ve bey farkı gözetilmeye.

Ve doğru sözü şanı yüksek padişahtan çekinmeyip ve saklamayıp söyleyeler. Ve cümleye lâzım olan hak sözü gerektiği yerde söylemede ihmal eylemeyeler hele hiç gizlemeyeler. Zira Peygamberimiz (S. A. S.) "sadakanın en İyisi hak söz'dür" buyurmuşlardır.

KIT'A:

Bulımaz bu sevabı bir âdem
Günde bin akçe ger vire nafaka
Söyle hakkı yerinde etme sükût
Hak söz oldu çu efdal-i sadaka

buyurdukları umuru döndürmemek elzem-i levâzım-ı mülk ü devlet ve ehemm-i muhimmât-i merâsim-i saltanattan olduğu" azharün min eş-şems ve ebyenün min el-ems'tir" ve vekîl-i mutlak olan vezîr-i âzam hazretleri dahi muktezâ-yi himmet ve hâhiş-i tab'-ı âlileri üzre tarâvet-bahş-i mezârı'-İ hâl-i esâfil ü eâlî olub reşehât-i adi ü dâd ile mahv-İ rüsûm-i bid'at ü bîdâd ve İzâle-i hes ü hâr-i cevr ü fesâd def'-i nîrân-i bağy ü inâde mesâi-yi cemile ve himmem-i cezîle eyleye. Evvelâ eşref-i bilâd ü diyâ' ve ebrek-i emâkin ü bikaa' olan Mekke-i Mükerreme ve Medîne-i Münevvere şereffeha Allâhüteâlâ ilâyevm il-âhire ehâlisînin Mısr'ı Kaahire'den her sene mu'tâd ül-İrsâl olan gılalleri tamamen irsal ile terfîh-i halleri lâzime-i himmet-i aliyye ve mühimme-İ saltanat-ı senîyyedendir. Cümleden evvel gılalleri pak ve musaffa olmak üzre temâmen sefinelere tahmil ve esnayı tarîkde hukuk-ı fukarayı ihanetten siyânet için mutemed âdemler layîn ve vakti ile mahalline eriştirilmesi içün Mısır Valisine evâmir-i müteaddide irsâlile gayet-ül-gaye tenbîh ve te'kid olunmak lâzımdır. Ve zamân-ı hükümetinde vazî' ü şerîf ve ganî ü fakıir ve âlim ü câhil ve baîd ü karîp ve müsafîr ü mücavir, cümleye yeksan bakılub davaları f as [olunmadıkça mckaadir ile mukayyed olunmaya hâsıhicrâ-yı şer[1]-i şerîfde cümleyi müsavi görüb fark-i sağır ü kebîr ve ganî ü fakıir ve raiyyet-ü emîr eylemiyeler. Ve hak sözü Padişahı zişâne hicab ve setretmeyüb söyleyeler.

Ve cümleye lâzım olan hak sözü iktizâ eylediği mahalde söylemede kat'a kctm ü ihmâl eylemeyeler. Kaale Resulullâhi (S. A. S.) "Efdal'üs-sadakati kelimetü hakkın"

KIT'A:

Bulımaz, bu sevâbî bir adem
Günde bin akçe ger vere nafaka
Söyle hakkı yirinde etme sükût
Hak söz. oldu çu e, dal-i sadaka.

Nerede olursa olsun hak söz'ü söylemekten çekinmemek gerektir. Ve vezir-i âzamin padişahla olan İşlerine ve sırlara ilişkin konularda değil dıştakiler, Öteki vezirler bile bilgi sahibi olmamalıdır. Padişahlara hizmetin en büyüğü, sırrı açığa vurmamaktır. Yakınların sırrım mutlaka saklamak güzel ahlâk Örneklerindendir. Ve kendi sırlarım bile kimseye açmamalı. Zira "sırrım gömleğinden dahi sakla" demişlerdir. Ve yine "bir söz ki iki dudak arasından çıkmıştır, elbette herkese yayılır" demişlerdir.

Sır saklamada çok dikkatli olmak herkes için en önemli işlerdendir, islâm padişahı hazretlerine gerek büyük vezirleri, gerek bütün halk duacı olup, hayır duadan yoksun olmamak gerektir. Peygamberimiz (S. A. S.) "sultana sövmeyin, çünkü o yer yüzünde Tanrının gölgesidir" buyurdular. Cihan padişahına yer her fert temiz yürekle daima candan duada ve övgüde bulunup aman bunun dışında davranıştan çekmeler. Ulu Tanrı onu kendisine halife kılmıştır. Yer yüzünde Tanrı gölgesidir. Duası herkese ödevdir.

KIT'A:

Kıl dua. Padişaha söğme sakın
Anı zira halife kıldı Allah
Sen o zât-ı şerifi sanma güzaf
Ki odur yer yüzünde zıllullah

Ve şanlı Padişahın sevgisini kalbinde eksiksiz ve övgülerini de dilinde aralıksız sürdürüp her yönden bütün varlıklariyle hizmetlerine özen ve gayret göstererek, ayıplarını da örtmeye çaba harcayalar; Gerek hizmette, gerek övmede ne ederlerse doğru ve gönülden edeler.

Bozgunculuk ve hoşa gitmek için yapmayalar. Padişahların hizmet teklifleri karşısında nazlanıp hizmetlerinden usanma göstermeyeler. Özellikle Sadrâzam hazretlerine gereklidir ki ; "para iyiliktir" düşüncesi İle zaman adamı olmayıp kendisi için servet toplamak ve definelere sahip olmak düşüncesinden vaz geçeler ve memleketin gidişinde kendini gösteren düşkünlük ve bezginliğe çare bulmak için akıl kullanalar. Zira sadece padişah hizmetinden kıvanç ve şeref duymaları kendilerine dünya ve ahret saadeti olarak yeter. Hemen daima beğenilecek bir bi-

Her ne mahalde olursa kelâm-ı hakkı söylemekte ihtiraz eylememek lâzımdır. Ve vezîr-i âzamin pâdişâh ile olan muamelesine ve esrâre müteallik hususuna hariçten değil şâir vüzerâ bile vakıf olmamak gerektir. Hidmet-i selâtînin a'zamı ifşa-yı sır etmemektir. Ve mutlaka hıfz-ı sırr-ı ihvan mekârim-i ahlâktandır. Ve kendi razım dahî kimesneye ifşa itmeyeler. Zîrâ dimişlerdir "Ihfaz sırreke ve Iev an zerrik". Yani sırrım gömleğinden dahî sakla. Ve dahî dimişlerdir "Küllü sırrım câvez el-isneyni şa'" bir söz ki iki dudağ arasım tecâvüz eyleye elbette cümleye şayi' olur. Ketm-i esrarda gaayct ihtimam cümleye elzem-ilevâz undandı r. Ve Padişâh-i islâm hazretlerine gerek vüzerâ-yı izam ve gerek cümle-i enam duada olub duâ-yı hayırdan hâlî olmamak gerektir. Kaal en-nebiyyü (S. A. S.) "la tesübbû es-sultâne feinnehû zıllullâhi fîlârz" Padişâh-ı cihâniyâne her ferd hulûs-ı bal ile dâima dua ve sena idüb zinhar hilafı hareketten ihtiraz ideler. Allâhü Azimüşşân anı halîfe kılmıştır. Yer yüzünde zıllullahtır. Duası cümleye vâcibdir.

KIT'A:

Kıl dua Pâdişâha söğme sakın
Anı zira halife kıldı Allah
Sen o zatı şerîfi satıma Ki
odur yer yüzünde

Ve Padişâh-ı zîşânın muhabbetini kalbinde temam ve sena ve medhini lisânında aleddevâm idüp vücuh u vucudiyle hidmetlerine ikdam ve ihtimam ve setr-i meâyiblerine dahi sa'y ü ikdam eyleyeler.

Ve hidmet ve medhinde ne iderseler sıdk u ihlâs ile ideler. Nifak ve hoş-âmed ile itmeyeler. Pâdişâhlara izhâr-ı istiğna ve hidmetlerinden usanmak göstermiyeler. Ve bâ-husus sadrâzam hazretlerine lâzımdır ki "En -nakdü hayrün" mülâhazasîyle ibn-i vakt olmayub nefs içün tahsil-i hazîne ve tertib-i define memûlünden ferağ ve mizâc-ı mülke ânz olan zaaf ve fütur içün tedârik-İ ilâca şartı dimağ eyleyeler. Zîrâ mücerred hidmet-i dergâh-ı pâdişâhı ile mübtehiç mübâhî oldukları kendilere saâdet-i dâreyn yeter. Heman daima üslûbu mergup üzre hare-

çimde davranmayı başarmaya çok çalışıp, padişahlara mahsus giyecekleri ve eşyayı kullanarak kendilerini ona ortak koşmaya-lar. Âlemin padişahı kendisine saygı ve itibarı atırdıkça terbiye ve alçak gönüllülük derecesini bilmekte kusur etmeyeler. Padişahın kendilerine saygı göstermesinden gururlanıp halka karşı büyüklük ve istiğna göstermeyeler.

Padişah kendisinden gayrı bir kimseye sevgi gösterirse kıskanıp onun mertebesine ulaşma ve haysiyetini kırma yoluna gitmeyeler. Ve kin ve garez etmeyeler. İstek ve arzularını elde etmek için padişahları sıkıştırmayalar. Padişahı tuttuğu yoldan birdenbire döndürmeye çalışmayalar. Önce onun görüşü üzerinde durup ondan sonra doğru görüş hangisi ise yumuşaklıkla onu gösterip, doğru sözleri güzellikle, bilgelere yaraşır biçimde söyleyeler. Ve padişah hizmetini hemen mal toplamaya vesile saymayıp, padişahın özel mallarım ve Köyler halkı ile askerin kamu mallarına karşı açgözlülük etmeyeler. Ve vezir-i âzam olanlar kendilerine ayrılmış olan "has" lar ile yetinseler bazı etraftan da belli şeyleri ve hediyeleri eksik değildir. "Padişahın devleti günlerinde bu derece ihsan yeter" demişler. Hatta dokuz yüz kırk iki yılında vezir-i âzam olan Lütfü Paşa merhum, yazdığı "Asafnâme" sinde yedi yıl kadar vezirlik yapmış, yılda 12 yük akçe "has" ı varmış ; yazılı gelirinin bir buçuk mislini toplamakla yıllığı 20 yük akçeye ulaşırmış. Bununla yetinip daha çoğu ile İlgilenmediklerini yazmışlar. Lâkin o zamanlarda galiba vezir-i âzamların da masrafları az ol-mak gerektir. Ve halktan rüşvet ve müsadere adıyla para alınıp onlara kötülük yapılmaz-mış. Hâlâ rahmetle anılır. Kısaca: O makama şeref veren devletli, halktan para cezası ve rüşvet adıyla — Tanrı korusun — mal toplamak sevdasına düşmemek gerekdir.

Kanaatkar olup aç gözlülükten ve ceza gününü düşünüp Tanrının kahredici gazabından çekinmek gerektir. Zira mal toplama ve saklama, sahibini dünyada huzursuz, hesap gününde sorulacak soruları cevaplandırmada güçsüz kılar, azap çektirir ve pişman eder. Ama ne fayda?

BEYİT:

Malı çok itme, hazer eyle azabından hem, Renci artar ağır oldukça yükü hummalın.

kete muvaffak olmağa bezl-i ikdam idüp pâdişâhlara mahsus olan libâs ve eşyayi isti'nıâl ile kendilerin iştirak dairesine uğ-ratmıyalar. Ve Padişâh-ı âlem taazzum ve tevkır ve tekarrübünü ziyâde ettikçe edep ve tevazu' mertebesini bilmekde taksir itme-yeler. Ve anların ta'zîmine mağrur olub halk-ı âleme suret-i tekebbür ve istiğna göstermiyeler. Ve padişah kendûden artık bir kimesneye muhabbet etse ana reşk idüp mertebesine vusul ve hedm-i ırzına duhûl kaydına olmıyalar ve buğz ü garez ilmiyeler. Ve tahsîl-İ muradât ve amal itmekle padişahlara ibram ve ilhan itmiyeler. Ve pâdişâhı müteveccih olduğu canipten defaten döndürmeye ikclâm eylemiyeler. Evvelâ re'yi üzre varılup andan sonra re'y-i scvâbdîd nice ise rıfkile anı arz ve kelimât-ı hakkı lütfile hakimane söyliyeler. Ve hidmet-i Padişahı hemen cem'i mâle vesîle anlamayup emvâl-i hassa-yı Pâdişâh ve emvâl-i amme-i reaya ve sipâhe tama' ilmiyeler. Ve vezîr-i a'zam olanlar kenduye mahsus olan havas ile kanâat eyleseler bazı etraftan dahi muayyen şeyleri ve hedâyâmları eksik değildir. Eyyâm-ı devlet-i Pâdişâhı de bu mertebe ihsan kâfidir dimişlcr. Halta dokuzyüz kırk iki senesinde vezir-i a'zam olan Lütfi Paşa merhum te'lif eylediği (Asafnâme) sinde yedi sene mikdari vezâret itmiş ; senede oniki yük akçe has'ı var İmiş. Birbuçuk yazu-sını düzmekle senevisi yirmi yük akçeye baliğ olurmuş. Anınla kanâat idüp ziyade kaydında olmadıklarını yazmışlar. Lâkin ol vakitte galiba vezir-i a'zamların dahi masrafları kalîl olmak gerekdir. Ve halkdan rişvet ve müsadere namiyle akçe alınup teaddî olunmaz imiş. Hâlâ rahmet ile yadolunurlar. Hâsılı ol sadra teşrif iden devletlû halkdan cerime ve rişvet na-mıyle, ıyazen billahi teâlâ cem'i mâl sevdasına düşmemek gerekdir. Sahib-i kanâat olup tama'dan ve ruz-i cezayı tefekkür idüp gadab-ı kahr-ı ilâhîden ictinâb lâzımdır. Zîrâ mal cem'i ve hıfzı dünyâda sahibini bîhuzûr ve rûz-i hesabda sual ve cevâbında âciz olup muazzeb ve nadim olur. Amma çifaide.

MÜFRED :

Malı çok itme hazer eyle azabından hem, Renci artar ağır oldukça yükü hammâlın

SADRAZAMIN AHLAK VE DAVRANIŞI

Yer yüzünün halifesi olan seçkin şebinşahın kimseye ihtiyacı yoktur.

Vezir-i âzam olanların, İskender vekarlı padişahı mal eğiliminden ve mal yüzünden günaha girmekten ve bir adamı vereceği yokken devlet eliyle yahut küçük bahanelerle sıkıştırmak ve malına elkoyup aldırmaktan uzak tutmaları gerektir. Zira padişahların kimseye ihtiyacı olmadığından başka, halkın mallarının sebepsiz yere padişahın hazinesine girmesinin ve hazineye karışmasının devletin yok olmasına ve hazinenin zararına yol açacağını dîn bilginleri oybirliği ile yazmışlardır. Ve maliye hazinesi nâmiyle akçe düşse veresesi gelinceye kadar padişah kapısında emanet tu talar. Yedi seneye dek vâris çıkıp da kanunen varisliğini ispat etmezse hazineye alınmak üzere merhum, ve Tanrının bağışlamasına kavuşmuş Sultan Süleyman Han saadet zamanlarında bu güzel tedbiri kullanırmış. O güzel kuralın yürütülmesine önemle çalışılmalıdır. Din ve devlet işlerinde gerekli olanı Padişahın yüksek katına çekinmeden sunmak ve söylemekte de azilden asla ürkmemek lâzımdır.

Zira bir işi uygun olmayan bir şekilde görüp kötü kişi olmaktansa azli seçerek halk arasında beğenilmek yeğdir. Peygamberimiz (S. A.S.) "doğru söz her ne kadar acıysa da güzel terbiye ve yumuşak sözle arz edeler" buyurdu. Ve daima hakkın rızasını gözetip akılsızlıların işi olan garez ve bir zayıf karıncaya dahi suikast etmeyeler ve kötü fikir beslemeyeler. Ve vezir-i âzam gece tenhasında yakınlarından ve tarafsız kimselerden sorup; devlet hizmetine müstahak olup fakir ve güçsüz olanları yoklattırıp memuriyetlerle ikram ve onları ayaklandırmaya hizmet eyleyeler. Devletten düşmüşleri gözeteler.

Olur olmaz yere ulak emri verilmeyip, ancak çok önemli ve saltanat işlerine zarar verme ihtimali bulunan yerlere, maaşlar için devlet malında acele İhtiyaç olan ve bir de sınır kaleleri haber almalarına ait yerlere esirgenmeyip verilmelidir. Ve mesafesi uzak olan yerlerden olur olmaz dava ve anlaşmazlık bahanesiyle kimseyi ihzar için ferman verilirken iyi düşünülüp araştırılmalı ve çok gerekli olmadıkça ferman verilmemelidir.

Serhad ağalıkları, dizdarlıkları ve alay beylikleri hak edenlere verilmeli, ölüm yahut azli gerektiren bir durum olmadıkça

ETVÂR VE AHLÂK-I SADRÂZAM

Halîfe-i ruyizemîn olan şehinşâh-ı güzîn'ın kimesneve ihtiyâcı yoktur.

Vezir-İ a'zam olanlar padişâh-i İskender vekaarı meyl-i mâlden ve mâl takrîbî ile vebalden ve bir ademî vereceği yoğ iken mîrî takribi ile veyahud cüz'î behane ile taciz ve malın müsadere idüp aldırmaktan begayet sakınmak gerekdir. Zîrâ pâdişâhların kimesneye ihtiyâcı olmadığından mâ-adâ emvâl-i halk bî-vech' dâhil-i hazîne-i padişahı ve lâhik-i beyt-ül-mâl-i müslimin olmak fenâ-yı devlete ve hüsrân-ı hazineye delildir deyû ülemâ-yı din, ittifak ile yazmışlardır. Ve beyt-ül-mâl nâmiyle akçe düşse veresesi gelince bâb-ı hümâyûnda emânet vaz' eyleyeler. Ve yedi seneye dek vâris zuhur idüp şer'an verasetini jsbât itemez ise hazîneye alınmak üzre merhum mağfur Sultân Süleyman Han aleyh ür-rahmeti'velgufrân, zamân-i saadetlerinde bu hüsn-i tedbîri iderler imiş. Ol kaaide-i müstahsene mer'î tutulmağa sa'y ü ihtimâm eyliyeler. Ve umûr-i din ü devlet'e lâzım olanı rikâbı hümâyûna tevakkuf itmeyüb arz ve ifâdede çendân azilden vehm itmemek lâzımdır.

Zîrâ bir hidmeti nâhemvâr görüp melâmet olmakdan azli ihtiyar ile pesendîde olmak yeğdir. Kalennebîyyü (S. A.S.) "Kul il-hakka velev kâne murren" Hak sözü her ne denlû acı ise hüsn-i terbiye ve kavl-i leyn ile söyleyüp arzederler. Ve dâima rızâ-yı hakkı gözedüb garez-i eblehkârî ve mûr-i zaife su-İ kasde ve bcd efkârî eylemiyeler. Vevezîr-i a'zam gece tenhâsında mahremlerinden ve bîgarez olanlardan suâl idüp menâsıb'a müstahak olup fakir ve natuvân olanları yoklaştırıp menâsıp ile ikram ve ayakmlandırmağa himmet eyleyeler. Devletten düşmüşleri gözedeler. Ve olur olmaz yere ulak emri verilrneyüb ancak gayet mühim olub umûr-i saltanata zarar ihtimâli olan yerlerde ve bir dahi mevâcib içün emvâl-i mirî isticalinde ve bir dahi serhad-i mansûre kılâı istihbârine ketm olunmayıb verilmelüdür. Ve bu'd-ı mesafe olan mahallerden olur olmaz dava ve niza' bahanesiyle kİmesneyi ihzar içün ferman verilmekte teenni ve teharrî olunup ziyâde muktezî olmadıkça verilmeye. Ve serhad ağalıkları ve dizdarlıkları ve alay beğlikleri mustahikkîna verilüb ya fevt veyahut azil icâb eden hali olmadıkça azleylemiyeler.

bu kimseler vazifeden uzaklaştırılmamalıdır. Taşraya gönderilen buyrukların yerine getirilmesinde dikkat gösterilmeli, açık memuriyet olmadıkça hazineden karşılığı verilmek üzere adam görevlendirilmeyip boş memurluklar öylece alıkonmalıdır.

Vilâyet ileri gelenleriyle muamelecilerin halk üzerindeki tasallutlarının kaldırılmasına çalışılmalıdır. Güvenilen bir Kadı ve Vali sunuşu olmadıkça dilekçe ile vazifeler verilmesi, uygun ve beğenilir bir iş değildir. Haksızlık ihtimali çoktur.

Defter dışı tımar ve malikâne verilmek de akla yatkın değildir. Defter dışı diye iddia edenler herhalde ya bir tımar ve has veya evkaf reâyâsıdır. Yeni bir memleket zapl olunmuş değildir ki yeni halk gelip yurt tutmuş olsun. Nişancı kalemiyle düzeltme medhedilecek bir şey değildir. Meğer ki zeamet ve tımardan Has'lara düzeltilsin. Hele arada sırada olursa yine yoluyla ola.

Sınır ve toprak anlaşmazlığı İçin defterhâneye hüccet kayd ve saklanagelmiştir. Ama bu da düzensizliklere sebep olacak bir konudur. Hüccetin doğruluğuna çok dikkat edilip, pek gerekmedikçe saklanmamalı ve bir işle telaşlı ve aceleci olmamalıdır. Zira tahammül azlığı, İyi düşünmeden iş görmek, ülke ve millet işlerini küçültür ve din ve devlet ahvalini bozar. Bütün işlerde sabır ve sebatı bilinç, ölçü ve karan prensip edinip Tanrı'dan iyi sonuç meydana gelmesini ummak, ferahlık ve esenliğe ulaşmayı beklemek gerektir.

Sevgili ve kudretli Tanrı buyurdu ki : "Tanrı sabırlıların karşılığını hesapsız verir" ve sadrâzamlar beş vakit namazı cemaatle evinde kılıp, kapısı açık olup kendisiyle buluşulması kolay olmak gerektir.

Müslümanların işlerinden bîr iş kendisine verilmiş olan kimse kapısını kapar da
mazlumlar ve muhtaçlar ona ulaşamazsa o kimsenin de çok ihtiyacı olduğu bir yerde rahmet kapısı kapanıp Tanrı'nın umuma olan rahmetinden ve eksiksiz kereminden mahrum kalır; demişler.

Bu geçici dünyada devlet ve saltanattan beklenen, lezzet ve şehvetleri yerine getirmek değildir. Belki ahret azığı toplamak, hayırlı işlerle temiz adını sürdürmek ve iyi anılmayı ebedîleştirmektir.

Ve taşraya gönderilen evâmirin tenfizinde ihtimam ve mahlûl düşmedikçe hazineden takas olunmak üzre vazife verilmeyüb mahlulâtı zaptoluna. Âyân-i vilâyetin ve muamelecilerin reaya üzerlerinden taslîtleri fer'ine sa'y oluna. Ve mutemedün aleyh kaadî ve vali arzı olmadıkça arzuhal ile cihât tevcihi memdûh ve münasıb değildir. Gadr ihtimâli galiptir. Ve hâriç ez defler tîmâr ve malikâne verilmek dahî makul değildir. Hariç ez defter deyû iddia idenler beherhâl bir tımar ve hâs ve evkaf reâyâsıdır. Feth-i cedid değildir kî yeni reaya gelib tavattun eylemiş ola. Nişancı kalemiyle tashih memdûh değildir. Meğer zeamet ve tîmârden has'a ta'sih ola. Hele gâhî olursa yine yolu ile ola.

Ve hudud ve toprak nizâ'ı içün defterbâneye hüccet kayd u hıfz olunagelmiştir. Lakin ol dahî İhtilâle bâis olacak bir maddedir. Ziyâde sıhhatine tekayyüd olunub ve gaayet muktazi olmadıkça hıfzolunmaya ve bir işde ta'cîl ve müsâraat eylemiyeler. Zira killet-i tahammül ve mübâderet-i umûr-i mülk ü millete zelel ve ahvâl-i dîn ü devlete halel virir. Bilcümle umurda sabr ü sebatı şiar ve teenni ve kararı düstür-ı kâr idinüb hak celle ve âlâ hazretlerinden hüsn-i âkibet husûline müterakkib ve ferah ve afiyet vusûline muntazır olmak gcrekdir. Kaale Allahu teâlâ azze ve cel : "Innema yüveffa es-sâbirûne ecrehüm biğayri lıisâb" Ve vezir-i âzamlar Salâvat-ı hamseyi cemâat ile hanesinde eda idüp ve kapusu açık olup buluşulması asan olmak gerekdir. Her kimesne ki umûr-i müslimînden bir emir ana müfevvaz ola ve ol kapusunu sed idüp mazlumlar ve muhtaçlar ana vasıl olamıya. Ol âdeme gayet ihtiyâcı mahallinde rahmet kapusu sed olub hak eclle ve âlâ hazretlerinin rabmet-i âm ve kerem-i tamından mahrum olur dimişler. Ve bu dünyâ-yı bîbckâda devlet ve saltanattan maksûd istifâ-yı lezzât ve tahsil-i şehevât değildir. Belki tahsil-i zahr-ı âhiret olup a'mâl-İ hasenat ile bekaa-yı nâm-ı nîk ve hulud-ı zikr-i cemîldir.

SADRAZAMIN AHLAK VE DAVRANIŞI

Zamanı, saltanatın önemli işlerine harcamalıdır ; saza, söze ve içkiye meyletmek doğru değildir.

O makama geldikten sonra gereken, sükûn, Tanrı korkusu, adalet ve kanaattir. Mümkün mertebe kendini düzeltmeye ve işleri düzene koymaya özenmek ve çalışmaktır.

Yüksek meclislerinde asla maskaralığa, yersiz şakaya, kahkahalar attıran mizaha, arabozuculuğa, başkalarının kusurlarını saymaya ve kötülüğe izin verilmemeli, taklit, oyun ve eğlenceye dair anlamsız davranışlarda bulunulmamalıdır. Sohbetlerde daima din ve devlete ve ülkeyi koruma tedbirlerine ilişkin konular üzerinde durmak gerektir.

Zira "şakayı çok yapanın vakarı gider" buyurulmuştur.

KIT'A

Bîr kişi kim latifeyi çok ide,
Eksilir ırzı ve vekarı gider.
Açılar ***nüktelerle*** *her sırrı*
Keşfolur cümle aybı, ârı gider.

Ve daima şanı büyük Allah'dan korkup çekinmeli, haktan uzaklaşıp doğruluk yolundan sapmaksızın şeriatı yürütmeye çalışmalıdır. Zİra "Tanrı'dan korkandan herkes korkar" buyurulmuştur.

KIT'A:

Ol kî havf etti Hazret-i haktan,
Korkar ondan cemi' halk-ı ilâh
Haşyet-ı hak'dan ol kî hâlidir,
Korkutur her kişiden ânı ilâh.

Gerek şanlı padişah, gerek şanı yüksek vezir ve ülkenin Valileri, halkın yargıç ve subayları her zaman durumlarım kutsal şeriata uydurmaya, ve adalet üzere hareket etmeye gayret ve dikkat eylemek gerektir.

ETVAR VE AHLAK-I SADRÂZAM

Ve evkaatı mühimmât-ı saltanata masruf olup saz ve söz ve meyil-i işret münâsib değildir. Ol makama geldikten sonra lâzım olan sükûn ve takva ve adi ü kanâattir. Mümkin mertebe nefsini salâha ve âelemi ıslâha tergib ve sa'y eylemektir. Ve meclis-i âlilerinde her kiz temeshur ve hezl-i bimâna terneshur ve hezl-i bimâna ve mizâh-ı kahkaha fermâye ve ve mesâviye ruhsat verilmeyub taklîd ve şa' bede ve lu'b ü lehve dâir evza' bîmeâle mecal virilmiye; daima sohbetleri dîn ü devlete ve tedbîr-i hıfz-ı memlekete müteallik musâhabete maksûr gerektir. Zîrâ "Men kessere mizâhehû zehebe vekaareh" buyurulmuşdır.

K I T ' A

Bir kişi kim latifeyi çok ide
Eksilir ırzı ve vekaarı gider
Açılur nüktelerle her sırrı
Keşfolur cümle aybı ân gider

Ve daima Allahü azimüşşân celle celâlühu hazretlerinden havf ve haşyet üzre olup haktan udûl ve câdde-i istikaametten inhiraf itmeyüb şer'-i mutaharrayi İcraya sâî ola. Zîrâ "men hafa Allâhe hâfe minhü küllü şey'ın" buyurulmuştur.

K I T ' A :

Ol ki havf etti hazret-i haklan
Korkar andan cem'i halk-i ilâh
Haşyet-i haktan ol ki hâildir
Korkutur her kişiden ânı ilâh

Gerek Padişâh-i zîşân ve gerek vezir-i-âlîşân ve vulât-i memleket ve hükkâm ü zabıtân-ı râiyet daima ahvâllerini ş,er -ı şerife tatbik ve adi üzrc hareket eylemeğe sa'y ü ihtimam eylemek gerektir.

Zira adalet hakkında Peygamberimiz, "bir saatlik adalet, yetmiş yıllık ibadetin yerini tutar" buyurmuşlardır.

KIT'A :

Hâkim olan kimesne bîr saat
Emri kak üzre kim adalet ide,
Ola mı bu sevaba adl-i adil
Ki o yetmiş sene İbâdet ide.

Ve yine adil hakkında buyururlar : 'Kıyamet gününde insanların en sevimlisi âdil önderdir".

KIT'A:

Ol .sekindir saadet-kevneyn,
Meyli yok zulme, adle maildir.
Hazret-i izzete ahabbünnâs,
Yevm-İ malilerde şah-ı âdildir.

Bütün amirlerin adalete uygun davranmaya çalışmaları gerekir. Fakat padişahlar bu konuya herkesten daha fazla önem vermelidirler. Zira, adalet hazinenin artmasına ve halkın çoğalmasına yol açar. Hazine ise halkın çokluğundan ve Ülkenin bayındırlığından kaynak alır. Memleketin ümranı ise adalet iledir. Harap olan bîr ülkenin maldan nasibi olmaz ve halkı zenginlikte yetersiz olur. Nitekim şöyle denilmiştir :

KIT'A:

Mülk durmaz eğer, olmazsa rîcâl,
Lâzım amma ki ricale emval.
Mal tahsili raiyetten olur.
Bağ ü bostan zirâatten olur.
Olmasa adi reaya durmaz,
Adlsiz getr ikamet kurmaz
Adldir asl-i nizâm-ı âlem
Adlsiz saltanat olmaz muhkem.
Mülkde zelzele gaflettendir.
Terk-i ahkâm-ı şeriattendir.
Bâğıbân etmeyjcek çeşmini bâz
Bağına herkes eder desti dırâz.

Zira adil hakkında Resûl-i Ekrem ve Nebiy-yi muhterem (S. A. S.) buyurmuşlardır. "Adlü saatin ya' dilü ibâdete seb'îne seneten".

KIT'A:

Hâkim olan kimesne bir satıl
Emri hak üzre kim adalet ide.
Ola mı bu sevâbe adl-ı adîl
Ki o yetmiş sene ibâdet ide.

Ve yine adil hakkında buyururlar. 'Inne ahabcn-nâsi yevm el kiyâmeti imâmün âdil".

KIT'A:

Ol şenindir saâdet-i kevneyn
Meyli yok zulme adle maildir
Hazret-i izzete ahabbünnâs
Tevm-i mahşerde şah-ı âdildir.

Adalet üzre harekete sa'y ü îctihâd cümle hükkâm üzerine lâzımdır. Lâkin Pâdişâhlara cümleden ziyâde ehem ve elzemdir. Zira adil tevfîr-i hazîne ve teksîr-i raiyete müeddîdir. Hazîne ise reaya kesretinden ve memleket mamurluğundan hâsıl olur. Memleketin imareti ise adi iledir. Bîr memleket ki harâbola maldan bînasîb ve halkı gınada bînisab olınaludur. Netekim denilmiştir.

KIT'A:

Mülk durmaz eğer olmazsa rical.
Lâzım amma ki ricale emval
Mâl taksiti raiyetten olur
Bağ ü bostan zirâatlen olur.
Olmasa adi reaya durmaz
Adlsiz çelr ikaamet kurmaz
Adldir asl-ı nizâm-ı âlem
Adlsiz saltanat olmaz muhkem
Mülkde zelzele gaflettendir
Terk-i ahkâm-i fenoldendir
Bâğıbân etmeyicek çeşmini bâz
Bağına herkes eder desti dırâz.

Yargıçlar ve köyler halkının hallerinden, günün olaylarından her ne olursa az ve çok bilgi alınmak üzere gizli ve açık maaşlı, özel, güvenilir adamlar tâyin edilerek ülkenin durumu hakkında bilgi almağa önem vermek gerektir. Zira ilgilenilmezse, zâlimlerin zulmünden ve valilerin de önem vermemeleri yüzünden, eşkıyanın tasallutundan ötürü halk vatanını terk ederek başka diyarlara dağılıp perişan olacağı gibi bîr çok yerler halksız ve faydalanmadan uzak kalacağından o yerlerden geçen yollarda da güvenliğin tamamen sarsılması, yolculardan nicelerinin mal ve yiyeceklerinin yağma edilmesi ve adam Öldürme ve zarar verme gibi hallerin eksik olmaması yüzünden hazine gelirlerinde bile önemli azalmalar olacağı şüphesizdir.

Para durumuna da önem verilerek darphanede basılan akçenin ayarı ve ağırlığı zaman zaman yoklanmak, sarraf ve ekmekçilerde kalp ve kırpılmış akçe olmaması için çok dikkatli davranmak gerektir. Bu konulara son derece özen gösterilmesi devletin gereklerindendir. Fiyat konusunu da yalnız kadılara ve çarşı ağalarına havale ile yetinmeyip her zaman yoklamalı. Günlük narhla da gereği gibi ilgilenmeli ve her şeyi değer pahasıyla sattırmalıdır. Zira aslında büyük işlerden olan narh durumu bir küçük iştir diye padişahlar ve vezirlerin ilgisinden uzak kalırsa, şehrin kadısı tek başına bu işi yürütemez. Memleketin yüksek yönetimi kadıya ait olmadığı için sadrazamlar narh ile ilgilenmemek yoluna gidemezler. Böyle olunca da her kişi istediği gibi alır, satar. Helâl malına açgözlülükle yılan zehiri katar.

Padişahların hizmetine yaramayan ve harbetmeye elverişli olmayan ayak takımı çok mal edinir. Devlet ve ülkenin büyükleri olan ve hatırlarının sayılması gereken görgülü kişiler, fakirliğe, düşkünlüğe ve iflas yollarına sürüklenir. Bu yüzden sefer seferleyecek atlı ve piyade, malını, mülkünü satıp boğazına koyar. Halkın ileri gelenlerinin birden durumunu ve gidişini değiştirip şerefini düşürmesi Allah korusun zordur. Cahilce bir gayretle varlarını, yokların kullanır ve harcarlar. Şu şey pahalıdır diyemezler. Manav ve tüccar yiyeceği iki kal pahalı satıp kâr sağlarlar ve halkı soyarlar.

Bu konuda ihmal etmenin zararı müslümanlara, yararı manavlar ve ticaret erbabına ait olduğu yeri gelince kendiliğinden ortaya çıkar. Onun için büyük vezirler ve ülkenin her

Ve ahvâl-i hükkâm ve reaya ve havâdis-i rüzgârdan her vâki* olursa cüz'î ve küllî i'lâm olunmak üzre nihânî ve aşikâre ulufe ile mahsûs mutemcd âdemler tayin ve isti'lâm-i ahval-i memlekete bezl-i ihtimam olunmak lâzımdır. Zîrâ tekayvud olunmadığı halde zalemenin zulmünden ve valilerin adem-i ihtimamından nâşî tasallut-i eşkiyâdan reaya târik-i evtân ve diyâr-i âhare perişan olup ekser mahaller halı anirraiye ve arî anılmenfaa kaldığından gayri ol havalide olan tarîkde dahi bilküllîye emniyet mündefia ve ebnâ-yi sebilden nicelerin emval ve erzakı gaaret ve katl-i nüfûs ve hasâretden hâli olmamak sebebi ile irâd-i hazîneye dahî noksân-ı küllî terettübü mukarrerdir. Ve sikke ahvâline dahî ihtimam olunup darphanede kat[1] olunan meşkûk akçenin ayar ve dirhemi kâhîce yoklanup ve sarraf ve etmekçilerde kalb ve kırkık akçe olmamak üzre tekayyüd-i tam lâzımdır. Bu hususlarda gaayet ihtimam olunmak lâzime-i devlet-i aliyyedendir. Ve es'âr hususu yalnız kudât ve muhtesibc havale ile geçilmiye; her hâkime lâzımdır ki ahvâl-i âleme müteâllik cüz'iyâtı herbâr yoklanub ve nerlı-ı ruzîye gereği gibi mukayyed ola. Ve her nesneyi değer bahası ile sattıra. Zîrâ narh ahvâli umûr'-i külliyeden iken cüz'î dir deyû pâdişâhlar ve vüzerâ mukayyed olmadığı takdirce mücerred şehrin kadısı icra idemez. Emr-i siyâset kenclûyc müteallik olmamağla ol tarike giremez. Bu surctde her kİs,İ istediği gibi alur, satar. Mâl-i helâline tama'-i hânı ile zehr-İ mâr katar,

Pâdişâhların hidmetine ve seferine yaramıyan erâzil-i nâs küllî mâle mâlik olur. Ve a'yân-ı devlet ve memleket olup riâyetleri vâcib olan kibâr-i nâs fakiir ve âciz olup İflâs yollarına sâlik olur. Pes lâzım gelür kî sefer seferliyecek atlû ve piyade mamelekini satub boğazına koyar; kibâr-i nâsa birden haddini ve tarz u tavrını tahvîl ve tenezzül maazallah güçtür ve müşküldür. Gayret-i câhiliye ile mamelekini sarf ve hare ider. Şu şey bahaludur diyemez. Manav ve tüccar zad ü zevâdeyi iki kat bahasına virüb celb-i intifa' iderler. Halkı soyarlar. Bu hususta ihmâl itmenin zararı müslümanlara ve nef'i manav ve ticâret erbâbına âid idiği mahall-i zaruretde zahir olur. Pes vüzerâ-yi izame ve nevâhî ve memlekette olan hükkâm ve vülât ve üme-

yerindeki yargıçlar, valiler ve beyler, bu konuda dikkatli olmalıdırlar.

Çünkü "bugünü yarına havale kılmak, kavgasız başı hkavgaya bırakmaktır" demişlerdir. Çok dikkatli olmak gerekir.

İstanbul ve Edirne'de oldukça, şehrin güvenliğini yeniçeri ağasına, subaşı ve asesbaşıya bırakıp zaman zaman tebdil (kılık değiştirerek) gezmekte fayda çoktur. Ama bunda ücri gitmek yakışık almaz. Derkenarlı ve çekişmeli dilekçelere önem verilmek gerektiğinden, bunlar alıkonularak divandan sonra okunup divana ara vermemek gerektir. Haftada bir gün tatil yapmakta ve her iş için mümkün olduğu kadar becerikli adam arayıp görevi ona vermekte büyük fayda vardır. Böylece devlet işlerinde düzen sağlanmış olur.

Halk, istediğini yaptırmak ve düşmanından intikam almak için dilekçelerinde bir çok kızdıracak sözler ve ipe sapa gelmez cümleler yazarlar. Bu gibi sözleri olduğu gibi kabul etmemeli, durumu araştırmalı ve gerçeği ortaya koymaya çalışmalıdır.

Bir haramzade yakalanıp ele geçince, kanuna göre cezası öldürülmek midir, yoksa müebbet veya süreli hapis midir, yahut dayak mıdır? Cezayı şeriata uygun olarak yerine getirmek ve arka olma, rica, rüşvet ve hediyelerle suçluyu kurtarmaktan çekinmek gerektir. Öldürülmesi dinîn emriyse ve hakkında uygulanacak işlem kanun hükümleri gibi şeylerse, göz yummak, salıvermek, affetmek yollarına gidilmemelidir.

İster af, isler cezalandırma söz konusu olsun, nasıl bir işlem yapmak gerekiyorsa onu iyice araştırarak uygulamak ve biç bir zaman acelecilik tehlikesine düşmemek gerekir.

Kan akıtmak söz konusuysa sabır ve teenniyi elden bırakmamalıdır. Olur ki gazaba uğramış olan kimsenin öldürülmesinde başlangıçta fayda görülüp sonradan pek çok hayıflanılır ve pişman olunur. Haksız yere kan döküp Tanrı yapısını yıkmak akılca da şeriatça da caiz değildir; haramdır ve yasaktır.

Hele zafer gösteren bir seferde fetih ve zafer belirtileri görülmeye başladıktan sonra hiç bir şekilde öldürmek caiz değildir. "Esir etmek gerektir" demişlerdir. Esir etmekte faideler, öldürmede ise yeni ölümler ihtimâli vardır. Fetih ve zafer nimetinin şükrü bağışlamakla olur.

raya lâzımdır ki bizzat bu işe kendû nefisleriyle mübaşeret ve ihtimam ideler.

Zira kî bu günü ferdaya havale kılmak gavgasız başı gav«aya bırakmaktır dimişler. Tekayyüd-i tam lâzımdır. Ve İstanbul ve Edirne'de oldukça şehrin zabtını Yeniçeri Ağasına ve Subaşı ve Ases basıya sipariş ve te'kid olunub ve gâhice tebdîl gezmekde faide çokdur. Amma ifratı memduh değildir. Ve derkenarla ve niza'lu arzıhallere ihtimam lâzım olmağla alıkoynulup badeddîvân mütalaa olunup dîvânı tatil eylememek lâzımdır. Ve haftada bir gün yevm-i tatile riâyet olunmak ve her umuru sipariş etmeğe mümkün mertebe recülini arayup erbabına sipariş eylemede fâide-i azîme vardır. Nizâm-ı devlete sebebtir. Ve halk işi bitmek içün ve hasmından intikam almak içün arzhallerinde nice gazap getürecek sözler ve mâlâyanî kelâm yazarlar. Kavl-i mücerred'e itibâr olunmayub taharri ile ahvâle vâkıf olmaklığa sa'yolunmak lâzımdır.

Ve harâm-zâde ahzolunup ele girdikte şcr'an cezası katil midir yoğise müebbed ve yahud bir müddet hapis midir. Ve yahud tazirmidir. Anı muktezâ-yi şer'-i şerif üzre icra idüp şefaat ve rica ve rişvet ve hedâyâ ile halâs İtmekten hazer gerektir. Ve ihlâkî umûr-i diniye ve siyâsâti hududı şer'iyye kabilinden olursa müsamaha ve ruhsat ve afiv ve merhamet olunmıya. Gerek afîv ve gerek kahir her ne makuule mevâd iktizâ iderse mizân-i te'hîr ve taharriye tatbik idüp kat'a gendûlerin varta-i isticale uğratmıyalar. Irâka-i dimâda sabır ve teenniyi elden bırakmamak gerekdir. Caiz ki ol şahs-ı mağdubun ibkasında nev'a faide müşahade kılınup sonra hezâr teessüf ve hayf olunur. Ve nahak yire kan döküp binâullâhı yıkmak aklen ve şer'an câir değildir. Haram ve memnudur. Hattâ bir sefer-i zafer rehberde arus-i feth ü zafer cilveger olduktan sonra kat'a katli caiz değildir. Esir İtmek gerekdir dediler. Esîr de menâfi' katilde müdâmet vâki' olmak ihtimâli mukarrerdir. Ve ol fetih ve zafer nimetinin şükrü afiv ile olur.

Rahata ve uykuya fazla meyil göstermeyip gece çok uyumayı âdet edinmemelidir. Peygamberimiz (S. A. S.) "gece çok uyumak, kıyamet gününde bunu huy edineni yoksullaştırır' buyurmuşlardır.

İhtiyaç sahiplerinin işlerini yarma bırakmayıp, elden geldiği kadar Tanrı kullarının işlerini zamanında görmeğe çalışmalıdır. Zira demişlerdir ki :

BEYİT:

Yârına salma fakirin kârın, Ne
bilürsün, nic' olursun yârın?

Sözünü düşünerek iş yapmalı, iş sahibinin isteğinin yerine getirilmesine çalışılmalıdır.

Peygamber (S. A.S.) "kardeşinin ihtiyacını karşılayan kimsenin isteğini de Tanrı yerine getirir" demişti.

KIT'A:

Kim kaza itse hak rızası içtin,
Hacetin görse bir müsülmânın,
İttiği İylük olmaya zayi"
Bitüre hacetini hak âtını.

İş sahiplerinin hallerini can kulağı ile dinleyip kanuna aykırı değilse yerine getirilmesine çalışılmalıdır, iki tarafın sözü gereği gibi anlaşılmadan hüküm verilmemelidir. İş sahiplerine tatlılıkla cevap verilmede büyük sevap vardır. (Güzel söz sadakadır) buyurulmuştur. Kimsenin gönlünün kırılmamasına gayret eyleyeler. Zira : "Mızrak yarası onulur, lâkin dil yarası onulmaz" demişlerdir.

KIT'A:

Kimseye verme huşunette cevap
Lûtfla, izzet ile eyle hitap.
Terk-İ âyîn-i cefa vü sitem el,
Bed-suhan dilşiken olma kerem it,
Hele neylersen eyâ, ruh-i revân,
Olma kâtır-şiken ü tiz zeban.

Hazret-i Ali (K. A. V.) "Acı sözden ekşi yemek hayırlıdır" buyurmuştur.

Ve hab ü rahata meyil itmeyüb gice çok uyumağı âdet edinmiyeler. Kaalennebiyyü (S. A.S.) "lâteksir'ün nevme billeyli liennehû yed'û sahibehu fakîren yevmelkiyâme" gice ile çok uyumak kıyamet gününde ıssını fakir eyler. Ve muhtacînin hacetin varma alıkomayub âlâ kaderiltâka mesâlih-i ibadullah'ı görmeğe cidd ü sa'y eyliye. Zîrâ dimilerdir.

KIT'A:

Yarına salına fakirin kârın
Ne bilürsün nic' olursun yârın

Mazmununu fikrile amel îdüp ehl-i hacetin meramı husûlüne ikdam eylîyeler. Kaale resûlullâhî (S. A.S.) "Men kadâ hacete liahîhi kada Allâhü hâcctehû!.....................

KIT'A:

Kim kaza itse hak rızâsı içün
Hacetin görse bir müsülmânm
İttiği eylük olmıya zâyi'
Bitüre hacetini hak ânın.

Erbâb-ı hacetin ahvâlini can kulağı ile dinleyüp hilâf-ı şer' olmadığı halde husulüne sa'y oluna. Ve iki hasmın sözü gereği gibi fehm olumadan hükümet olunmıya. Ve ehl-i hacete lutf ile cevap verilmede sevâb-ı azîm vardır.

"Kelimetüt-tayyibe sadakattin" buyurulmuştur. Yani güzel söz sadakadır. Ve kimesnenin rencide hatır olmamasına ikdam eyliyeler. Zîrâ dirilişlerdir : "Cerahat üs-sinâni lehâ iltiyâm ve la yeltâmü ma cereh el-lisân". Yani mızrak yarası onulur velâkin lisan yarası onulmaz dimek olur.

KIT'A:

Kimseye verme huşunetle cevab
Lütfle izzet ile eyle hitab
Terk-i âyîn-i cefâ vü sitem it
Bed-suhan dilşiken olma kerem it.
Hele neylersen eyâ rûh-i revân
Olma hâtır-siken ü tiz. zeban.

Kaale Alî Kerremallâhü veçheli "Humûzât'üt-taam hayrım humûzât'il-kelâm".

K I T ' A :

Yâr ol dostlarına bâr olma,

Su-yi hulk ile dil âzar olma,
Kimsenin cevr ile canın sıkma,
Hatırın yapmağa sa'y it yıkma.

Bir kimsenin şerefini yıkmak yolunu tutmayıp, elden geldiğince haysiyetini korumaya ve garez ve ivazsız tatlılıkla gönlünü almaya, kalbini avutmaya çalışmak gerektir. Kendi garezi için kimsenin haysiyetinin kırılmasına ve hayatının yok edilmesine çalışmayalar. Kızdığı zaman nefsini zaptedip kalbini sabır ve sükûnet İpi ile bağlayıp; kanunen bir kimseye sopa cezası vermek lâzım gelse sopa sayısının sınırını aşmıyalar. Faydası?, sövmekten ve meşru olmayan lanetten çekineler. Kalp kırıcı olmaktan çok sakınmalıdır. Zira "Mü'minin kalbi Allahın tahtıdır" buyurulmuştur.

KIT'A:

Ey ki ettin gönüller azürde,

Sır-rı dilden hiç olmadın agâh.

Tetimme dil mekân-ı hudâ-yı arş-ı mekin,
Kalb-i mü'min-i vesî' arşullah.

KIT'A:

Kesr-i katır günehin ekberidir,
Cümle ma'siyyetin o eşbehidir,
Eyle hâtıraları tamire şîtab,
Eyleme arş-ı ilâhîyi harab.

Zayıflarla, miskinlerin hallerinden de gafil olmamak gerektir. Onların hâllerini arayıp sormayı borç bilmek gerektir. Zira halkın gönlünü kazanma, hâlikin rızasını kazanma gereğidir. Herkese şefkatle bakılıp hakaret ve hainlikle bakmamak yeğdir. Nitekim demişler:

BEYİT:

İtme derviş-i aba pûşe hakaretle nazar. O
da halince fena milketinin şahı geçer.

Yâni acı sözden, ekşirek taâm hayırludur dimek olur.

KIT'A:

Yâr ol dostlarına bâr olma
Su-yi hulk ile dil azar olma
Kimsenin cemile canın sıkma
Hatırın yapmağa sa'y it yıkma.

Bir terdin ırzını yıkmak vadisinde olmayub mümkin olan mertebe ırzını siyânet ve garez ve ivazsız lütf ile tatyîb-i hatır ve tesliye-i kulübe sa'y itmek gerektir. Gaarz-i nefs ile kimesnenin hetk-i perde-î ırzına ve hedm-i bünyân-ı vücûduna sa'y eylemiyeler. Ve vakti gadabda nefsini zabt ve kalbini resen-i sabr ü aram ile rabt idüp şer'an bîr kimesneye ta'zîr lâzım gelse aded-i darbı, hadden bîrim eylemiyeler. Ve şetm-i bîhûde ve la'n-i nâ-mcşrûa itmekden içtinâp ideler. Ve kalb-şiken olmakdan ziyâde hazer lâzımdır. Zîrâ "Kalb ül-mü'mini arş ullâh" buyurulmuşdur.

K I T ' A :

Ey ki ettin gönüller Azürde

Sırr-i dil den hiç olmadın agâh

Tetimme dil mekân-ı hudâ-yı arş-ı mekîn.
Kalb-i mü'min-i vesî' arşullah.

KIT'A:

Kesr-i hatır günehin ekberidîr
Cümle ma'siyyetin o eşbehidir
Eyle halıdan tamire şitâb
Eyleme arşı ilâhî-yi harâb.

Ve zuafâ ve mesâkîn ahvlînden dahi gaafil olmamak gerektir. Anların tefakkud-i ahvâlini vâcib bilmek gerekdir. Zîrâ mukttezâ-yı celb-i kulûb-i halayık mucib-i tahsîl-i rızâ-yı hâlîkdir. Herkese şefkat ile bakılub hakaret ve ihanet ile nazar olunmamak evlâdır. Netekim dimişler.

MÜFRED:

İtme derviş-i abâ - pûşe hakaretle nazar
O da halince fena mülketinin şâhı geçer.

Ve düşman dahi olursa hiç bir Tanrı klulunun başına gelen musibetten sevinmeyip, kimsenin inkisarını almayalar. EH altındaki halkın korunması için himmet hazinelerini harcamaya önem verip halkın haklarını yerine getirmek ve esasları sağlam kanunu yürütmek yolunda güzel çalışmalara özen ve çaba göstermeye dikkat edip eşkıyanın yakalanması reayanın iyi idare edilmesi ve korunması, memleketin muhafazası, kötü adetlerin yok edilmesi, halka yapılan haksızlıkların önlenmesi ve kaldırılması ve fesat tohumlarının temizlenip yok edilmesine önem vereler.

Fırsat düştükçe iyiliği görülen adama mükâfat eylemek ve kemlik etmişleri affeylemeye çalışmak soylu kimselerin yaradılışına uygundur.

Kişi dünyalık düşüncesinde olmayıp arası açık olduğu düşmanı fırsat buldukta, türlü lütuf ve bahşişlere boğar ve "Geçen geçti" (Darül-Emân) kurtuluş kapısına girdi sayıp cömertliklerin en güzeli olan bağışlama ile karşılarsa iki cihanda da büyük mükâfata mazhar olur. Zira bağışlamadaki faydaların üstünlüğü şu hadis-i şerifin çok güzel manâsından belli olur. Peygamberimiz (S. A. S.) "Elinde kuvvet varken bir kimse birini bağışlasa Allah da onu bu yüzden zor gününde bağışlar" buyurmuşlardır.

KIT'A:

Bulsa bir kimse düşmana fırsat
Kaadir oldukça eylese anı af
Afv idüp bun deminde anı hüdâ
Nice nice günahın eyler af.

Bütün faziletlerin kökü iyi ün sevgisidir. iyileri gözetüp, halka karşı güler yüzlü olmak ve cahillerin hatasını affetmek dahi erdemden ve bağıştandır demişler.

Başkasına kötülük etmekten sakınmak lâzımdır. Zira başkasına kötülük yapmak istersen o kötülüğü önce kendin kabul eylemiş olursun.

Hiç kimseyi incitmek peşinde olmayalar. Düşmüşlerin elini tutup, kimsenin karşı tarafında bulunmayıp yüz çevirmesine sebep olacak halde bulunmaktan sakınmak lâzımdır.

Ve düşman dahi olursa efrâd-ı âferîdenin musibetine sefâlanmayub kimsenin inkisarın almayalar. Ve himâyet-i zîrdestân-ı raiyyette bezl-i gencîne-i himmet kılub ihkak-i hukuk-i nâs ve İcra-yi şer'-i metin ül-esâs babında mesâi-yi cemîle ve himem-i cezîleye dikkat idup zabt-ı eşkiyâ ve riâyet ü sîyânet-i reaya ve hıfz-İ memleket ve mahv-i bid'at ve def ü ref-i mezâlim-i inbâd ve kal' ü kam'-ı esâs-ı fesada ihtimam eyleyeler.

Ve fırsat düştükçe iyiliği görülen âdeme mükâfat ve kemlik etmişlere afveylemeğe sa'y eylemek sâhib kerem hasletidir. Ki§İ garaz-i dünyeviyye içün adavet üzre olan düşmene fırsat buldukda mazhar-ı envâ'-ı lütfü ata ve dahil-i darül-emân-i mada ma madâ kılub ahsenül-cûd olan afv ile muamele eylese dâreynde mükâfât-ı külliye mazhar olur. Zira afv'in rütbe-İ menâfiİ işbu hadîs-i şerîfin mazmûn-ı lâtifinden ma'lûm olur. Kaalen-nebiyyü (S. A. S.) "Men afâ ind el-kudreti âfâ Allâhü ind el-usret".

KIT'A:

Bulsa bir kimse düşmene fırsat
Kaadir oldukça eylese anı afv
Afv idüb bun deminde ânı hüdâ
Nice nice günâhın eyler afv,

Cümle fezâilin aslı muhabbet-i nam-ı nîktir. Ve eyülere riâyet idüb halka küşâde ru olmak ve câhillerin hatasın afv itmek dahi fazl ü ihsandandır dimişler.

Ve ahare kasdeylemekden tahzîr lâzımdır. Zîrâ âhare şerr kasdedersen ol şerri evvelâ kendin kabul eylemiş olursun. Ve hiç kimesnenİn azarı ardında olmıyalar. Ve düşmüşlerin elini tutub kimesnenin hilafı tarafında bulunmayub bergeşte olmasına bâis olacak halde bulunmakdan hazer itmek lâzımdır.

Aslı olmayan bir suçu yükleyip yalan yere kimseye cürüm işledi demiyeler. Zira çok vakit geçmeden bunun cefasını görmeleri mukarrerdir. Nitekim bir kimse kardeşi için kuyu kazsa o kuyuyu kendisi için kazmış olur demişlerdir.

Âlemlerin Rabbı hazretlerinin ulu bağışı olan nimetlerine daima teşekkür, felâketlere sabır ve tahammül ve kazaya rıza göstermek lâzımdır.

Hak Teâlâ hazretlerinin nimetlerine gark olmuş iken daima şükredip gönüllerini başkaya meyil ettirmeyeler.

Hakka tevekkül edip bütün içlerini hazret-î bârı taalâya ısmarlayalar. Ve felâket vaki oldukta sabır ve tahammül eyleyüp sızlanmayalar.

Peygamberimiz (S. A. S.) "Musibet karşısında sabreden kimseye Allah karşılığını verir" buyurdu.

K I T ' A :

Her ki bu âletn-i havadiste
Uğrasa bir musibete nagâh
Ana sabretse etmese şekva İvazın eyleye ana ALLAH

Ve kazaya razı olup tövbe ve istiğfaya devam edeler.

MUFRET:

Çün kader tirin ata kavs-i kaza
Siper olmaz ana meğer ki rızâ.

Bağış sahibi büyüklerin büyüğü yüce Allah'tan başkasını yar istemeyüp iyi huylu ve bilgili kimselerle sohbet cyleycler. Geçmişe teessüf eylemeyüp geleceğin üzüntüsünü çekmeyeler. Hayırlı işler üzerinde durup çahşalar.

Gizli ve açık daima edep üzere olmaya gayret eyleyeler. Zira "Edep ahundan hayırlıdır" denilmiştir.

MUFRET:

Edep lâdst ez nur-i ilâhi
Binih ber ser revî her ca ki hâhi

Yani *"Edep bir taç imi; nur-i hüdadan,*
G ey ol tacı emin ol her belâdan"

Yahut *"Edep hoştur, edep hoştur ilâhî*
Edepsizlik hor eder padişahı"

Ve ifk ü iftira idüb hilâf-i inha kimesncyc cürüm isnâcl İlmiyeler. Zîrâ karîben mücâzât olmaları mukarrerdir. Netekim dîmişlerdir "Men hatere bi'ren liahihi fekad veka'a" yani bir kimesne karındaşı içün kuyu kazsa ol kuyuyu kendû içün kazmış olur. Hazret-i Rabbül-Aleminin kerem ü ihsanı olan nimetlerine daima teşekkür mesâyibe sabır ve tahammül ve kazaya rızâ üzre olmal lâzımdır. Hak subhânehû ve teâlâ hazretlerinin nimetlerine rnüstağrak İken dâima şükredüb gönüllerin âhare meyle tdirmeyeler.

Ve mütevekkil-i hak olub cümle umurların Hazret-i Bari leâlâ'ya tefviz eyliyeler. Ve mesâib vâki' oldukta sabır ve tahammül eyleyüb teşekkî eylemiyeler. Kaal en-nebiyyü (S. A. S.) "Men sabere âlâ musibetin yuavvıduhu allâh.

K I T ' A :

Her ki bu âlem-i havâdisde
Uğrasa bir musîbete nâgâlı
Ana sabretse etmese şekva
İvazın ey ley e ana Allah

Ve kazaya n'ızi olub tövbe ve îstiğfâre müdavim oialar.

M Ü F R E D :

Çün kader lifin ata kavs-i kaza
Siper olmaz ana meğer ki nzâ.

Ve hüdâ-yı Mütcâl Celle Celâlühû ve âmme ihsânühû'den gayri yâr istemeyüb nîk huy ve arif kimesneler ile sohbet eylîyeler. Ve geçmişe teessüf eylemeyüb geleceğin gamını ve fikrini çekmiyeler. Hayırlu işlerde cidd ü sa'y eyliyeler. Gîzlu ve aşikâre dâima edeb üzre olmağa sa'y eyliyeler. Zîrâ "el edebü hayrün nıin ez-zeheb" denilmiştir.

M Ü F R E D :

Edeb tâcist ez nur-i ilâhî
Binİh ber ser revî her ca ki hâhî

***

Edeb bir lâf imiş nur-i Hudâdan
Gey ol tacı emin ol her belâdan.

"Edep Tanrı nurundan yapılmış bir taçtır. Onu başına koy nereye istersen git".

Ve daima hayra çalışıp niyeti de hayra yapmak gerektir. Peygamberimiz (S. A. S.) "Mü'minin niyeti yaptığı işten hayırlıdır. Sapığın niyeti de yaptığı işten kötüdür" buyurmuşlardır.

Her kişiyi iyiliğe yöneltmekte sırası geldikçe kusur eylememek lâzımdır. Zira hayra öncü olan onu işlemiş gibidir.

Kişi her gün gece ve gündüze girdikte nefsini üç nesne ile muhasebe eylemek lâzımdır dermelerdir. Evvelâ; fikreylemek gerek ki bugün kendisinden ne hata çıktı ve İkincisi hayrattan ne meydana geldi. Üçüncüsü kendisinden hayırlı bir iş çıkmak mümkün iken bunu kaçırdı mı. Bu üç hali düşüne ve özü İle muhasebe eyleye. Ve sonunu düşünmeyi unutmayıp sürçmelerden kaçınmayı bırakmıya.

Hiç bir işde öğünmek caiz ve uygun değildir. Zira Öğünrnek insanı ahıretten uzaklaştırır buyurulmuştur.

Hiç bir zaman şöhret istememek gerektir. Zira şöhret afettir buyurulmuştur.

KIT'A:

Nola tutsa cihanı kibr-ü riya
Halk-ı âlem esir-i şöhrettir.
Sakın ey zinete tefahür eden
Gafil olma ki şöhre âfettir.

Makama bağlanma ve hiç bir şeye gönül koyma ki eksikliğinde mahzun ve melûl olmayasın. Ve hiç dünya malım isteme ki elde edemediğin için elem ve mihnet girdabında kalmayasın.

Daima adını öne sürmemeğe çalış, hüccet ve sicillerde adını yazdırma. Kadıların mahkemesinde bulunma. Kimseye kefil olma. Halkın işlerine karışma.

Dışım süsleme ki dış süsü içi harap olmakatn olur,

Zenginliğe ve dünya makamına mağrur olma. Kalbin her zaman hazîn ve vücudun üryan, gözlerin ağlayıcı ve işin halis, duan yalvarıcı ve elbisen eski ve hafif gerek.

Ve dâima hayre sâî olub ve niyetin hayre eylemek gerektir. Kaale Resulullâh (S. A. S.) "Niyetül-mü'mini hayrün min amelih ve niyetül-fâsıkı şerrün min amelih" yani bir mü'min hayra niyet etse ol niyet amelinden efdaldir. Ve bir fâsık şerre delâlet eylemekde münâsebeti düşdükçe taksirat eylememek lâzımdır. Zîrâ "Dâl-ül hayri kefâ'ilihi" buyurulmuştur. Ve kişi her gün dâhil-i leyi ü nehâr oldukda nefsini üç nesne ile muhasebe eylemek lâzımdır demişlerdir. Evvelâ fikreylemek gerek ki bugün kendusinden ne hata sâdir oldu ve saniyen hayratdan ne zuhur eyledi. Sâlisen kendusinden arnel-i hayır mümkün iken fevt oldumu. Bu üç ahvâli tefekkür ve nefsi ile muhasebe eyliye. Ve akıbet tezekküründen gafil olmayub zelleden ferâgatden nükûl ilmiye ve hiç bir işde tefahür eylemek caiz ve münâsib değildir. Zîrâ "Elmüfâharetü yüb'İdü an il-âhiret" buyurulmuştur. Ve hergiz şöhret istememek gerekdir. Zîrâ "Eş-şöhretü âfetün" buyurulmuştur.

KIT'A:

Nola tutsa cihanı kibr ü riya
Halk-ı âlem esîr-i söhretdir
Sakın ey zînete tefahür eden
Gafîl olma kî şöhret âfetdir.

Ve mansıb husuline mukayyed olma ve hiç nesneye taallûk-i hatır İtme ki fıkdından mahzun ve melûl olasın ve hiç meta-ı dünyâyı matlûb itme ki adem-i husulünden girdâb-ı elem ve mihnette kalasın. Ve dâim küm nâm olmağa çalış hüccet ve sicillerde adını yazdırma, kadılar mahkemesine hâzır olma. Ve kimesneye kefîl olma. Ve vesâya-yı halka kanşcı olma ve zahirini zînet eyleme ki zahir zîneti bâtın harâb olmakdan olur. Ve gınâye ve mansıb-ı dünyâye mağrur olma. Kalbin dâim hazin ve bedenin üryan ve gözlerin giryân ve amel'in hâlis ve duan tazarru'la ve libâsın köhne ve rakîk gerek

Dünyâ mansıbı aldığında o yer için bahta güvenerek sakın ola böbürlenme ve makamda olmadığın için de elem ve keder çekme.

Bilginler dünya mansıbının, başı "men" ve sonu ' sab" dır demişlerdir. Yani, yüzünü herkese gösterip yüz sularım yerlere dökmektir. Bilginlerin büyükleri padişahların mansıplarını hamama benzetmişlerdir. Giren çıkmak, çıkan girmek ister. Osmanlı imparatorluğu hizmetinde olan kimse zahmet ve meşakkate sabır ve tahammül edüp ve iş verilmesini kendî istidadından bilmeyüp ve başa kakılma kaydında olmayup daima Tanrı'ya şükredip İşlerini hakka ısmarlayarak ve her halde başarıya ulaştırılmasını Allah'tan dilemekten uzak olmamak gerektir.

Hizmet edenlerin gah lütuf gah azar görmeleri kaçınılmaz bîr haldir. Öyle olduğu halde lütuf gördükte teşekkür idüp azar görürlerse sabır ve tahammül edüp sızlanma ile aciz göstermemek gerektir.

Devlet hizmetlerinden ne gibi işe tayin olunursa belli olan gelirleriyle yetine ve mal toplama sevdasiyle halka kötülük yapıp, çevir ve eziyet etmekten kaçmalar.

Dâima gönüller yapmakla uğraşup ev bark dağıtmaktan ve gönül yıkmaklıktan çok çekinmek gerektir.

Olduğun işte gerçek değerine göre davranup, giyside hizmet adamlarında ve gösterişte ifrata gitmeyeler.

Halkın söz edeceği şeyden çekinmek gerektir. Kişi zevk ve şehvetine düşkün olmamak da lâzımdır.

Her kim hevâsına uyup Tanrı Kanununu hafife alarak kötülerse elbette kanun sahibi de onu yokeder demişler.

Ve bîr de kişi doğmadan evvel ne idi, öldükten sonra ne olacaktır, bunu düşünmek gerektir. Ve daima ölümü düşünüp geçmişlerden ibret almak lâzımdır.

Her zaman işini bilüp ve hâlini anlayıp yolculuk gereçlerini daima hazır etmek lâzımdır. Zira ne vakit yola çıkacaksın bilemezsin. Ve o günü düşünüp yadetmek gerektir ki çağırsalar, ne söylemeye ve ne işlemeye ve ne istemeye ve ne davranmaya kudretin olur. Varacağın yer düşünmelidir ki orada kul ve özgür, dilenci ve zengin eşittir. Onu hatıra getirip büyüklük taslamamak gerektir.

ve dünyâ mansıbı olduğunda ol mansıb içün bahta itîmâd ile zinhar garralanma. Ve olmadığın içün dahi gussa ve gam çekme. Hûkemâ' dimişîerdir "Mansıb-ı dünyânın evveli men *ve* alım sab". Yâni bezl-i veclı idüb yüz suların yerlere dökmektir. Ekâbir-i hükemâ mansıb-ı mülûki hammâma teşbîh eylemişlerdir. Dâhil olan hâriç ve hâriç olan dâhil olmak isler. Ve devlet-i aliyye hidmetinde olan kişi zahmet ve meşakkate sabr ü teharnmül İdüp ve İstihdamını kendû isti'dâdından bilmeyiib ve imtinân kaydında olmayub dâima Hazret-i Bari Tealâ'ye şükr idüb umurunu hakka tefviz ve her halde tevfikin refik eylemek ricasından hâli oolmamak gerekdir.

Ve hidmetkâr olanlar gah lütuf ve gâhi itâb görmeleri mukarrerdir. Öyle olduğu halde lütuf gördükde teşekkür idüb itâb görülür ise sabır ve tahammül idüb teşekkî ile aciz suretin göstermemek gerekdir. Ve hidemât-ı aliyyeden ne güne hidmete tâyin olunur isen muayyen olan hâsılı ile kanâat ve celb-i mâl sevdâsiyle halka îsâl-ı şerr idüb cevr ü eziyete tesaddîden ihtiraz eyliye. Ve dâima tâmir-i kulûb ile tekayyud İdüb hane ve hanümân harabından ve gönül yıkmaklığından begaayet hazer üzre olmak gerekdir. Ve olduğun işdc haddine göre hareket idüb libas ü hadem ü haşemde ifrat eylmiyeler. Halkın dahi edeceği şeyden içtinâb gerektir. Kişi hevâ ü hevese mail olmamak dahi lâzımdır. Her kim kendû hevâsına tâbi' ve nâmus-i ilâhiyi tahfif ve ihanet eylese elbetde sâhib-i namus ânı helak eder dimişler.

Ye bir dahi kişi hayatdan evvel ne idi ve mevtden sonra ne olacaktır. Fikreylemek gerekdir. Ve hemîşe mevti fikr idüb geçmişlerden ibret almak lâzımdır. Ve her bâr kârını bilüb ve hâlini anlayub ve lâzime-i seferiyyesin dâima müheyya itmek lâzımdır. Zîrâ ne vakit nhlct ideceksin bilmezsin. Ve ol günü fikr ü yâd itmek gerekdir kî çağırsalar ne söylemeğe ve ne işlemeğe ve ne istemeğe ve ne harekete kudretin olur. Ve varacağın yir fikr olunmaludur ki anda bende ü âzâd ve gedâ ü dilşâd yeksandır. Anı hâtıra gctürüp tekcbbürlük itmemek gerekdir. Ve saâdet-İ

Sonsuz mutluluk için zahmet çekersen çek, çünkü zahmet gider mutluluk kalır.

Geçici lezzet için eğer günâh işlersen tad gider günah kalır.

Bu aşağılık dünya, yokluk, mihnetler, güçlük, belâ ve fitne evidir. Zenginliği bıkkınlıkla bezenmiş, sonu yoklukla donanmıştır. Nimeti şiddetli cezanın başka şekle sokulmuşudur.

Eğlencesinin sonu pişmanlık ve acı, himmetinin sonu hüzündür. Helâlinin hesabı sorulur, haramının azabı vardır.

Akıl ve iz'an sahipleriyle, fikir ve düşüncesi olanlara lâzım olan budur ki hayatta oldukça daima bu sebatsız, mihnet sarayının hallerini düşünüp yok olmasını ve başkasına geçmesini gözönüne getirerek, dünya işlerinin sonunu düşünüp kıyamet gününün durumunu hatıra getirmekle iyiden iyiye bilgi hasıl edüp, alçak dünyanın bâkiliği olmadığını kesin bildikten sonra "Ve yebka vechü rab'bike zülcelâl-ı v'el ikram", "ancak yüce ve cömert olan rabbinin varlığı kalıcıdır" güzel sözünü dilinden düşürmeyüp bu eski dünyanın kapusuna, dıvarına dayandığına ve birkaç gün yüze güldüğüne güvenmeyerek yüksek değerli ömrü zevk ve şehvet için değersiz nesnelere harcamayup ömürden fırsat ve ecelden mühlet aldıkça vakitlerini ibadetlere verip ve saatlerini hayra harcayup buyruk sahiplerinden ise Tanrı kullarının işlerine garezsiz ve ivazsız kendisini bolca hasreyleyüp işlerinde ve sözlerinde şartlara uymakla yukarıda yazıldığı üzre her türlü durumlarda gereği gibi davranmaya çalışıp çabalayalar.

ebediyye ecliyçün eğer zahmet çekersen çek. Zîrâ zahmet gider saadet kalur. Lezzet-i âcile içün eğer günâh işlersen lezzet gider günâh kalur. Bu dünyâ-yı denî dar-i fena ü mihen ü inâ ve belâ ü fiten, gınası gına ile ârâste, fenası fena İle pîrâste, nimeti nıkmetten makbuldür.

Ve âleminin sonu nedamet ve elem ve himmetinin gaayeti hem, mealinin hesabı, haramının azabı mukarrerdir. Erbâb-i akl ü kiyaset ve eshâb-i fikr ü ferasete lâzım olan budur ki hayatta oldukça dâima bu mihnetsaray-İ bisebâtın ahvâlini tefekkür ve zeval ü intikalini tasavvur ve urnûr-i dünyâyı tedebbür ve ahvâl-i yevm-i kıyameti tezekkür ile teyakkun hâsıl idüb ve dünyâ-yı denînın bekaası olmadığını mukarrer bildikten sonra "Ve yebka vechü rebbike zülcelâl-i v'el ikram" elhân-ı şerifini vird-i zeban idüb bu köhne hârâbatın der ü dîvânna istinâd ve bir kaç gün rîşhand itdiğüne İ'timâd itmeyüb ömr-i girânbehâyı bülheveslik ile nâçiz nesnelere sarf itmeyüb ömürden fırsat ve ecelden mühlet aldıkça evkaatmı ibadâta ma'tuf ve saatini hayre masruf idüp hükkâmdan ise mesâlih-i ibâd-uîlâha bilâ garez velâ ivaz mahsur ve mebzul eyleyüb ef'âl ve akvâlinde riâyet-İ şerait ile balâde tahrir olunduğu üzere her ahvallerde gereği gibi hareket eylemeğe sa'y ü himmet edeler.

*　　*

İKİNCİ BÖLÜM

MAKAM SAHİPLERİNİN HALLERİNİ VE RÜŞVETİN ZARARINI ANLATIR

Makam sahiplerinin hal ve hareketleri ve tavırları ve beldeler ehaliysile dirlikleri nasıl olmalıdır, bilüp ve rüşvetçiliğin kötülükleri dahi ne aşamalardadır bilinüp ona göre hareket eylemek bütün devlet vekillerine gerekli önemli işlerdendir.

Evvelâ taşrada olan makam sahiplerinin hallerinin niteliği araştırılıp hareketleri bilinmek lâzımdır. Bir iki şikâyetçi yüzünden bir memleket valisinin azli gerekmez. Ancak Vezirâzam hazretleri tarafından kendisine öğüt veren mektup gönderilip uyarılmalıdır. Bununla uslanmayıp yine şikâyetçileri tekrar gelüp yolsuzlukları meydana çıkarsa azlolunmak gerektir.

Makamları belli mevki sahibi kimselere vereler. Şeriatden ve dünyada olup bitenlerden haberdar olmayıp başaramayacak olanlara vermeyeler.

Kayırma, rica veyahut rüşvet ile vermeyeler.

Geçmiş bütün devletlerde vatana ve millete ziyanlıkların, batmanın, karışıklık ve bozuklukların, "Emânetleri ehline veriniz" sözü ile iş görmekte ihmal yüzünden meydana geldiği herkesçe kabul edilmiştir.

İş erleri ve işbilir mutedil kimseler beyzade değildir deye bîr köşeye atılarak unutulmayup o gibilere uygun olan devlet makamlarının verilmesinde faide çoktur. Rüşvetle ehliyetsizi' ve zâlimlere devlet hizmeti vermekten çok çekinmek lâzımdır. Zİrâ o gibi adamlara rüşvetle devlet hizmeti verilmek reaya mallarını yağmaya izin verilmeyi kapsar. Zira verdiği rüşvete karşılık lâzım. Rüşvet için verdiği şeyden başka kapusu halkı ve kendisi bir menfaat elde etmelidir. Bu konuda çok düşünmek lâzımdır. Bütün kötü âdetlerin ve zulümlerin başı ve başlangıcı ve türlü kötülük ve karışıklıkların kökü ve kaynağı; "felâket-

BÂB-I SÂNÎ

DER BEYÂN-I AHVÂL-İ MENÂSIB VE MAZARRAT-I İRTİŞA'

Ehl-i menâsıbın dahi evzâ'ü etvârı ve ahâli-î bilâd ile zindegânîleri ne veçhile olmaludır bilüb ve irtişa mazarratı dahi ne mertebelerdedir bilinüb ana göre hareket eylemek cümle vükelâ-yı devlete lâzım umûr-i mühimmedendir. Evvelâ taşrada olan ehâli-i mensıbın keyfiyyet-i ahvâlleri tecessüs olunub harekâtları bilinmek lâzımdır. Bir iki şikâyetçi sebebi ile bir vâli-i memleket azlolunmak iktizâ eylemez. Ancak vezîr-i âzam hazretleri tarafından kenduye nesâyihi müş'ir mektub gönderilüb tenbih ve te'kid oluna. Anınla mütenassıh olmayub yine şakileri tekrar gelüb taaddîsi zahir olursa azlolunmak gerekdir. Ve menâsıbı ricaline vireler. Şer'-i şerîfden ve ahvâl-i âlemden haberdâr olmayub uhdesinden gelmeğe kaadir olmıyanlara virmiyeler. Ve şefaat ve rica veyahud rişvet ile virmiyeler. Cemî' düvel-İ sâlifede mülk ü millete rahne ve zeval ve fitne ve ihlâl "En tüeddül-emânâti ilâ ehlibâ" mazmunu ile amelde ihmâl sebebi ile vâki' olduğu müttc-fekun aleyhdir. İş erleri ve kârdan ve mutedil kimesneler hemeç dir deyû matruh-i kûşe-i nisyân olunmayub o makuleulere münâsıb olan menâsıb-ı sultanî tevcîh olunmakda fâidc çokdur. Rişvet ile nâehle ve zalemeye mansıb vermekden gaayet ihtiraz lâzımdır. Zîrâ o makuule âdemlere rişvet ile mansıb verilmek emvâl-i reâyâ-yı yağmaya izin verilmek sureti görünür. Zîrâ virdiğİ rişvet'e mukabil lâzım. Rişvet içün virdiği şeyden gayri kapusu halkı ve kendûsi celbi-menfaat itmelüdür. Bu bâbda gaayet mülâhaza lâzımdır. Cümle bîda' ü mezalimin mebde'ü masdarı ve envâ'-ı şerr ü sûrun menşe' ve menbaı a'zamülmesâib

lerin büyüğü rüşvet", dedikleri fesat madenidir ki islâm topluluğu için bundan ziyade belâ ve din ile devleti kökünden yıkıcı başka kötülük yoktur. Çünki rüşvet kişinin dinini ve devletini yıkar. Bir iş ki hiç bir yaran yok ve belki zararı sürgit ve bulaşıcı iken hem dünyada herkese maskara olmak ve hem ahırette acı azaplara çarpılmak akıllıların kârı mıdır? Peygamberimiz "rüşvet verene de rüşvet yiyene de Allah lanet etti" buyurdular.

K I T 'A :

Ekseri zulmün irtişadandır

Yır komaz adl ile bîr işe dahi Le'an
Allâhü dedi Peygamber Can-r raf iye
mürteşiye dahi.

Bir devlet hizmeti rüşvetle verilmek lâzım gelirse bu yol Allah göstermesin o kimse devlet tarafından çeşitli zulümler yapmağa yetkilendirilmiş olmak yüzünden fakir ahaliye zulüm ve yolsuzluklar yaparak fakirler üzerine ateşler salup halkı perişan ve mamur mülkü harap ve viran eyler.

Toprak ve köyler ziraatçilerden boş olarak kalınca; memlekete ve hazineye, gün günden zaiflik çöküp, kazançlar ve iradlar, ürünler ve menfaatlerden yoksun kalıp, halkın ve hazinenin gelirlerinde çok düşme olacağından başka; ekip biçme işleri de ihmal edilmek ve tarımın geliri yok olmakla Tanrı korusun kıtlığa, kaza ve belâya sebep olmak ihtimali dahi kaçınılmaz olur.

Osmanlı devleti makamlarında azil sakıncası giderilmek ve buyruk sahiplerinden zulüm ve adaletsizliğe sapanları siyâset kılıcı ile ortadan kaldırmak va'di ve korkutmasiyle rütbeler lâyık'ine karşılıksız ve parasız ihsan oluna.

Hiç kimse yeterli olduğu rütbe için istekte bulunmak külfetine ve zahmete ve mal, hediye ve rüşvet vermeye muhtaç değildir.

Devlet sahipleri hak üzere davranıp rütbeleri, yeterli olanlara vermekte adalet gösterirlerse rüşvet vermek lâzım gelmez.

Muselâ: Hesap ilmine dair bir iş oldukta o fende yeterli olan kimseyi buldurup hesap işinin başına müdür tayin edeler.

ve ekberunnevâib rişvet didikleri mâden-i fesaddır ki ehl-i islâm içün andan ziyâde belâ ve hedm-i esas-i din ü devlete andan kavî cevr ü cefâ yokdur. Zîrâ rişvet kişinin din ü devletini harab eder. Bir İş ki nefî'den bilkülliye ârî ve belki zararı şâir ve sârî iken hem dünyâda rüsvâ-yı âlem olmağla muzdar ve hem âhiretde azâb-ı elîme mazhar olmak kâr-ı ukalâ mıdır? kaale resulullâh (S.A.S.) "Leân'Allâh ür-râşi v'elmürteşî".

K I T 'A :

Ekseri zulmün irtişadandır

Yîr komaz adl ile bîr işe dahî Le'ân
Allâhü didî Peygamber Can-ı râşîye
mürteşîyye dahi..

Ve bir mansıb ki rişvet ile virilmek lâzım gelûrsc bu tarikle hâşâ ol kimse taraf-ı saltanatdan envâ-ı mezâlime murahhas ol mak yolundan reaya fıkarasına dest-i zulm ve teaddîyi dırâz ve fıkarâ üzerinden âteşler salub reayayı perîşân ve mülk-i ma'mûru harâb ve viran eyler. Arazî ve bıka' hâliyen arı iz-zürrâ' oldukta mülk ve mâle yevmen fe yevma zaaf târî olup fevâid ve avâid ve mahsulât ve menâfi'den ârî kalub reâyâ-ya ve irâd-ı hazîneye tenezzül-i kavî terettübü mülâhazasından mâada hidmet-i harâset mühmel ve kâr-İ zirâat muattal olmağla iyâzen billahi teâlâ kaht-ı gala ve mûris-i kaza ve belâya olmak İhtimâli dahi mukarrerdir. Menâsıb-ı Osmâniydc azil mahzuru ber taraf ve hukkâmda zulm ve taaddiye ikdam ve tasaddî iden-lerin darb-ı şimşîr-i siyâset ile telef olmak va'd-i vâidi ile menâsıb müstehikkîne müft ve meccânen ihsan oluna. Hiç kimse müsteid olduğu mertebe içün tekellûfât taleb ve zahmete ve teklîfat-ı mal ve atiyye ve rişvete muhtaç olmaz. Ashâb-ı düvel hak üzre hareket idüb menâsıbı müstehakkına tevcihde adalet kılıcak rişvet lâzım gelmez. Meselâ ilm-i hesaba dair bir hidmet oldukda

O da bilgi ve hüneri sayesinde işi yetki ile yönetir. Hiç bir istekte, hırsa kapılıp ve dalkavukluk edüp rüşvet vermeğe gerek kalmaz. Amma hariçten hesap bilgisi kısa bir kimse gelüp elbette o hizmette beni çalıştırın size şu kadar akçe rüşvet vereyim dese ve isteğine izin verseler; her ne kadar görüşünle aldıkları rüşvet parasından bir faide görünür; lâkin o fende cehaleti ve beceriksizliği sebebi ile kârını başa çıkaramayup sonunda büyük zarara sebep olur.

Sözün kısası rütbeler verilen kimse Osmanlı Devletine yararlı hizmeti geçmiş ve memur olduğu İşlerde tam bir himmet ve gayret göstereceği bütün halk tarafından bilinüp saltanat işlerinin inceliklerinden gafil olmamak üzere tecrübeli kimseler olmağa muhtaçtır. Rüşvetle ehliyetsize devlet hizmeti verilmesi büyük hatadır.

Gerek vezirâzam'a ve gerek bir memlekette vilâyet valisi olan vezir, mîr-i miran, âmirler ve sair buyruk sahipleri bir kimsenin şeriat'a ve yüksek kanuna aykırı bir işin karşılığı sunduğu rüşvete göz ucu ile bakarak iltifat etmeyip rüşveti sunan haksız bozguncuya can düşmanı olursa, emrindekiler, vesair iş başında olanlardan hiç kimse mala eğilim düşüncesinde bulunmak ve zulüm günahına heves etmeye kalkmak ihtimali olmaz.

Adaletli bîr vezirin bir başka iyi hali olmasa da rüşvetten perhizi yetişir ve bu büyük iyilik herkese yararlı bir dünya değer büyük sevaptır.

Zamanımızda kadılardan nicesi rüşvetin adım "Mahsûl" koyup Allahın emirlerini yerine getir mey ü p Allah korusun hangi taraf rüşveti ziyâde gösterirse ona hüküm eder, isterse alacaklıyı borçlu ve müflisi karun çıkarır. Allah rızası için, bu gibileri dahi büyük Önemle araştırmakta güç kuvvet harcayalar ve bunları sözü geçen yoldan atıp uzaklaşmalar. Bunların hakkında netekim denilmiştir:

K ÎT'A:

Lanet ol mâle ki şer'i satasın Hükm-
i mevlâyı yabana atasın Hakkı ibtâl
idesin rişvet içün Dini mâle veresin
devlet içün

ol fende mahir olan kimesneyi buldurub serkâr-İ hesaba tahsis iderler. Ol dahi ilm ü hüneri berekâtiyle mutasarrıf olur. Hiç talebde hırs ve tekâpû idüb rişvet vermeğe hacet kalmaz. Amma hariçden hesapda kaasır bir kimesne gelüb elbetde ol hizmetde beni istihdam edin size şu mıkdar akçe r iş ve t vireyim dişe ve meramına ruhsat virseler eğerçi sureta aldıkları rişvet nakidden bir faide görünür. Lâkin ol fende cehaleti ve adem-İ mehâreti sebebi ile kârım başa çıkararnayub akıbet bir hüsrân-ı azîme bâis olur. Hâsılı menâsıb virilen kimesne devlet-i aliyyeye nâfi' hidmeti sebkat etmiş ve memur olduğu umurda kemâl mertebe ihtimam edeceği malûm-i cumhur olub dekayık-ı umûr-i saltana t d an g a af i l olmamak üzre mücerreb kimesneler olmağa muhtâcdır. İrtişâ' ile nâehile mansıb virîlmek hatâ-yı azimdir. Gerek vezir-İ azama ve gerek bir memleketde vâli-yi vilâyet olan vüzerâ ve mîr-i mîrân ve ümerâ ve şâir hükkâm bir kim-senin hilâf-ı şer'-i şerîf ve mugaayir-i kanun-i münîf bir maslahatın mukabili arzeylediği rişvete kûşe-i çeşmile nigâh-ı iltifat itmeyüb arz iden bâtıl-ı mübtılе hasm-i can olursa etbâ' ve şâir serkârda olanlardan hiç kes zühre-i meyi Ü mâl ve kud-ret-î heves-i zulüm-i vebal İtmek ihtilmâi olmaz. Bir vezîr-i dâdgerin bîr gayri hasenesi olmasa rişvetden perhizi kıyafet eder. Ve bu hasene-i azîme-i amîmet ül-menâfi[1] dünya değer bir sevâb-ı ekberdîr. Fi zemânînâ erbâb-ı kudâtda dahi nicesi riş-vetin adını mahsûl koyup ahkâm-ı hüdâ-yı icra itmeyüb iyâ-zenbillâhi teâlâ kangi taraf rişveti ziyade gösterirse ana hükmeder. Murâd iderse dâyini medyun ve müflisi kaarûn çıkarır. Rızâen lillâhi teâlâ bu makuuleler dahi kemâl-i ihtimam ile tecessüs olunmakda say'ü ictılıâd ve tarîk-i mezbûreden tard ve ib'ad eylîyeler.

Bunların hakkında netekim denilmiştir.

K l T ' A :

Lanet ol mâle ki şer'i satasın
Hükm-i mevlâyı yabana atasın Hakkı
ibtâl idesin rişvet İçin Dîni mâle
veresin devlet içün

Bunu fikretmiyesin ey gümrâh
Ki şerefle budur ol şer'ullâh
Anı tâzim ile cibril -i emin
İtdi ârayiş-i ruhsâr-İ zemin

Allah korusun kanuna göre yapılması lâzım gelen işleri rüşvet ile geri bırakıp yasaya aykırı kötü bir işi işleme kadar büyük bir günâh yoktur. Ve devlet sahiplerine rüşvet hastalığı gibi ilâcı müşkil belki ilâcı yok bir devasız hastalık yoktur, îyi düşünüp bundan son derece perhiz etmek ve çekinmek lâzımdır. Meğer ki kişinin kendi dostu bir hediye getire, bu hediyeyi almakta sakınca yoktur. O da bir nesne dolayısiyle olmaya; ancak sevginin artmasını sağlamak niyeti ile ola.

Müderrisler (Profesörler) ve bilginler topluluğu ve bilginlerin başkanı olanlarla danışılıp devlet memuriyetleri onların reyleriyle verilip birbirlerine aykırı söyledikleri sözlere kulak verilmemek gerektir.

Osmanlı devletinde olan eyâlet ve sancaklar; doğru olup, yolu ile gelmiş, yararlı, ünlü ve emektar olan beylerbeyi ve sancak beylerine ömür boyunca sürecek şekilde tevcih ve ihsan olunsa ve büyük cürmü meydana çıkanların kanuna uygun cezaları verilüp adamakıllı haklarından gelinse ve büyük hâkimler ve kadı efendiler imtihan olunup bilgisi olmayıp ehliyetsiz olanları ihraç ve memuriyetleri bilgi ve fazilet sahibi kimselere verilip müddetleri olan günlerinden bir günleri kısaltılıp uzatılmamak üzere ferman buyurulup eski usuller uygulansa, rüşvet verenler rüşveti kime verir ve rüşvet alanlar kimden rüşvet alabilir. Bu takdirde rüşvetçilik büsbütün ortadan kalkıp hâkimler de âdil olunca reayaya zulüm ve adaletsizlik olmaz. Ve bazı mahallerden ; perişan olan reayanın yine eski vatanlarına kendi istekleriyle nakil ve iskân eylemeleri umulur.

Bunu fikretmiyesin ey gümrâh
Ki şerefle budur ol şer'ullâh
Anı ta'zim İle cibrîl-İ emin
İtdi ârâyiş-i ruhsâr-i zemîn,

Neûzü billâh şer'an icrası lâzım gelen mevâddı rişvet İle sureti âhâre koyub hilâf-i şer'-i şerîf hareketi İrtikâb itmek kadar günâh-ı kebâir yokdur. Ve ashâb-ı deviete irtişa marazı misillû İlâcı müşkil belki ilâcı yok bir maraz-i adîmül-ilâc yokdur. Mülâhaza olunup bundan gaayet perhiz ve ictinâb lâzımdır. Meğerkim kişinin kendu dostu bir hedâyâ getüre hediyyeyi almakda be's yoktur. Ol dahi bir nesne zımnında olmıya. Ancak bâis-i izdîyâd-ı muhabbet olmak niyyeti ile ola. Ve müderrisin ü ulemâ zümresi reis-ül-ülemâ olanlar ile müşavere olunup mansıbları anların ı'lâmları ve reyleri ile virilüp birbirlerinin hilâfına söyledikleri kelâmları ısgaa olunmamak gerekdir. Ve bir dahi memâlik-i rnahrûsede vâki' olan eyâlet ve sancaklar müstakim olub yoluyla gelmiş yarar ve nâmdâr ve emekdâr olan beğlerbeği ve sancak beğlerine müebbed tevcîh ve İhsan olunsa ve cürmü azîmi sâdır olanların bîhasebi iş-şer' cezaları virilüb muhkem haklarından gelinse ve mevâlî-i izam ve kudat efendiler imtihan olunup ilmi olmayub nâ ehil olanları ihraç ve mansıblan ehli ilim ve ehl-i fazla virilüb müddetleri olan günlerinden bir günleri kasr ü medd olunmamak üzre ferman ve âyin-i kadîmleri icra buyurulursa râşîler irtişayı kime virir ve mürteşi'ler kimden rişvet alabilür. Bu takdirce irtişa bilkülliye def'ü ref'olup hâkimler dahi âdil olıcak reayaya zulüm ve teaddî olmaz. Ve bazı mahallerden olan reaya dahi yine evtân-i kadîmelerine kendû talebleriyle nakl ü iskân eylemeleri melhuzdur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAZÎNE DEFTERDARI VE DİVAN MEMURİYETLERİNİ ANLATIR

Sadrâzam hazretlerinin divan üyelerinden olan makam sahiplerine ve bilgelerden ve devlet büyüklerinden olan bilgi sahiplerine ve divan üyelerinin emektar ve ikram edilmesi gerekli olanlarına saygı ve İltifat ile onları üstün tutup gönüllerini alması lâzımdır.

Divan makamları, yeterli olanlara sıra İle ihsan buyurulup iki yıl, en azı bir yıl o makamda tutulalar.

Makam sahiplerini kendisinden başkasının buyruğu altına sokmamak gerektir.

özellikle devlet hazinesinin defterdarı olan kimse; emânet vekarını üzerinde toplamış, doğruluk prensiplerini gözetip çok yıllardanberi hazine gelirini artıran ve istekleri düzgün yola koymakta eksiksiz çaba gösteren ve kalem işlerini doğru yola koyup düzeltmeğe söz götürmez şekilde önem vererek ödevinin gereklerini yerine getiren, askerlerin gereç, ve aylıklarını zamanında ödeyen; sözün kısası doğrulukla ve eksiksiz "Her işin adamı vardır" denilmeye yakışır tedbirli, kalem İşlerinde bilgili, ağır başlı, tecrübeli, doğru ve dindar olup devlet malının toplanmasında ve tahsilinde tam yeterli bir kimse olmak gereklidir. Ehliyetsiz olup o yüksek rütbeye lâyık değil iken, bazı yakınlarının rica ve kayırması ile veyahut kendisine bağlılık ve yakınlığı olmak hasebiyle tayin yapmayalar.

Hazine işleri Osmanlı devletinin hepsinden önemli ve gereklî olan işlerdendir.

Defterdar olan adam yolsuzluk çukurunun hiyânetine düşmüş; kendi çıkarları İçin devlet düzeninin yıkılmasına ve tehlikeye düşmesine sebep olan, hazine hizmetlilerinin devlet geli-

BÂB-I SÂLİS

DERBEYÂN-I DEFTERDÂR-I HAZÎNE VE MENÂSIB-I DÎVANÎYE

Sadrâzam hazretleri ehl-i dîvândan olan erbâb-ı menâsıba ve ulemâdan ve erkân-ı devletten olan erbâb-ı meârife ve ehl-i dîvânın emekdar ve vâcib-ül-ikrâm olanlarına riâyet ve iltifat ile müşârün bi'1-benân idüb istimâlet virmeleri lâzımdır. Ve menâsıb-ı dîvâniye erbabına münâvebe ile ihsan buyumlub iki sene ekalli bir sene zabt itdireler ve ehl-i manâsıbı kendûden gayrîye mahkûm itdirmemek gerekdir. Ve bâ-husûs hazîne-i âmirenin defterdarı olan kimesne câmi'i vakur-i emânet ve hâfız-ı istikamet olup sinîn-i kesireden berû tevfîr-İ hazâyin ve revâyib ve tensîk-i vücûh-i mearib ü metâlibde takayyûd-i tam ve tanzim ü tevsîk-i aklâmda ihtimâm-i mâlâ-kelâm ile edâ-yı levâzim-i vezâyîf ve îfâ-yi mevâcib-i tevâİf idüb; hülâsa-yî mekaal istikaamet-i hâl ve kemâl-i mertebe "Likülli amel'in rical" denilmeğe seza müdebbir ve fenn-i kalemden haberdâr ehl-i vekaar mücerrb ve müstakim ve dindar olub mâl-İ mîrînin cem'ü tahsilinde vukuf-i tammî olmağa muhtâcdır. Nâehl olub ol rütbe-i vâlâya lâyık değil iken bazı mukarrebînin rica ve şefaati İle veyahud kendûye tereddüt ve tealluku olmak hasebiyle nasb eylemiyeler. Urnûr-İ hazîne-i devlet-i aliyyenin cümleden ehem ve elzem olan ahvâlindendir. Defterdar olan âdem girîve-i nâ-müstakîm hiyânetine sâlik ve kendû nefi'leri içün kâr-hâne-i devlete bâis-i tahrîb ve mehâlik olan hazîneden akçe almakda ve şâir ahvâllerde hareketleri ne veçhiledir ve hîle ve hud'alarım bilüp anlamağa muhtâcdır.

rini sıkı tutmada bağlılık ve kötülükleri nedir, nice ele alınmayacak tezkireler ile hazineden akçe almakta ve şâir hallerde hareketleri ne veçhiledir, hile ve düzenbazlıkları nedir bilüp anlamaya muhtaçtır.

Özellikle hazinenin yıkıcıları olan istenmez yahudiler elinde nice savsanmış - savsaklanmış tezkireler bulunur ki; sağ yerlere geçirmeye, usulüne aykırı bazı konuları kitabına uydurmaya ve yerine yatırmaya çabalayarak her biri bîr takye kapmak içün fırsat köşesinde daima devlete kötülük etmeye bakarlar.

Nice nice kötücül ve hileci böyle işleri kâr edinmiş kimseler vardır. Yer gözetirler. O gibilerden haberdar olunmadığı surette türlü türlü hiyle ve düzenbazlıkla devlet malına ziyan vermeleri kaçınılmazdır ve işlerin karışmasına sebep olurlar. Defterdar onu anlamaya muhtaçtır.

Sadrâzam hazretleri defterdar olanlara istiklâl verip kethüdalarının, vesaîr yakınlarının mahkûmu eylemiyeler. ikide birde rüşvet almak için azil dağdağasının perişanlığı ile üzüntülü hale getîrmeyeler.

Devlet büyüklerinin bulunduğu İstanbul'da bulunan devlet ayanı ve hazine işleriyle uğraşanlar ve öteki kalem hizmetlileri ve kâtipler zümresi hatta özel kişiler ve halk, defterdarlığı ilgilendiren işlerde kendisini yetkili ve başvurulacak kimse bilüp ikram ve saygıyı artırarak, ağırlamada ve kadrini yükseltmede en küçük şeyi kaçırmayıp sözünü kabul ile yerine getirmeye ve emrini tereddütsüz yürütmeye muhtaçtır.

Defterdarlar hakkında bazı kıskançların gareze dayanarak suç yüklemelerine ve iftirasına inanmamak gerektir. Zira halkın çoğu ve Özellikle devlet büyüklerinden bazıları hazine durumuna ve devlet malına zararlı işler teklifini her zaman yaparlar. Güvenilen ve doğru olan defterdar onlara müsaade etmez. Onlar da "biz devletin temel direği iken, defterdar bizim ricamızı dinlemedi" diye düşmanlık edip o gibi kıskanç ve kötülük yapan kimseler fırsat buldukça sadrâzam huzurunda ve söylemeyi uygun buldukları meclislerde ve toplantı yerlerinde çeşitli kötülük, hiyle ve düzenbazlıkla çekiştirirler. Devlet malım cömertçe dağıtan adamı isterler. "Bu defterdar gaddardır" diye çeşitli kusurlar söylemiye girişirler. Lâkin bu konuda çok araştırma ile durumunu inanılır kimselerden

Bâ-husus muharribân-ı hazîne olan yehûd-i merdûd yedinde nice mühmel tezkereler bulunur sağ mahallere ve tarîkinden hâriç bazı mevâddı bir surete ifrağ ve mahalline yatırup takayyüd İle her biri günc-i fırsatda daima bir takye kapmağa rasadbin-i mehîn-i devlet olurlar. Katı vâfır bedbaht ve hilekâr böyle İşleri kâr edinmiş kimesneler vardır. Mahal gözedirler. Ol makuulelerden haberdâr olmadığı suretde her biri güne güne hile ve hud'a ile mal-i mîrîyi izâat itmeleri mukarrerdir ve ihtilâl-i umura bâis olurlar. Anı fehmetmeğe muhlâcdır. Ve sadrâzam hazretleri defterdar olanlara istiklâl virüb kethüdalarının ve şâir mukarreblerinin mahkûmu eylemîyeler. Ve İkide bir de celb-i rişvet içün dağdağa-i perîşânî-yi azl ile mükedder-ül-hâl eylemiyeler. Ve Âstân-i şâmih ül-erkânda olan a'yân-ı devlet-i kaahire ve müstevfiyân-ı hazine-i âmire ve şâir huddâm-i aklâm ve zümre-i küttâb-ı utârid erkaam bel havas ü avam defterdarlığa müteallik olan umur ü hususda kendûyî mevsukun bih ve merci'-i ileyh bilüb teksîr-i riâyet ü ikram ve tevfîr-i tebcil ü ihtiramında dakika fevt eylemeyüb kelâmım sem'-i kabulle ısgaa ve emrini bilâ tereddüd icra ilmeğe muhtâcdır. Ve defterdarlar hakkında bazı hussâdın gareze binâen ifk ü iftirasına itimâd olunmamak gerekdir. Zîrâ ekser haîk ve bâ-husus erbâb-ı düvelden bazılar ahvâl-i hazîne ve emvâl-i beytülmâle mıuzrra umur teklifini beherhâl iderler. Mu'temed ve müstakim olan defterdar ise anlara müsâade itmez. Anlar dahî biz rükn-i rekîn-i devletden iken defterdar bizim ricamızı ısgaa itmedi deyû husûmet idüb olmakuule hâsid ve mürtekibülmefâsid fırsat buldukça huzur-i sadr-ı azamîde ve dahî ifâdesini münâsib gördükleri mecâlis ve mahâfîlde envâ'-i mekr ü ihüyâl ile gamz iderler. Ve mâl -i mîrîyi bahş-ı kalenderîye çeken âdemi isterler. Ve bu defterdar gaddardır deyû envâ-ı kubh İradına tasaddî iderler. Lâkin olbâbda gaayet taharri île ahvâlini mutemedün aleyh kimesnelerden hufyeten tefahhus ve

gizlice inceleyip araştırılmadıkça ve eksiksiz bilgi toplamadıkça azlinde acele etmiyeler. Zira defterdarların azlinde hazineye çok zarar ve bazı düzgün işlerde bozukluk olması kaçınılmaz olur. Gerçi görünürde o zarar ne veçhile gelir bilinmez. Lâkin yine hazine durumunu bilenlerin ve anlayanların malûmudur. Kısaca defterdar olanlara istiklâl verilmek son derece gereklidir.

Defterdar olan kimse azlolundukta tahkir olunmayıp Osmanlı devletine itibâr için kendisine "Has" tâyin etmek veyahut mertebesinden aşağı düşmemek için uygun olan memuriyetle kayırılmak gerektir.

Özellikle selef ve halefine göre hazineye çalışması ve üstün doğruluğu belli olursa her yönden ikramı yakışık alır.

Defterdarlar, yanlarında çalıştırdığı memuriyet sahiplerinden birisinin yanında çalıştırılırsa onun yerine gelecek adama da itibar edîlmeyüp "sonradan alacağın memuriyet bellidir" diye halk ağzına geleni söyler.

Defterdarlığı zamanında istediği üzere iş yürütemiyenler intikam almak tasasına düşp her biri uzaktan uzağa bîr fitne çıkararak büyüklerin gözünden düşürüp "eylediği hizmet ve doğruluk neye yaradı" diye başa kakıp suçlandırılmasına sebep olur ve hükümdarın iltifatından uzak ve ayrı tutarlar. O da yaptığı doğruluğa pişman olur. Amma çi faide yerine gelen defterdar da "Bizim de yarın azlimizde olacağımız bellidir" diye adamcağız azil ve peşimanlık korkusundan ne yolda hareket edeceğini bilmez.

Bu hususa dahi ilgi ve insaf gerekir.

Defterdar olanlar da; kötülüklerden çok kaçınıp açgözlülük ve garezden uzak, doğru ve din duygusuna sahip olup yüce devlet tarafından kendisine verilen kalemiye ve diğer geliriyle yetinip kimseden rüşvet ve mal ve menfaat sağlamak sevdasında ve hevâ ve hevesinde olmayıp güvenlik ve doğruluk yolunu tutmuş, din ve akıl kurallarına uymuş olup defterdarlığı ilgilendiren kamu hizmetlerinde güzel işler yapmağa dikkat ve hazine gelirlerinin artmasına ve giderlerinin azalmasına önem vermek gerektir. Ancak giderlerin azaltılması da yalnız defterdarların çalışıp ilgilenmesi ile olmaz. Bizzat padişah hazretlerinin himmetleri ve sadrâzam hazretlerinin güzel tedbirlerinin buna eklenmesine muhtaçtır.

tecessüs ve kemâl-i mertebe vukuf-i tam tahsil olunmadıkça azline acele itmiyeler. Zîrâ defterdarlar azlinde hazîneye zarar-ı külli ve bazı umûr-İ muntazamaya halel müstevli olması mukarrerdir. Gerçi sureta ol zarar ne veçhile gelür bilinmez. Lakin yine ahvâl-i hazîneye muttali' ve vâkıf olanların ma'lûmtıdur. Hâsılı defterdar olanlara istiklâl virilmek vücûlı ile elzemdir. Ve defterdar olan kimesne azlolundukda tahkiir olunmayup devlet-i aliyyeye ı'tibâr içün kendûye has tâyin veyahut mertebesinden tenezzül bulmamak içün münâsib olan mansıb ile kayrılmak gerekdir. Alelhusûs selef ve halefine göre sa'y-i hazînesi ve kemâl-i istikameti zahir ola. Vücuh île ikram şâyeste olur. Defterdarların İstihdam, eylediği erbâb-ı menâsıbdan birisi İle istihdam olunsa halefine dahî itibar sakıt olup badehu olacağın mansıb belludur deyû halk düşnâm iderler.

Ve defterdarlığı halinde muradı üzre iş süremiyenler ahz-i intikam kaydına düşüp her biri bir fitne-i dûrâdûr tahriki ile nazar-ı evlîyâ-yİ niâmden dür ve eylediği hizmet ü istikaamet niye müfid oldu deyû serzeniş idüb bâis-i tecrîm ve iltifât-İ şehriyârîden baîd ve mehcûr iderler. Ve oldahî itdiği istikaamete nadim olur. Amma çi faide. Yerine gelen defterdar dahî bizim dahî yarın azlimizde olacağımız malûm deyû fakır azli ve nedameti havfından ne larîk üzre hareket ideceğini bilmez. Bu hususa dahî takayyüd ve insaf lâzımdır. Ve defterdar olanlar dahî gayet perhizkâr olub tama' ve garazdan ârî ve müstakim ve sâhib-i diyanet olup taraf-ı devlet-i alîyyeden kendûye muayyen olan kalemiye ve avâyidi ile kaani' olub kimesneden rişvet ve celb-i mâl ü menfaat sevdasında ve hevâ ve hevesinde olmayub sâlik-i mesâlik-i emânet ü istikaamet ve nâhic-i menâhic-i kiyaset ü diyanet olub defterdarlığa müteallik olan umûr-i cumhurda mesâî-yİ cemile zuhuruna dikkat ve îrâd-ı hazîne izdiyâdına ve mesârifîn taklîline ihtimam eylemek gerekdîr. Ancak mesârifin taklîline ihtimam yalnız defterdarlarına sa'y ü tekayyüdiyle olmaz. Bizzat Padişah-i âlempenâh hazretlerinin himmet-i mülûkâneleri ve sadırâzam hazretlerinin hüsn-i tedbîri inzimamına muhtâcdır.

Veziriazamın defterdarlara her halde yardım ve sunuşla-riyle bildirilerine müsaade ve dikkat etmeleri her yönden hazinenin artıp çoğalmasına sebep olur.

Devlet hazinesini ilgilendiren işler için, hazine defterleri görülüp yararı ve zararı İncelenmedikçe, açıktan ferman verilmeyip defterdarların bildirilerine havale olunmak lâzımdır.

Bazı erazinin kesime verilmesinin, iltizâm usuliyle verilmekten, emanet usuliyle güvenilir ve doğru kimselere verilmesi uygundur.

Daimâ giderleri azaltmağa ve hazine gelirini çoğaltmağa çalışıp önem verilerek beyhude yerlere harcanmasından çok çekinmek lâzımdır. Zira saygı değer buyruk sahiplerinin maliye hazinesinden hisseleri ancak yiyecek ve giyecek zorunluğunu giderecek kadar olduğunu din bilginleri ve içtihâd sahibi imamlar yazılariyle belirtmişlerdir. Hazreti Ömer (R. A.) hilâfeti günlerinde geceleri devlet ve yurd işleriyl-uğraştıklarmda yaktıkları mumu mâliye hazinesinden kullanıp, özel işlerinde kendi mallarından aldığı mumu yakarlardı. Ve beşte bir ganimet malda bulunan miski, eshab-ı güzîn aralarında bölüştürdüklerinde onların hisselerinin de kokusu genizlerine gitmesi ihtimâlinden kaçınarak burunlarını kaparlardı.

Müslümanların mâliye hazinesi kimsenin miras kalmış mülkü olmayıp yersiz harcanmasından çok fazla kaçınıp dünya ve ahiretde soru ve cevabından, azap ve eziyetinden, eksiksiz derecede düşünülüp çekinmek herkese lâzımdır.

Kul tayfası çoğaltılmayıp "Az olsun amma öz olsun", "derli toplu olup, ihtiyaç zamanında hepsi hazır olsun". Bu konuda da çok özenle iş görerek defterleri gereği gibi tutup neferleri yerlerinde hazır ettirilmekte ilgi gösterip devamlı çalışmak gerektir.

Geçmişte vezirâzam Lütfü Paşa merhumun "Âsafnâme" sinde "On beş bin asker çok askerdir. Hiç eksilmeyip yıldan yıla on beş bin adama ulufe yetiştirmek pehlivanlıktır" dîye yazmışlar. Lâkin şimdiki halde aylık alan asker ve emekliler ve duacılar ölçüyü geçmiştir.
Bin yüz on beş yılında şevketli ve azametli Padişahımız Sultan Ahmet Han, Allah onun saltanatım daim kılsın, hazretleri devlet

Ve vezir-i âzam defterdarlara her hâlde iânet ve arz u i'lâ-mına müsâade ve dikkat itmeleri vücûh ile hazînenin tevfîr ve teksirine sebebdir. Ve mîrîye müteallik olan umur içün hazîne defterleri görülüp nef'ü darrı muayene olunmadıkça açıkdan ferman virilmeyüb defterdarların i'lâmma havale olunmak lâzımdır. Ve bâzı mukaataât iltizam ile virilmekten emaneten rmı'temedün aleyh müstakim kimesnelere tefevîz olunmak münâsibdir. Ve daima taklîl-i mesârif ve teksîr-i îrâd-i hazîneye sa'y ü ihtimam olunub beyhude mahallere sarf ve istihlâkinden begaayet hazer lâzımdır. Zîrâ hükkâm-î zevil-ihtirâmın beytülmâlden hisseleri ancak nafaka ve kisveye zaruretini def mertebesi idüğün ulemâ-yi dîn ve eimme-i müctehidîn kalemzen-i ta'yin olmuşlardır. Fârûk-i mesîh ül-cenâb hazret-i Ömer ibn ül-Hattâb (R. A.) eyyâm-i ma'de-let-i hilâfetlerinde gicelerde masâlih-i mülk-i devlete iştigaal buyurduklarmad yakdıklan şern'i beytülmâlden isti'mâl bu-yurub ve kendi umurlarında kendû mallarından aldıkları Şem'i îkaz buyururlardı. Ve hums-i mâl-i ganimetde bulunan miski ashâb-ı güzin beyinlerinde taksim buyurduklarında rayihası dimağlarına vusul ihtimâlini idüb mübarek burunlarım kaparlardı. Beytülmâli müslimîn kimesnenin mülk-i mevrusu olmayub itlaf ve izâatinden gaayet perhiz idüb dünya ve ahiretde suâl ü cevâbından ve azâb ü ıkaanbıdan kemâl mertebe tefekkür olunub ihtiraz üzre olmak cümleye lâzımdır, ve kul taifesi çoğaldılmayup az olsun amma öz olsun mazbut olup vakt-İ hacette cümlesi mevcûd olsun. Bu bâbda dahi gaayet ihtimam ve defterleri gereği gibi zabt ve neferâtı mahalle-rinde mevcûd itdirilmekte takayyüd ve ikdam olunmak gerek-dir. Sâbıkda Vezir-İ âzam Lütfü Paşa merhumun Âsâfname-sinde "on beş bin asker çok askerdir. Hiç eksilmeyüp sal besâl on beş bin âdeme ulufe yetîşdirmek pehlivanlıkdır" deyû yazmışlar. Lâkin şimdiki hâlde mevâcib ve vezâyif ahır asker ve mütekaidin ve dua gûyân haddi tecâvüz eylemiştir. Bin yüz on beş senesinde şevketlû ve azametlû pâdişâhımız Sultan Ahmed Han ebbed Allâhü saltanatehû Hazretleri serîr-i refi'-i cihandâriye

ve ikbâl ile tahta geçtiklerinde, bu hakîr dahi Osmanlı İmparatorluğunda defterdarlık hizmetinde bulunmuştuk. Yine Sultânın iltifatına nail olup yerimizde bırakılmak suretiyle akranımız arasında öğündüğümüzde culûs-ü hümâyûn bahşişinin eksiksiz tedarik ve tamamlanmasını ferman buyurmuşlardı. Lâkin yakın zamanlarda Macaristan, Venedik, Lehistan ve Moskova taraflarına kara ve denizden on dört yıl uzayan seferler nedeni ile yapılan masrafların çokluğundan imaret işleri yüzüstü kalan nice bayındır ülkenin belli olan geliri azalmakla hazîne boş ve birçok borçlar yüzünden tamtakır bulunduğundan cülus bahşişleri ve yeniçeri maaşlarına zam için gerekli büyük ölçüde paranın tedarikinde herkes şaşırıp kalmışlardı. Kul tayfasının zammın tez olmasını isteme bahanesiyle edebli davranış dışı küstahça hareketlere kalkışmaları Padişâh'ın gönlünü üzmeye sebep olmakla hükümdar'a yakışır güzel çalışma ve teveccühü ve Tanrı yardımiyle culûs-u hümâyun İn'âmı (Tahta çıkış bahşişi ve zammı) için gereken üç bin altı yüz seksen sekiz kese miktarı akçenin sağlanmasına çok önem verip her ne hâl ise bir kaç günün içinde toplanıp hazırlanmasına elden geldiğince çalışarak Ocaklara dağıtmakla ve bin kese akçe de serhadlerdeki Yeniçeri, Cebeci, Topçu ve Top arabacılarına bâzı gelirlerden havale olunmakla Tanrı'ya şükür kolayca ve hoşa gider bir tedbirle Padişahın devlet namusu yerine getirildikten sonra Padişah hazretleri, mutluluğu sürekli olarak kalsın, divânın yüce devlet büyükleriyle İstanbul yönüne yönelip şevket, kudret ve kuvvetle hükümdara lâyık tahtına oturduklarında Yenîşçeri, Sipah, Cebeci, Topçu ve diğer neferlerin genel toplamları gereğince maaşları eksiksiz para olarak divân-ı hümâyûnda verilmek üzere, ve bundan sonra da genci toplamları eksiksiz hak etmiş olduklarınca para olarak verilmek üzere Padişah'tan izin çıkıp kutlu hatt-ı hümâyûnları gelmekle bu konuda da canla başla çalışarak Ulu Tanrının yardımiyle üç bin kese akçe tedârik ve iki, taksit aylıkları çıkarma kolayı bulundu idi.

Sözü geçen tarihe gelinceye kadar bu sayıda akçe para olarak maaş çıkarma günü divan-ı hümâyûnda bir defada verilmek geçmişlerde olmuş değil iken yukarda yazıldığı üzere

devlet ü ikbâl ile teşrif-i hümâyûn buyurduklarında bu hakîr dahi devlet-i aliyyede defterdarlık hidmetinde bulunmuş idik. Yine mazhar-i iltifât-i sultanî olup ibka hil'ati ile beynel-akrân müftehir olduğumuzda cülûs-İ hümâyûn bahşişinin kemâ yenbağı tedârik ve tekmilini ferman buyurmuşlar idi. Lâkin ahd-i karibde Engürûs-i menhus ve Venedik ve Leh ve Moskof taraflarına karadan ve derya câniblerinde ön dört sene mikrân imtidâd bulan seferler sebebi ile vaki'olan kesret-i mesârifden ve âsâr-i imâretden bertaraf olan nice mamur memleketin muayyen olan îrâdı kesri ile hazine-i Sultanî halî ve düyûn-i vafire sebebi île mevcuddan ârî bulunduğundan in'âmât-ı mezkûre içün lâzım olan nukud-i vâfire tedârikinde herkes mütehayyir olmuşlar idi. Kul taifesi isti'câl-i in'âm behanesiyle tavr-i edebden hariç vaz'-ı küstâhiye ikdamları bâis-i iğbirâr-İ hâtir-i şehriyârî olmağla hüsn-i himmet-İ mülük-âne ve teveccüh-i şahaneleri avn-i bârîyye karin olub inâyet-i melik ül-müsteân birle culûs-i hümâyun in'âmı îçün iktiza eden üç bin altı yüz seksen sekiz kîse mıkdârı akçanın tedarikine sarf-ı nakdîne-i ihtimam ve her ne bal ise birkaç günün içinde cem'ü ihzarına bezl-İ sa'y ü ikdam ve ocaklara tevzi' ü taksîm ve bîn kise akçe mikdârı dahi serhadlerde olan Yeniçeri ve Cebeci ve Topçu ve Top Arabacılarına bâzı emvalden havale olunub hamden Lillâh-i teâlâ eshel veç'hile ve tedbir-i dilpezîr üzre nâmûs-i devlet-i şehriyârî tekmil olunduktan sonra Sultân-i muhalled ül-ikbâl hazretleri erkân-ı devlet-i dîvân-ı bülend-eyvân ile İstanbul canibine atf-i inan ve şevket ü iclâl İle taht-i hüsrevâniye nüzul buyurduklarında Yeniçeri ve Sipah ve Cebeci ve Topçu ve neferât-i sâirenin icmalleri mucibince mevâcibleri tekmîlen ber vech-i nakd divân-i hümâyûnda virilmek üzre ve fi-mâba'd dahi icmalleri tekmîlî ile müstehak olduklarınca nukûden virilmek üzre iltimaslarına müsâade-i hümâyûn buyurulub hatt-ı hümâyûn-i saâdetmakrunları vârid olmağla olbâbda dahi dâmen-i ihtimamı dermeyân ve avn-i inâyet-i samedâni birle üç bin kise akçe tedârik ve iki kıst mevâcibleri ihraç olunmak müyesser oldu. Tarih-i mezbûre gelince bu mikdâr akçe ber vech-i nakd mevâcib ihracı günü divân-ı hümâyûnda defaten vîrilmek eslâfda bir vakitde vâki' olmuş değil iken bâlâda tahrîr olunduğu üzre culûs-i hümâyûn in'âmâtı

culûs-u hümâyûn "In'amları" için sağlanan o kadar akçeden başka arkasından bu sayıda akçe dahi aylıklar için sağlanıp verilmek o Padişah'ın himmeti ve mutluluğunun gereği olduğuna şüphe yoktur. Tanrı vücudunu zamanın kederlerinden koruyup saltanatta daim eyîeye.

Hazinenin geliri ve gideri belli olmak için toplu olarak yoklanmak üzere bütün defterler incelenip sayılarına bakıldıkta seferber Yeniçeriler, Emekliler ve serhad kalelerini korumakla görevli olanlar İle toplamı; elli üç bin iki yüz nefer Piyade Yeniçeri bulunup *ve* on yedi bin yüz otuz üç nefer Süvari Sipah ve Silâhtar ve dört bin, bölük neferleri bulunup ve Padişah kapısı Cebecileri ve Topçu ve Top Arabacıları ve Hassa ve Edirne Bostancıları, Padişah katı ağaları ve Müteferrika ve Çavuşlar ve Kapucular ve Padişah Ahırı ve Mutfağında ve Tersanede ve Padişah Peykleri ve öteki ocaklarda olan bütün neferler on yedi bin yedi yüz on altı nefer sayısı ki bunun toplamı doksan altı bin yedi yüz yirmi yedi nefere varmakla; sınır kalelerinde olan Padişah Kupusunun Yeniçerileri ve Cebeci ve Topçu ve Top Arabacılarının et tazminatı ve kışlık yakacak bedelleriyle bir senelik aylıkları toplu olarak on bin keseden çok olur.

Bunlardan başka sınır kalelerinde olan yerli neferler dahi yetmiş bin kişi olup bazı gümrük ve mukataalardan aylık alan emekli ve duacı gibi memuriyetlere sahip olanlar da yirmi üç bin beş yüz kişiyi bulup bunların da toplamı doksan üç bin beş yüz nefer olur. Ve bir senelik aylıkları dahi beş bin dokuz yüz on keseye ulaşmıştır.

Mirî kalyonlarda olan Levendler de altı bin nefer ve bîr senelik aylıkları sekiz yüz keseyi bulur. Bu hesaba göre aylık ve vazife sahiplerinin toplamı yüz doksan altı bin iki yüz yirmi yedi kişi ve bir senelik ödenekleri toplamı on altı bin yedi yüz on keseye ulaşmıştır.

Padişahların ve Vezirlerin "HAS" ları Tatar Hanları ve Deniz Beyleri yıllıkları, Mutfak, Padişah Ahırı, Tersane, Şehiremini ve Kasapbaşı, İstanbul Ağası, Peksimet Emini, Tophane giderleri, bazı çeşitli giderler ve bunlardan başka umulmayan giderler bu aylıklardan ayrıdır.

içün tedârik olunan ol mikdâr akçeden mâ-adâ derakeb bu mikdâr akçe dahi mevâcibler içün tedârik olunup virilmek ol Padişâh-i gerdûn iktidarın yümn-i himmet-i mülûkâne ve baht-i hümâyûn-i şahanelerinin iktizâsı olduğuna iştibâh yokdur. Hazret-i bârî teâlâ vücûd-i hümâyûnlarını ekdâr-ı dehrden masun idüp serîr-i saltanatda dâim eyüye. Hazînenin irâd ve mesârifi malûm olmak içün icmâlince yoklanmak üzre defâtir-i aklâm tetebbu' ve erkaam ittirildikde seferber Dergâh-i Âlî Yeniçerileri ve mütekaidîn ve serhad-i mansûre kılâı muhafazalarına olanlar ile mecmuu elli üç bin iki yüz nefer piyade yeniçeri bulunub ve onyedi bin yüz otuz üç nefer suvârî Sİpah ve Silâhdâr ve dört bin nefer bölük neferâtı bulunup ve Dergâh-ı Âlî Cebecileri ve Topçu ve Top Arabacıları ve bostaniyân-i hâssa ve Edirne ve ağayân-ı rikâb-i hümâyûn ve müteferrika ve çavuş ve bevvâb ve ıstabl-i Âmire ve matbah-ı mamure ve tersane ve peykân-ı hâssa ve şâir ocaklarda olan bilcümle neferât on yedi bin yedi yüz on altı nefer mıkdârı ki bu mecmuu doksan altı bin yedi yüz yirmi yedi nefere baliğ olmağla serhad-i mansûre kılâında olan Dergâh-ı Âlî Yeniçerileri ve Cebeci ve Topçu ve Top Arabacılarının zarar-ı labm ü zemistânîleri bahâlariyle bir senelik mevâcibleri minbays il-mecmû' on bin kiseden mütecaviz olur. Ve bunlardan mâ-adâ serhad-i mansûre kılâında olan yerli neferâtı dahi yetmiş bin nefer ve bazı gümrük ve mukaataâtdan mütekaidîn ve dua gûyan vazifelerine mutasarrıf olanlar dahî yirmi üç bin beş yüz nefer mikdarı bulunub bunların dahî mecmuu doksan üç bin nefer olur. Ve bir senelik, mevâcibleri dahî beş bin dokuz yüz kiseye baliğ olmuşdur. Ve mîrî kalyonlarda olan levendât dahi ulu bin nefer ve bir senelik mevâcibleri dahi sekiz yüz kise mikdarı olur. Bu takdirce mevâcib ve vezâyife mutasarrıf mecmuu yüz doksan altı bin iki yüz yirmi yedi nefer ve senevi mevâcibleri on altı bin yedi yüz on kiseye baliğ olmuştur. Selâtin-î kiram ve vüzerâ-yi izam havâssı ve Tatar Han Sultanları ve ümerâ-yi derya saliyâneleri ve Mutbah ve Istabl-ı Âmire ve Tersâne-i mamure ve Şehremini ve Kasabbaşı ve İstanbul Ağası ve Peksimed emîni ve Tophane-i Âmire mesârifi ve bâzı mesârif-i müteferrika ve bunlardan mâada hâtıra gelmiyen zuhurat mesârif bu mevâcibden hâricdir. Ve mukeddemâ

Eskiden olan seferlerin uzaması sebebiyle verilecek eski borçlarda çok olmakla bu yüzden gelir gideri karşılamayıp ister istemez "Mukataa" mallan ve müslüman olmayan teb'adan alınan vergi ve öteki gelirlerden birer ikişer yıllığı, gelecek yılın geliri, içinde bulunulan yılda kullanıldığından yılından evvel harcanıl-mıştır. Bu yüzden Padişah-m hazineleri boş bulunmakla aylıklar ve önemli giderler İçin gereken akçenin bulunması yolunda büyük güçlük görülmüş iken Tanrı'ya şükür bu kadar cülus İn'âmları ve aylıklar için gereken paranın kolayca bulunmasından dolayı Tanrı'nın bağış ve iyiliğine şükredebilmek bir yolla mümkün değildir. Allanın yardımı her zaman Osmanlı Devletini gözetip kıyamet gününe dek bu yüce devleti ayakta tutup düşmanlarını bozguna uğratarak yok eyleye. Amîn.

Devletin iyiliğini isteyenlerden; uzak görüşlü akıllılar hazine gelirleri durumunun düzenlenmesi ve günlük giderlerinin gerekli düzene konulması hususunda uygun gördükleri, gidilmesi gerekli yol böyledir ki:

Devletin vekillerine lâzım olan, gerçek durumu Padişah'ın yüksek katına ulaştırıp Hükümdarın izni çıktıktan sonra bilirkişi aracılığiyle incelettirerek defterler toplamının gelir ve giderini Padişah'a suna, işlerin dökümünü birer birer garezsiz anlatıp Padişah'ın kabul buyurduklarından gayrısına kalemle çizgi çekerek yürürlükten kaldıralar.

Gümrükler yoklamasında, hak etmiş ile hak etmemiş olanı gerektiği gibi tanıma ve seçmeğe imkân olmamakla inkisar alınmak korkusuyle halk arasında mutluluk getirmeyeceği yolunda şöhret bulmuştur.

Öyle olduğu halde yoklama olunmayup ancak boşalan aylık olunca bunu yeniden başkasına vermeyip hazineye mal eyleyeler. Verilmek lâzım gelirse gündelikten bir parçası verilerek artanını hazîneye mal edeler.

Divan hizmetlilerinden olan Ağniyâdan, medreseler ve mollalık ele geçiren ulemâ evladlarından şeriat ve kanuna uymayan görevlere atanmış olanların isimlerine iptal çizgisi çekilse ve belkî evkaf mukataaları şeriat yolu ile ve yöneticileri aracılığiyle yoklansa fazlasından hayli şey çıkacağı şüphesiz olduğunu bilenler sözbirliği etmektedirler.

olan seferlerin imtidâdı sebebi ile virilecek düyûn-i atîk dahî vâfir olmağla bu takrîb ile îrâd mesârifi ihata itmeyüp bizza-rûre emvâl-i mukaataât ve cizye ve sâireden birer ikişer sene tedahül olmuşdur. Ana binâen hazâine-i sultanî mevcuddan tehî bulunmağla mevâcib ve mesârif-i mühimme içün lâzım olan akçenin tedâriki hususunda kemâl-i usret runumâ olmuşu-ken lillâhi teâlâ bu kadar in'âmât ve mevâcibât içün iktizâ eden hazînenin es'hel veçhile tedârikinde hazret-i Rabb ül-âlemîn celle celâlühûmm kerem ü İnayet şükrü edası bir veçhile mümkin değildir. Avn-i samedânî saltanat-ı Osmâniyenin daima nigeh-bâm olup ilâ yevmis-sâa' ve saat il-kıyâm bu devlet-i aliyyeyi evtâd-ı huluda merbut ve a'dâlarım makhûr ve merdûd eyliye Amin. Hayır hahân-ı devletden olan ukalâ-yı dür endîş bu nizâm-i ahvâl-i irâd-i hazîne ve intizâm-i lâzıme-i mesârif-i yevmiye hususunda münâsib gördükleri vech-i lâzım (il-icrâ böyledir ki vükelâ-yi devlete lâzım olan vâki' hâli huzûr-i hümâyûna inha idüb izn-i hümâyûn sudur buldukdan sonra ehl-i vukuf marifeti ile ba'de et-tetebbtu' icmâl-i defâtir-i irâd ü masrafı rikâb-i hümâyûna arz ve nıüfredât-i umuru birer birer bîgarazâne ifâde eyleyub ve makbûl-i hümâyûnları olandan mâ-adâsma darb-i kalem-i ilga' eyleyeler. Ve gümrükler yoklamasında müstehak ve nâ-müstehak kemâ yenbeğî teşhis ve temyize imkân olmamağla inkisar alınmak havfiyle beynennâs meymenet olmamak üzre şöhret bulmuştur. Öyle olduğu halde yoklama olunmayub ancak vâki' olan mahlûlât müceddeden âhara virilmeyüb hazîne mande eylî-yeler. Ve virilmek lâzım gclürse yevmiyyeden cüz'î tevcih ve ziyâdesini hazîne mande ideler. Ve hademe-i dîvâniyyeden olan ağniyâdan ve medâris ve mevlevîyet zabteden ulemâ evladlarmdan hilâf-ı şer'ü kanun vezâife mutasarrıf olanların isimlerine râdde-i ibtâl çekilse ve belki evkaf mukaataâlı marifet-i şer'ile ve nazırları marifetiyle yoklansa zevâyidinden hayü şey zuhuru mukarrer idiğine ma'lûrmu olanlar müttefîkunaleyhdir.

Bundan başka Mekke ve Medine gibi iki kutsal yere hizmet etmekte olan îslâm Padişahı hazretlerinin yazı ve ferman hükümlerinde kesin Kur'an ayetleriyle yasaklandığı belli olan haram iş rüşvet, zulüm çokluğu ve nizamlara aykırı uydurma şeyler ve zor alım ile toplanmış olan hayırsız gelir Padişah hazinesine girmemek üzere tedbir sahibi vükelâ, hakikatleri bilir sayın vezirler, faziletli Şeyhislâm efendi, sayın Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri ve öteki Osmanlı devletinin iyiliğini isteyenlerle danışıp, bugünden sonra bu çok yararlı şartların yürütme ve yerine getirilmesiyle yeminli sözleşme yapılıp bu uygun olan yol tutulursa ve tedbirleri de takdire uygun düşerse gerçek inanç odur ki : "Bir şeyden vaz geçene Allah ondan daha hayırlı bir şeyle karşılık verir" anlamındaki, ve yerine getirileceği şüphesiz olan, va'd üzere birçok göze görünmeyen kazançlar meydana gelip helal yoldan hasıl olan mallarla Sultanın Hazineleri baştan başa dola. Zira eski zamanda hazinenin geliri bu vakte göre noksan iken Şark ve Garbe yapılan seferlerde büyük fetihler elde edilip aylıklar ve giderlerin bütünü görüldükten sonra Padişah hazinesinde de fazla mal toplanıp biriktirildiği eski tarihçilerin tarihlerini okuyanlarca bilinmektedir.

Bu yol üzere hareket olunduğu suretde "Güzel tedbirlerin yol göstermesi ve kudretli Tanrı'nın başarıya yardımcılığı ile az zamanda düzeni bozulmuş olan hazineye düzen gelip ülke bayındırlığı ve din ve devlet düşmanlarının bozguna uğraması umulur" deye işlerde tecrübe edinmiş, gidişi ve durumları düzenleyen nice akıllılar sözbirliği edip yazmışlardır.

Kısacası bu hallere nizâm, herkesin birleşerek ve gönül birliği ederek Osmanlı devletini korumaları, gözetmeleri ve yürekten devamlı çalışmaları ve özenle iş görmeleri ile olur.

Ve bundan mâada hadim ül-haremeyniş-şerîfeyn olan Padişah-ı islâm hazretlerinin kalem ve hükm ü fermanında nusûs-i kaatı'a ile sâbitülhurme olan kâr-i haram rişvet ve kesret-i zulm ve bid'at ve müsadere ile cem' olunan mâl-i habîs dâhil-i hazîne-i şehriyârî olmamak üzre vükelâ-yi sâhibtedbir ve vüzerâyi rûşen-zamîr hazerâtı ve fazîletlû Şeyhülislâm efendi ve sâdreyn-i muhteremeyn hazerâtı ve sair hayırhâhân-i devlet-i aliyye ile istişare ve ba'delyevm bu şurût-i nâfi'ül-kesîrenin temşiyet ve icrâ'siyle ahd ü mîsâk olunup bu vech-i vecîh üzre hareket olunur ise ve tedbirleri dahi muvafık-ı takdir olur ise i'tikad-ı sâdık oldur ki "men tereke şey'en avvezehullâhu hayren minh" va'd-i mukarrer ül-îcâzı üzre nice fütûhat-ı gaybiyye zuhur idüb vech-i helâlden hâsıl olan emval ile hazaîn-i sultanî mâ lâmâl ola. Zîrâ zâmân-ı sabıkadan îrad-i hazîne bu vakte göre noksan üzre iken şark ve garbe vâkî' olan esfârda fütûhât-i celîle müyesser olub mevâcib ü mesârif cümle görüldükden sonra hazîne-i âmirede dahî izdiyâd-i mâl cem'ü iddihâr olunduğu tevârih-i müverrihîn-i selefi tetebbu' idenlere malûmdur. Bu vech üzre hareket olunduğu suretde destiyârî-i hüsn-i tedbîr ve mededkârî-i tevfîk-ı melik-i kadîr ile zemân-ı kalilede muhtellünnizâm olan hazîneye intizâm gelüb memleket mâmur ve a'dâ-yı dîn ü devlet makhûr olması me'muldur deyû tecârib-i rüzgâr ve azmâyiş-i ahvâl ü etvâr iden nice ukalâ ittifak idüb sebt'ü tahrîr eylemişlerdir. Hâsılı bu ahvâle nizâm cümlenin ittifak ve gönül birliği idüb devlet-i aliyyeyi himâyet ve siyânet ve derûnî ikdam ve ihtimam eylemeleri ile olur.

*

*

DÖRDÜNCÜ **BÖLÜM**

BEKTAŞÎ OCAĞININ NİTELİĞİNÎ **ANLATIR**

Osmanlı devletinde gerek Yeniçeri Ağası ve gerek Kul Kethüdası olan kimseler gayet tedbirli, güvenilir, doğru, dindar, ocaklarının hallerinden haberdar, düzen ve disipline muktedir, hayırsever, sefer görmüş, metris bilir, işgüzar adamlar olmağa muhtaçtır.

Zira hepsinden evvel Osmanlı devletinde düzeni önemli ve gerekli olan işlerin başta geleni Yeniçeri Ocağıdır.

Lâkin buna düzen yavaş yavaş ve sıra ile akıllıca davranarak ve yine Ocak Zabitlerinin iş başında olanlarının yolu, oyu ve birleşmeleri ile olur.

Evvelâ sınırlarda olan erler gerçi defterlerde ve verdikleri genci toplamlarda çokçadır. Ancak mahallerinde her biri eksik olup belki kimi yan ve kimi de daha eksik sayıda olduğu şüphesiz İken yine bu taraftan aylıklarını tamamen havale ettirirler. Çokcadan aldıkları akçeleri aralarında cömertçe dağıtırlar. Bunların olan ve olmayanlarını ayırmak ve belli etmek yine ocak zabitlerinin çalışına, gayret, sadakat ve doğruluklarına muhtaçtır.

Taşradan, hariçten adam tayin olunmak lâzım gelse gerektiği gibi sağlamlığını bilmeğe imkân yoktur.

Ağa ve Kul Kethüdası ahiretini düşünür, durumu bilir, dindar ve doğru olduğu surette sınırlara gereği gibi düzen verilmekte zorluk çekilmez. Ve ille Ocak'dan olmayıp yabancı adam olmak lâzım gelse biç bir sonuç elde edilemez.

Kısaca dinîni sakınır ve devleti kayırır ve hazine malını tüketmede ceza günü Allah'ın azabına uğrayacağını düşünür adamlar buldurup o mevkilere tayin olunmak gerektir.

Halkın çoğu Taşralarda Yeniçerilik iddiasında oldukları herkesçe bilinmektedir.

BÂB-I RÂBİ'

DERBEYÂN-I KEYFİYYET-İ OCAĞ-I BEKTÂŞİYYE

Devlet-i aliyyede gerek Yeniçeri Ağası ve gerek Kul Kethüdası olan kimesneler gaayet müdebbir ve mu'temed ve müstakîm ve dindar ve ocaklarının ahvâlinden haberdâr ve zabt u rabta kaadir haynhâh ve sefer görmüş ve meteris bilir kâr-güzâr âdemler olmağa muhtâcdır. Zîrâ cümleden evvel devlet-i aliyyede nizâmı ehem ve elzem olan mevâddın a'zamı Yeniçeri ocağıdır. Lâkin buna nizâm teenni ve tedriç ile hakîrnâne hareket île ve yine ocak zabitlerinin serkârda olanlarının marifet ve ittifakları ile olur. Evvelâ serhadlerde olan neferât gerçi defterlerde ve virdikleri icmâlleerde ziyadedir. Ancak mahallerinde herbiri noksan olub belki kimi nısıf ve kimi dahî noksan mertebeleri olduğu mukarrer iken yine bu tarafdan mevâciblerin temâmen havale itdirirler. Ziyâde aldıkları akçeyi beyinelerinde bahş-i kalenderîye çekerler. Bunların mevcud ve nâmevcudların tefrîk ve temyiz itmek yine ocak zabitlerinin sa'y ü ihtimam ve sadâkat ü istikaametlerine muhtâcdır. Taşradan hâriçden âdâm tayîn olunmak lâzım gelse "kema hüve hakkıhî" sihhatine vukufa imkân yokdur. Ağa ve Kul Kethüdası âhire tini fikreder ahvâl bilür dindar ve müstakim olduğu suretde serhadlere gereği gibi nizâm vîrilmekde usret çekilmez. Ve illâ ocakdan olmayub ecnebi âdem olmak lâzım gelse bir şeye müntec olmaz. Elhâsıl dînini sakınur ve devleti kayırır ve beyt ül-mâli itlâfda ruz-i cezada gazab-i ilâhîye mazhar olacağını fikreder âdemler buldurulub ol gediklere nasbolunmak gerekdir. Ve nâsm ekseri taşralarda Yeneçerilik iddiasında oldukları maîûm-ı enamdır. Ve bahusus zaman-ı

Özellikle yakın zamanda Macaristan ve sair taraf taraf yapılan seferlerin çok zaman uzaması sebebi ile vaktin gereklerine göre hepsinden ziyâde bu Bektaşi güruhunun aralarına yabancı karışıp çeşitli insanlarla karmaşık olarak kurulu düzenleri bozulup Anadolu yakasında ve de Kümelinde bazı yerlerde olan kazalar, köyler, bucaklar ve tarlalarda reaya tayfasının çoğu isabet eden vergilerden yakayı kurtarmak için kılık değiştirip Yeniçerilik iddiaları ve serdarların da buna yardımı sebebiyle reaya asker tayfasından ayırd olunmaktan uzak kalmıştır.

Seferlerde yorgunluk ve güçlük görmüş belki bir kaç kere yaralanmış din ve devlet uğrunda yara ve bere çekmiş, taş yastanup toprak döşenmiş ve sınır beklemiş emektarlar ile o gibilerin farkı olmayıp belki serdarlara müracaat ve hizmetleri nedeniyle emektar Yeniçerilerden ziyâde beğenilip saygı gördüklerinden ötürü dirliğin değeri ve istenir tarafı da kalmayıp ocağa büyük utanç olduğu meydandadır. Bunların da düzeltilmesine önem verilmek lâzımdır. Eğer düzeltilmesi istenirse yine ocağın iş başında olan umur görmüş ve denenmişlerinden bir mutemet ve doğru ve dindar ve perhîzbilir kimseyi tayin ile eline Yeniçeri Kaleminden imzalı müfredat defteri verilir. O da bu hususda son derece uyanıklık ile ocağın gayretini yerine getirerek kimsenin sığınmasına ve yalvarmasına bakmayıp bir kişiyi dahi koruyup gözetmeden o defterde adı olanları Yeniçeri Defterine, ve adı defterde olmayup dirlik iddiasında olanları reaya deflerine kaydetmek ve bu tutumla düzeltmek ve temizlemek üzere eline Padişah emri verilip gönderildiği surette UluTanrı'nın yardımiyle güzel şekle sokulup, bu konuda hazineye çok yardım olacağı umulur ve reayaya da kuvvet verilmiş olur.

Bunlardan başka; seferlerde, sınırlarda hiçbir vakit hizmetleri geçmemiş ve İstanbul'dan dışarı bir konak yere çıkmamış çok adamlar vardır. Şefaat ve rica ile ve birer sebeple Yeniçeri ve öteki ulûfeli asker zümresine katılarak kimi emekli, kimi nefer ulufesi edinip o yüzden müslümanların maliye hazinesine zararları açık görünen çok adam olduğu halk arasında söylenmektedir.

karibde Engürûs ve şâir taraf taraf vakî' olan seferler'in nıüddet-i vâfire imtidâdı sebebi ile iktizâ-yı vakte göre cümleden ziyâde bu gürûh-i bektâşiyenin aralarına bigâne kanşub ecnâs-i nâs ile muhtelit olarak muâkad nizamları küseste olup Anadolu yakasında ve kezâlik Kümelinde dahî bazı mahallerde vâki' kazalar ve kura ve nevâhî ve dıyâ'da reaya tayfasının ekseri vuku' eden tekâlifden tahlîs-i girîbân içün tebdil-i kıyafet idup Yeniçerilik iddia ve serdârların muaveneti sebebi İle reaya tâife-i askerîden temyiz olunmakdan kalmıştır. Seferlerde taab ü meşakkat görmüş belki bir kaç kere mecruh ve zahmdâr olmuş uğur-i dîn ü devletde yare ve bere çekmiş taş yasdanup toprak döşenmiş ve serhad beklemiş emekdarlar ile ol makuulelerin farkı olmayub belki serdârlara müracaat ve hidmetleri hasebiyle emekdar Yeniçerilerden ziyâde mu'teber ve mer'î olduklarından nâşî dirliğin i'tibâr ve rağbeti dahî kalmayup Ocağa şe'n-i azîm olduğu nümâyândır. Bunların dahî tashihine himmet olunmak lâzımdır. Eğer tashihi murad olunursa yine Ocağın serkârda olan umurdîde ve kârâzmûdelerinden bir mutemed ve müstakim ve dindar ve perhîzkâr kimesneyi tayın ve yedine Yeniçeri kaleminden mumzî müfredâr defteri virilür. Ol dahî bu hususda kemâl-i teyakkuz ve intibah ile Ocağın gayretini icra ve kimesnenin ilticâ ve ricasına bakmayub ve bir ferde himâyet ve siyânet itmeyüb ol defterde esâmîsi olanları Yeniçeri defterine kayıd ve esamîleri defterde olmayub dirlik iddiasında olanları reaya defterine sebt ve bu veçh üzre tashih ve tenkîh itmek üzre yedine emr-i şerîf-i âlîşan virilüb gönderildiği suretde inşâallâhü teâlâ avn-ı hakla suret-i müstahseneye ifrağ ve bu bâbda irâd-ı hazîneye küllî sa'y olunmak melhuz ve reayaya dahî takviyet virilmiş olur. Ve bunlardan mâada seferlerde serhadlerde kat'â hidmetleri sebkat itmiyüb ve İstanbuldan taşra belki bir konak mahal çıkmamış vâfir âdemler vardır. Şefaat ve rica ile birer takrîb ile Yeniçeri ve şâir ulûfelu askerî zümresine intisâb ile kimi tekaaüdve kimi nefer ulufesi iktisâb idüb ol cihet ile beyt ül-mâl-i müslimîne gadrleri zahir vâfir âdem olduğu mütevâtirdir. Bu makuulelerin dahî def-

Bu gibilerin de defterden seçilmesi ve çıkarılması Yeniçeri Ağası ve Kul Kethüdası Ağanın bağlılık ve doğruluğu ve müslümanların malîye hazinesine Allah rızası için gücü, kuvveti yettiği kadar çalışıp gayret eylemelerine bağlıdır.

Lâkin bu konuda da devlet vükelâsı ve saltanatın iyiliğini isteyenlerle danışıp ve ocak zabitlerinin söz sahipleriyle anlaşıp görüştükten sonra, yine onların bağlılığı gösteren oylariyle meydana çıkmasına Padişah tarafından yüksek uyarma yapılmasına muhtaçtır.

Gönül birliği olduğu halde yavaş yavaş sıra ile ve yüce Tanrı'nın yardımiyle bîr çare bulunacağı umulur.

Mutlak sözü geçenlerin bağlılık ve doğruluklariyle olur.

Müslümanların maliye hazinesini kayırıp, din ve devlete olan hizmetleri kendilerine, ahıretin saadet sermayesi bilip Allah için çalışma ve özenle iş görmelerine muhtaçtır. Lâkin bu konuda hiç bir kötü amaç olmayıp ancak Allah için çalışıldığından Şanı yüksek Ulu Tanrı da yardımcıları olup ümit edilir ki tedbirleri de takdire uygun olmakla bu zor iş kolayca bir hale yola konur. Ancak bu konuda danışmak ve teenni ile hareket etmek gerektir.

Sözü geçen bu sınıf ne ziyâde taciz ve sıkıştırılmağa ve ne de ölçüyü aşan iltifat edilmeğe dayanıklı değildir. Bu konuda hemen orta yolu tutmak gerektir.

Yeniçeri kâtibi olanın da Osmanlı Devletinin emektarı, bağlılığı ve doğruluğu ile meşhur olan kimse olmak lâzımdır. Zira; İsimleri yazmada ve gerek sınırlarda olan neferler için verilen genel toplamalarda dikkat olunacak haller eksik değildir. Bu yönen kâtip olan kimse reşit, akıllı, güvenilir ve doğru olmak gerektir.

Dikkatli davranma ve özenle iş görme lâzım ve önemlidir.

terden intîhâb ve ref'î Yeniçeri ağası *ve* Kul kethüdası ağanın sadâkat ve istikaameti ve beyî ül-mâl-i muslinime rîzâen lillâh sa'y ü ictihâd eylemelerine mevkufdur. Lâkin bu bâbda dahî vükelâ-yi devlet ve hayırhâhân-i saltanat ile İstişare ve Ocak Zabitlerinin söz sahipleri ile âlâ vech il-ittifâk ittihâd ve müzakereden sonra yine anların re'y-i sadâkatkarinleri ile sûretâpezîr olmasına taraf-i şehriyârîden tenbîh-İ hümâyûn sudûruna mühtâçdır. Gönül birliği olduğu halde tedrîc ve teennî ile bu dahî bimâyet İl-barî bir suret bulacağı memuldur. Ancak bu ahvâlin neticepezîr olması ocakdan hâriç taşradan görülmek mümkün değildir.

Mutlak mezkûrların sadâkat ve istikaametleriyle olur. Ve beyt ül-mâl-i müslimîni kayırub ve din ü devlete olan hîdmetleri kendilerine sermâye-i saâdet-i uhrevî bilüp livech illâh sa'y ü İhtimamlarına muhtâcdır. Lâkin bu bâbda bir dürlü garaz olmıyub mutlak lillâh sa'y okluğundan hazret-i Allâhu azîmüşşân dahî muin ve zahirleri olub ümiddir ki tedbirleri dahî muvâfık-i takdir olmağla bu kâr-i düşvâr eshel veçhile bir surete ifrağ olur. Ancak bu bâbda istişare ve teenni lâzımıdır. Tâife-i mezkûre ne ziyâde ta'cîz ve tazyik olunmağa ve ne hadden efzûn iltifat olunmaklığa mütehammil değildir. Bu bâbda heman i'ddâl üzre hareket olunmak gerekdir. Ve Yeniçeri kâtibi olan dahî devlet-i aliyyenin emekdârı ve sadâkat ve istikaamet ile iştiharı olan kimesne olmak lâzımdır. Zîrâ esâmî zabtında ve gerek serhadlerde olan neferât içün verilen icmallerde dikkat olunacak ahvâller eksik değildir. Ana binâen kâtib olan kimesne reşîd ve âkil ve mutemed ve müstakim olmak muktezîdir. Takayyüd ve ihtimam elzem ve ehemdir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

REÂYÂ'NIN HALLERÎ, ZULMÜN VE GARİPLERİN SİTEMİNİN ZARARLARINI ANLATIR.

Zulümden son derece sakınmak ve zalime de yardımcı olmaktan kaçınıp, mümkün oldukça kargı koymaya özenerek mazlum ve gariplerin gönlünü ele alıp hayır dualarını kazanmaya gayret edip sebatla çalışalar.

Peygamberimiz "Gariplerin duası kabul olunur" buyurmuşlardır.

KIT'A:

Ele algıl garip gönlünü kim,
Hastadır hâtırı gönlü mahzun
Gurebanın duasın eyledi Hak
Davet içün icabet'e makrûn

Peygamberimiz "Mazlum kâfir bile olsa onun duasından korkunuz" Yâni mazlûm'un duası yerde kalmaz. Kâfir dahi olsa makbul olur.

"Zulüm kıyamet gününün karanlıklarındandır"

KIT'A:

Her ki zulmetti zirdestine,
Yarın ol zulm ana zulmet olur.
Ol zamankim ecel boğaz'ın ala,
Ana can yermesi meşakkat olur.

Reaya fıkarasını her sene veregeldikleri belli vergiden başka; yeniden uydurulmuş vergi isteği ile incitmeye ve ona eziyet eylemiyeler ve ettirmeyeler.

BÂB-I HAMİŞ

DERBEYÂN-I AHVÂL-Î REAYA VE MAZARRAT-I ZULM VE SİTEM-Î GUREBÂ

Zulümden begaayet hazer ve zâlime dahî muin olmakdan ihtiraz İdüb mümkün oldukça müdâfaasına ihtimam ve mazlum ve garîblerin gönlünü ele alub duâ-yı hayırların isticlâbe sa'y ü ikdam ideler. Kaale Resulullâhi (S. A. S.) "Da'vet üî-gurebâ makrûnetün bilicâbe"

KIT'A:

Ele algıl garîb gönlünü kim
Hastadır hatırı gönlü mahzun
Gurebânın duasın eyledi hak
Davet İçün icabete makrûn

Kaal' en-nebiyyü (S. A. S.) "İtteku da'vet el-mazlûmı velev kâne kâfiren" Yâni mazlûm'un duası yirde kalmaz. Kâfir dahî olur ise makbul olur.

"Ez-zulmü zulemâtü yevm el-kıyâme"

KIT'A:

Her ki zulm itti zirdestine
Yarın ol zulm ana zulmet olur
Ol zamankim ecel boğazın ala
Ana can vîrmesi meşakkat olur.

Reaya fukarasına her sene viregeldikleri tekâlîf-i mutâdeden mâada muhdes teklîf talebiyle rencide ve eziyyet eylemiyeler ve itdirilmiye. Ukalâ-yı kârâzmüde tekmlî -i mesârif-i

İşleri yürütenlerin akıllıları önemli olmayan giderlerin karşılanması için reaya fıkarasından tehammüllerinden aşkın mal toplanmasını bir evin temelinden toprak alıp yüzeyine sar-feylemiye benzetmişlerdir. Zira temelden alınan toprak ile, temele zayıflık gelip, yüzeyin ise : o ağır yükü çekmeye kudreti kalmayıp, büsbütün yıkılmasına ve harap olmasına sebep olur.

Öyle olduğu halde reaya fıkarasnı türlü kötü, uydurma âdetlerle sıkıştırarak canından bezdirmeyip, haksızlıkları kaldırmakla vilâyet ahalisi ve ülkede oturanlar korunup gözetilerek vergi veren halkın kalkınmasına pek fazla dikkat olunup durumlarının denge ve düzenleriyle ilgilenmek ve ülkenin şen ve esen olmasına, yolcuların malına ve kendisine bir bahaneyle zarar ve ziyan eriştirmemek üzere esirgeme ve korunmalarına eksiksiz dikkat olunmak her yönden ve her şeyden elzemdir.

insaf sahiplerince vergi veren halk'a (köylüye), velinimet efendimiz denilmesi doğru olur.

Mekânı cennet ola merhum ve mağfur Sultan Süleyman Han Hazretleri Allah'ın rahmetleri onun üzerine yağsın bir gün yüce meclislerinde Has yakınlarına inciler saçar gibi hitap ederek "Âlemin velinimeti kimdir" diye buyurduklarında : Hepsi bir ağızdan "Besbelli ufukların Padişahı ve herşeyin sahibi Sultanımız hazretleridir" deyince has yakınlarından çıkan bu sözü; insaf sahibi padişah kabul etmeyip "Velinimet filhakika reayadır ki : Onlar ziraat ve çiftçilik emrinde huzur ve isti-rahati kendilerine haram ederek, edindikleri nimetler ile bizi doyururlar" diye buyurmuşlar.

Haktan temiz ruhuna binlerce rahmet ola. Aslında bu yönden de reâyâ'nm korunması Osmanlı Devletinin en önemli ve gerekli olan işlerindendir. Reayanın, zalimlerin elinden zulüm görmeyeceğine inanması, saldırılardan kurtarılması ve meydana çıkan zulümlerin yok edilmesi, din bakımından da gereklidir.

Ancak reâyâyi dahî asker zümresine katmaktan sakınmak gerektir. Atadan ve dededen askeroğlu olmıyanı ilkten sipahi etmek düzeni bozar. Zira reaya asker mesleğine girmek gerekirse vergi veren halk azalır; hazîne geliri eksilir ve bu yüzden Osmanlı devletinin düzeni bozulur. ... Hazine ise vergi veren halkın yani reayanın çokluğu ile olur. Reaya insanları yaratan Tanrı'nın emanetidir. Saltanat onlarla ve onlardan toplanan

gayr-i mühimine içün reaya fukarasından tahammüllerinden ziyâde mal tahsilini bir hanenin temelinden toprak alub sathına sarfeylemeğe teşbih eylemişlerdir. Zîrâ temelden alınan toprak ile temele za'f gelüb sutûhun ise ol haml-i sakili çekmeğe iktidarı kalmıyub bilkülliye hedm ü harabına bâis olur. Öyle olduğu halde reaya fukarası bir dürlü bedâyi'-i seyyie İle tazyik ve taciz olunmayub izâle-i mezâlim ile ehâli-i vilâyet ve sükkân-i memleket himaye ve siyânet olunub ve refâh-i hâl-ı raiyyete ziyâde dikkat olunub nizâm ü intizâm-ı ahvâlleri ile takayyüd olunmak ve memleketlerin şen ve abadan olmasına ve ebnâ-yi sebîlin mal ve nefislerine, bir tarîkle zarar ve gezend ilişdiriImemek üzre hıfz ü hırâsetlerine dikkat-i tam olunmak vücûh ile cümleden elzemdir. Ve ehl-i insaf kıtında reayaya veliyy ün-niâm itlâkı sahih olur. Cennet âşiyân merhum ve mağfur Sultan Süleyman Han aleyhir-rahmeti v'elgufrân hasretleri bir gün meclis-i şeriflerinde mahremân-i hâs ül-hâs'a dür-efsân-i hitâb olub "Veliyyünniam-i âlem kimdir" deyû buyurduklarında cümlesi hemzebân-i ittifak olub "Şehriyâr-i bahir ül-istihkak sultân-i afâk hazretleridir" diyicek havâss-i mukarrebînden sudur iden kelâm-ı mezbûr kabûl-i padişah-ı insâf-ittisâf olmıyub "Veli nimet filhakika reâyâ'dır ki anlar ziraat ve haraset emrinde huzur ü ârâmı kendilere haram ve iktisâb itdikleri nîmet ile bizi ıt'âm iderler" deyû buyurmuşlar. Hakdan hezâr rahmet ola ruh-ipâkine. Nefs ül-emr bu ci-hetden dahî reâyâ'nın himaye olunması devlet-i aliyyenin zi-yâde ehem ve elzem olan umûrundandır. Dest-i zulümden emin olub def'-i taaddîlcrive ref'-i bida' ü mezâlimleri elzem-i diniyedir. Ancak reayayı dahî askerî zümresine ilhâkdan te-hâşi lâzımdır. Ata ve dededen sipâhzâde olmıyam ibtidâen sî-pâhî itmekde ihtilâl mukarrerdir. Zîrâ reaya askerî güruhuna girmek lâzım gelurse raiyyet eksilur ve reaya kalmayınca irâd noksan gelir, trâd-i hazineye noksan terettüb idüb bu takrîb ile devlet-i aliyyenin nizâmı bozulur. Ve hazîne ise reâyâ'nın kesreti ile olur. Reaya vedia-yi hâlîk ül-berâyâdır. Saltanat anlar ile unlardan tahsil olunan hazîne ile olur. Reayanın ise

hazine ile olur. Vergi veren halkın ise perişan olmayup çoğalması daima onları korumakla olur. Hallerine acımak ve zalimlerin uzanan ellerinden onları korumak ibadettir. Lâkin reayaya çokluk yüz verilmek ve yüze çıkarılmak da iyi değildir; olmaz.

Geyimde, atda ve pusatta da asker gibi süs ve gösteriş yapmalarına izin verilmemek lâzımdır. Ancak malı ve hayvanları çok olursa kimseye taarruz ettirilmemek üzere korunmaları gerektir.

Reâyâ'dan biri büyük hizmette bulunup Padişah'ın lütuf ve ihsanının artmasiyle Timar'a müstahak olup sipahi olsa akrabasını ve babasını korumaya kalkmaması gerektir. Veyahud bilginler arasına katılsa vergi veren halk olmaktan kurtulur. Amma yakınları yine reâyâ'dır. Vergiden kurtulmaz.

Reâyâ'nın defteri de yüce divan defterhanesinde saklanıp otuz senede bir yazımı yapılıp ölü ve hastalan çıkartılmak ve defter dışı olan da yeniden deftere yazılmak gerektir.

Bir yerin reayası eziyet ve zulümden bir başka yere kaçsa o yerin âmiri onu eski yerine göndermeli ve eski kanun üzere iskân ettirilmelidir ki memleket harap olmaya.

Vezirâzam Hazretleri adalet ve insafdan ayırılmayup Hakkı yerine getirmek ve eli altındakiler! hoş tutmaktan geri kalmayı uygun görmeyeler ki reaya buyruk sahiplerinin emirlerine uymaktan yüz çevirmeyüp durumları bozulmaya ve harap olmaya.

Zira demişlerdir :

"Sultanlık ancak devlet adamlariyle (rical), devlet adamları ancak mal ile, mal bayındırlıkla, bayındırlık da ancak adalet ve iyi yönetme ile olur" Yani "Devlet düzeni rical iledir ve askerin ayakta durması hazine parasiyledir ve hazine toplamak ülkenin bayındırlığı iledir ve iyi hal iledir ve ülkenin bayındırlığı da adalet , iyilik ve zalimlere karşı koyma siyaseti iledir. Başka türlü olmaz".

perişan olmayub ziyâde olması daima himaye olunmağladır. Ahvâllerine merhamet ve dest-i tetâvul-i zalemeden siyânet ibâdetdir. Lâkin reâyâ'ya çokluk yüz verilmek ve yüze çıkarmak dahî iyu değildir : Olmaz.

Libasda ve atda ve bisâtda dahi sipâhî gibi izhâr-i tezyin eylemelerine ruhsat virilmemek lâzımdır. Ancak malı ve hayvanâtı çok olursa kimesneye taarruz itdirilmemek üzre siyânet olunmak gerektir. Reâyâ'dan biri küllî hidmetde bulunub mezîd-i inâyet-i Padişahîden tımara müstahak olup sipâhî olsa akrabasını ve babasını siyânet itmemek gerekdir. Ve yahud dânişmend olsa raiyetden kurtulur. Amma tevâbi'i yine reâyâ'dır tekâlifden kurtulmaz ve reâyâ'mn defteri dahî dîvan-ı defterhanesinde mazbut olub otuz senede bir tahrîr olunub mürde ve marîzleri ifraz ve hariç ez defter olanı müceddeden deftere kayd ittirilmek lâzımdır. Ve bir yerin reayası cevr ü zulümden bir ahar yere varsa yine ol yerin hâkimi anı eski yirine göndere ve kanun-i kadîm üzre iskân ittirile kim memleket harâb olmıya. Ve vezîr-i a'zam hazretleri adi ü insafdan i'râz ve icrâ-yi merâsim-i ihkaaka ve nevazîş-i zîrdestânda iğmâzı reva görmiyeler ki reaya imtisâl-i ülül-emrden yüz çevirmiyüb ve netice-i kârları muhtel ve harâb olmaya. Zîrâ dimişlerdir "La sultâne illâ birricâl velâ ricale illâ bilmâl velâ mâle illâ bil-ımâre velâ imarete illâ bil-adli hüsn üs-siyâse" Yâni nizâm-ı Sultân rical iledir ve askerin kıyâm'ı nukûd-ı hazîne iledir ve cem'-i hazîne mülkün mağmurluğu iledir ve hüsn-i hal iledir ve mülk mağmurluğu ise adi ü insaf ve ihsan ve siyâset-i zalimân iledir. Gayri harekât ile olmaz.

*

ALTINCI BÖLÜM

DÜŞMAN VE SINIR HALLERİNİ VE SERASKERLİK NİTELİĞİNİ ANLATIR

Düşman'ın hallerini bilmek de çok önemlidir. Düşman halleri bilinmemekle ve inceden inceye araştırma ve bilgi alınmamakla nice devlet berbad olmuştur.

Evvelâ islâm memleketlerinin sınırı olan kalelere muhafız tayin olunurken kılıç vurur ve yay kullanıp ok atmakla muhafazasına memur olduğu kale'yi imansız din düşmanlarının zarar ve ziyanından korumaya yeterli vezirler ve Mîr-i Miranın iyilik ve kötülük, darlık ve bolluk görmüş cesur ve sınır yaslanmış merd ve çalışkanlarından seçip tayin eyleyeler.

Her birine Özel adamlar gönderilip lüzumlu gereçlerinden eksikleri varım dır ve kaleyi korumakla görevli olan neferlerin hepsi mevcut mudur. Gördürülüp eksikleri varsa tekmil ettirilmeğe himmet lâzımdır.

Her bir sınırdan düşman içine gizli casuslar gönderilip yavaş yavaş dîn düşmanlarının niteliklerinden haberdar olmaya çalışılmalıdır.

Düşmanların fenalıklarından korunmak üzere daha önce yapılmış olan sınır kalelerinin harap olması uygun görülmeyîp tamirine

ve sağlamlaştırılmasına ihtimam olunması da saltanatın en önemle korunması gerekli devlet işlerindendir. O çeşit sarp İslâm kalelerinin tamirinde şartların yerine getirilmesine gayret ve himmeti esirgemiyeler.

Kalelerin tamiri hususunda da zamanımızda çok dikkat lâzımdır. Sağlam yapılırsa bozulmaz, ikide birde tamire muhtaç da olmaz. Ancak tamire başlamayı herkese sipariş olunmamalı ki devlet hazinesinden yapılan masraf yiyim yapılıp zayi olmaya;

BAB-I SÂDÎS

DER ZİKR-İ AHVÂL-I DÜŞMEN VE SERHAU-t MANSÜRE VE KEYFİYET-İ SERASKERÎ

Ahvâl-i düşmeni dahî bilmek mühimm-i azimdir. Düşmen ahvâli bilinmemek ile ve tefahhus ve istihbar olunmamağla nice devlet berbad olmuştur.

Evvelâ serhad-i islâmiyyeden olan kılâa muhafız tâyin olundukda darb-i şimşir ve istlmâl-i keman ve tîr ile muhafazasına memur olduğu kaleyi zarar vegezend-i a'dâ-yı küfr-kîş'den hıfza kaadir vüzerâ ve mîrimirânın germ ü serd görmüş bahâdır ve serhad yaslanmış merd ve gayretkeşlerinden intihâb idüb tâyin eyliyeler. Ve her birine mahsus adamlar gönderilüb mühimmât-ı lâzımelerinden noksanları varınıdır ve muhafazasına memur olan neferât bilcümle mevcudumdur gördürülüb kusurları var ise tekmîl itdirilmeğe himmet lâzımdır. Ve her bîr serhadden taraf-ı düşmen'e nihânî casuslar gönderilüb peyderpey düşmen-i dînin keyfiyetlerinden haberdar olmağa sa'yeyliyeler. Ve keyd-i âdâ dan masun olmak üzre mukaddema bina olunan serhad kılâ'ının harâb olması münâsib görülmiyüb tamir ve teşyidinde ihtimam olunması dahî ehemm-i mühimmâl-ı saltanat ve elzem-i levâzım-ı nigehdarî-i devletdendir. Ol makimle husûn-i menîa-yı islâmiyye tamirinde şerâit-i sa'y ü himmeti mürâat ideler ve ta'mirat-i kıla' hususunda dahî fi zamânina ziyâde dikkat lâzımdır. Melanet üzre yapıldığı halde halel-pezîr olmaz. Ve ikide birde mühtac-i meremmât dahi olmaz. Ancak ta'mîri mübaşereti herkese sipariş olunmalu değildir ki mîrîden görülen masrafı me'kel olub zayi' olmıya

çıkarına düşkün tamahkâr olmayan adama ihale olunmak lâzımdır. Bu da gizlice araştırmaya muhtaçtır.

Bir kale'ye asla düşman askerinin hücumu ihtimali olmayup son derece emniyet, rahat ve dinlenme huzuru içinde iken o şekilde muhkem, sağlam ve harp aletleriyle her vakit dolu olmalıdır ki güya düşman askeri gelüp muhasara etmiştir. Öyle ad olunup savaş gereçlerinden bir şey noksan kalmamasına himmet göstereler.

Zahireleri ve öteki ihtiyaçları da o kadar tedarik ve biriktirmek gerektir ki nîce zaman muhasarada kalınsa zaruret çekilmiye ve muhafaza altında olan barut, kurşun ve öteki harp malzemesi *ve* aletleri katiyyen beyhude yere zayi ve yok eylemiyeler.

Küçük behâne ile şenlik namiyle toplar attırılıp barut ziyan olmasına izin verilmiye. Harp malzemesinin saklanmasında ve korunmasında gereği gibi ihtimam eylemek üzere muhafızlara tenbih ve te'kid ve her sene inceden inceye araştırma ve bilgi alınmasına gayret ve sebatla çalışmalıdır. Zira bir iki sene inceden inceye araştırılmazsa "Osmanlı Devletinin fazla meşguliyetinden unutulduk" diye dizdar ve öteki zabitleri de düzen ve disiplinde ilgisizlik ve bu yol ile çok kayıplar meydana gelmesi kaçınılmaz olur.

Böylece muhafazasında olan asker tayfası ve gerek yerü kullarının tayin olunduğu kadar eksiksiz mevcut ettirilmesine emek harcayıp çok çalışalar.

Onları da mümkün olursa senede bir defa yoklamak lâzımdır. Yoklamaları için güvenilir adamlar gönderilip yoklattıralar. Lâkin şu şartla ki yoklamaya gönderilen adam neferlerden bir miktar menfaat sağlayıp yansı yok iken tamamdır diye bir defter düzdürüp getirmiye. Buna da çok önem vermek lâzımdır. Zira zamanımızda bu gibi önemli göreve tayin olunanların çoğu bu durumları güya kendisine menfaat sağlamak için bir iş sayıp olmayanı var gösterip maliye hazinesine haksızlık ve kendisine de dünya ve ahirette kahır ve eziyet olacağı şüphesiz olduğunu anlayıp kavrayamıyarak neferlerin bu kadar noksanı var iken bir kaç akçeye tama' ile doğru yoldan ayrılarak hakiki durumu saklayıp gizleyerek eksiksiz hepsi mevcuttur diye haber verir. Bu yaradılışta olan adam gönderilmekten

celb-i menfaat ve tama'dan perhiz-kâr âdeme tefviz olunmak lâzımdır. Ve hufyeten tecessüse muhtâcdır. Ve bir kal'aye asla düşman askerinin hücumu ihtimâli olmiyub kemâl-i emn ü rahat ve huzûr-ı feragatde iken sol mertebe muhkem ve üstüvâr ve alât-ı cenk ile memlû ve hem var eylemek lâzımdır ki güya düşman askeri gelüb muhasaraya meşgul olmuşdur. Öyle ad olunub edevât-ı gîrudar dan bir şey noksan kalmamasına ihtimam ideler. Ve zehâyir ve şâir lâzimeyi dahî olmıkdâr tedârik ve iddihâr itmek gerekdir ki nice zeman mahsur olunsa zaruret çekilmiye ve mahfuz olan barut ve kurşun ve şâir mühimmat ve alâtı kat'â beyhude yire itlaf ve İzaât eylemİyeler. Ve cüz'î behâne ile şenlik nâmı ile toplar attırılub İzaât-ı baruta ruhsat virilmiye. Mühimmatın hıfz ü hırâsetinde gereği gibî ihtimam eylemek üzre muhafızlara tenbih ü te'kid ve her sene tefahhus ve istihbar ile ikdam olunmaludur. Zîrâ bir iki sene tefahhus olunmasa "Devlet-i aliyye'nin eşgâl-i kesîresinden ferâmûş olunduk" deyû dizdar ve şâir zabitleri dahî zabt ü rabtinde tekâsül ol tarîkle zâyiât-ı vâfire zuhuru mukarrerdir. Ve kezâlik muhâfacasmda olan askerî taifesi ve gerek yîrlü kullarının tayin olunduğu mertebe tekmîlen mevcud itdirilmesine sa'y-i belîğ eyliyeler. Ve anları dahî mümkün olursa senede bir defa yoklama lâzımdır. Ve yoklamaları içün mutemedün-aleyh âdemler gönderilüb yoklatdıralar. Lâkin sol şartla ki yoklamaya gönderilen âdem neferâtdan bir mikdâr hidmet alub nısıf mıkdân yoğiken tamamdır deyû bir defter düzdürüp getürmiye. Olbâbda gaayet ihtimam lâzımdır. Zîrâ fî zemânınâ bu makuule hîdmet-i mühimmeye tayîn olunanların ekseri bu ahvâli güya kendûye celb-i menfaat içün hidmet bilüb hilâf-ı inha beytülmâle gadr ve kendûye dahî dünya ve âhıretde kahr ve zecr olacağı mukarrer idüğünü fehm ü idrâk itmeyüb neferâtın bu kadar noksanı var iken birkaç akçeye tama' ile cadde-i sadâkatden İnhiraf ve hakîkat-İ hâli ketm ü ihfâ idüb tekmîlen cümlesi mcvcuddur deyû haber virir. Bu meşrebde olan âdern gönderilmekden begaayet ihtiraz

son derecede sakınılıp doğru ve dindar adam gönderilmesine çalışılmalıdır. Giden görevlinin arkasından gizlice başka bir bahane île adam gönderüp sözü geçen görevlinin nasıl işgördüğünü Öğrenip haber getirteler.

Korunan sınır kalelerinde olan askerlerin maaşları için yine sözü geçen kaleler havalisinde olup asker tarafından idare olunmak şartiyle önce fetih sırasında ocaklık verilenlerden başka iç ilde vaki olup her sene devlet tarafından isteklisine ihale oluna gelen muayyen bir kira karşılığında birine bırakılan arazi geliri ve müslüman olmayan tab'adan alınan vergi ve öteki mülklerden, kendileri tarafından idare edilmek üzere yeniden ocaklık verilmekte büyük sakınca vardır. Gerçi ocaklık bağlandıkta devlete biraz yararı görünür. Lâkin o çeşit görevlerin ele geçirilmesi hususunda nefer ağalarından bir kaçı mutlak kendilerine menfaat sağlamak İçin birbirleriyle anlaşarak ve o görevlerin idaresini havalarına uyar birer adama verip gönderirler.

O da varup memleket reâyâ'sına türlü haksızlık, eziyet, sataşma ve sıkıntı ile her sene veregeldiklerinden daha çok belki iki kat mal toplamış iken sene sonunda gelüp önce kendisi ile birlik olan bir kaç soysuz ile işbirliği edip erlerin karşısında zarar iddiasında bulunarak toplanmasını üzerine aldığı malın yarısını bile göstermeyüp nice yalan ve dolanlarla erlere parmak hesabı vermekle onlar da kendisini yakalayıp ve görünürde bir şeyi olmadığından hapis edüp bir kaç gün hapiste bırakarak tahsile de İmkân olmadığı için sonradan salıverirler.

Bu arada fakir askerler yarını maaşa kavuşmayup heman bir kaç adama geçim yeri olmuş olurlar.

O memlekette olan vali dahi yolsuzluklarını men eylemek istese biz müstakil daireyiz kimsenin bize karışmaması İçin elimiz de fermanlar vardır diye yüksek emir gösterüp karıştır mazlar.

Bazıları da gerçi zulüm etmezler. Ocaklığımızdır diye vergi veren halkı himaye ederler. Lâkin ocaklıkları gelirini zabitleri aralarında yiyip yutarak askerlerini pek az, azın aziyle idare ederek kendileri diledikleri gibi sarf ve harç ederler. Yolsuzlukları olanların ise ocaklıkları reayası zulümlerine takat getire-

olunub müstakim ve dindar âdem gönderilmekde sa'y ü ikdam oluna. Ve giden mübaşirin akabinden hufyeten dahî bir behâne ile âdem gönderüp mübâşir-i mezbûr ne veçhile muâmele ider malûm idinüb haberin getürdeler. Ve serhad-i mansûre kılâmda olan neferâtın mevâcibleri içün yine kılâ-ı mezbûre havâlisinde olub neferât tarafından zabt olunmak şartiyle mukaddema hîn-i fetihde ocaklık virilenlerden iç ilde vaki' olub her sene taraf-ı mîrîden talibine deruhde oluna gelen mukataât ve cizye ve şâir emvalden kendiler zabt eylemek üzre müceddeden ocaklık virilmekde azîm mahzur vardır. Gerçi ocaklık bağlandıkta taraf-ı mîrîye sa'y görünür. Lâkin o makuule hidemâtın zabtı hususunda neferât ağalarından bir kaçı mutlak kendû celb-i menfaatleri içün bir birleriyle ittifak ve ol hidmetlerin zabtını nevalarına tabi' birer âdeme sipariş idüb gönderirler. Ve ol dahî varub memleket reayasına niçe cevr ü eziyet ve teaddî ve zucret ile senevi vergilerden izdiyâd belki iki kat mal cem' eylemiş iken sene âhirinde gelüb mukaddema kendû ile müttehid olan bir kaç habîs ile yekdil olub neferât muvacehesinde zarar iddiasına suru' ve iltizâm eylediği malın nısıf mertebesini bile göstermiyüb niçe hile ve hud'a ile neferâta parmak hesabın göstermekle anlar dahî kendûyu ahz ve zahirde dahî bir şey'i olmamağla hapis ve bir kaç gün mahbûsen kalub tahsile imkân olmadığından bil'âhare ıtlak iderler. Bu arahkda neferât fukarası nısıf mevâcibe nail olmayub heman bir kaç âdeme me'kel olmuş olur. Ve ol memleketde olan valî dahi taaddilerini meneylemek murâd itse "bizim akfâmımızdır. Kîmesne karışmamak içün yedimizde fermanlar vardır" deyû emr-i şerîf ibraz idüb kanşdırmazlar. Ve bazıları dahî gerçi zulüm etmezler o çak l iğimiz di r deyû reayayı himaye ederler. Lâkin ocaklıkları hâsılını zabitleri beyinlerinde eki ü bel' edüp neferâtları akall mİn el-kalîl olmağla kendiler diledikleri gibi sarf ve hare ederler. Taaddîsi olanların ise ocakları reayası zulümlerine takat getüremeyüb perişan ve memleket-i Padişâhî

meyüp Padişahın ülkesi bu gidişle harap ve vîrân olur. Az zamanda askerler de "bize maaşlarımız ulaşmaz" diye şikâyete başlayıp ocaklığımız gelirden yoksundur diye üzerlerinden kaldırtırlar. Sonunda zararın bütünü ile devlet tarafına ait olması ve dönmesi kaçınılmaz olur.

Bundan başka nice sakınca vardır ki anlatılması sözü uzatacağından yazılmayup bu kadariyle yetinümesi uygun görüldü. Ancak bu çeşit malların İdaresi onlara ait olmak üzere kendilerine ocaklık ve belli gelir tayin olunmayıp ancak geliri havale olunursa beis yoktur. Lâkin mümkün olursa havale bile olunmayıp devlet tarafından birer güvenilir adam ile para olarak gönderilip askerlere yoklama ile verilse hem askerlere maaşları ulaşır ve hem mevcud olmayanların maaşları devlete kalır. Böyle olduğu takdirde fakir askerlere de her yönden hayırlıdır. Zira havalecilerin aralıkta yokettikleri ve kaybettikleri pek çok olur. Bununda zararı fakir askerlere yönelir. Bu yüzden pek çok çekişmeler çıktığı görülüp durum iyice öğrenilmiştir.

Bu hususta çok ihtiyatlı olmak vergi veren fakir halka, askerlere ve devlete yararlı olur. Askerler de maaşlarını aldıkça görevleri başında otururlar yerlerinden kaçmazlar ve din düşmanı üzerine savaş ve cihâdı kendilerine iş edinirler ve "Bütün kâfirlerle vuruşunuz" anlamınca yere serilesi kâfirler ile vuruşmayı İş ve bu emri kendilerine en büyük dünya görevi sayarlar.

Gerek şanı büyük Padişah ve gerek şanlı serdâr ve ordu kumandanları bir tarafa savaş için yöneldiklerinde hâlis niyet dinin ihyası ve Peygamberin sünnetini yerine getirmek bulunduğundan kuvvetine ve saldırısına mağrur olmamak gerektir. Her hususta Ulu Tanrı'ya tevekkül edüp yardım ve başarıyı âlemlerin Tanrı'sınsdan umalar. Savaş esnasında Allah korkusu ile bizzat ilâhî emirlere uyup dinin yasak ettiği şeylerden çekinip kaçmalar.

Kimseye zulüm ve haksızlık etmeyeler. Belki doğruluk ve adalet üzere hareket edip gönülleri ve hayır dua kazanmaya çalışalar.

Asker tayfasının da zulüm ve kötülük eylemelerinde gereken tedbirleri almalıdırlar. Zira asker tayfası sefere memur olup o göreve yöneldiklerinde bölük bölük olup birbirine uyup

bu takrîb ile harâb ve viran olur. Ve az zamanda neferât dahî "bize mevâcibimiz vâsıl olmaz" deyû teşekkîye suru' edüb "ocaklığımız bîhâsıldır" deyû üzerlerinden ref' ettirirler. Neticesinde zararı bilcümle taraf-ı mirîye a'id ve râci' olması mukarrerdir. Bundan mâada nice mahzur dahî vardır ki tahririnde tatvîl-i kelâm olduğundan yazılmayub bu mikdâr ile iktifa münâsib görüldü. Ancak bu makuule emval zabtı taraflarından olmak üzre kendilere ocaklık ve aklâm tayin olunmayub ancak malı havale olunursa beis yoktur. Lâlkin mümkün olursa havale bile olunmayub taraf-ı devletden birer mu'temedün aleyh âdem ile ber vech'-i nakid gönderilüb neferâta yoklama ile verilse hem neferâta mevâcibleri vâsıl olur ve hem nâmevcudlarının mevâcibleri sa'y-i mîrî olur idi. Ve böyle olduğu takdirce neferât fukarasına dahî vucûh ile hayırlıdur. Zîrâ havâlecilerinin aralıkda itlaf ve izâatları kati çok olur. Bunun dahî zararı neferât fukarasına râci'dir. Bu ahvâlin defaâl ile nizâ'ları görülüb vukuuf-ı küllî tahsil olunmuştur. Bu hususda kemâl mertebe ihtiyat olunmakda reaya fukarasına ve neferâta ve taraf-ı mirîye sa'y olmuş olur. Ve neferât dahî mevâciblerin aldıkça hidmetlerinde mukîm olurlar mahallinde mevcud bulunurlar ve düşman-ı dîn üzerine gaza ve cihâdı şiar ve "kaatilu el-müşrikîne kâffeten" mefhumunca küffâr-i hakisâr ile mukaateleyi kâr ve bu emri kendûlere sermâye-i rüzgâr idineler. Gerek Padişâh-ı âzîmüşşân ve gerek Serdâr-ı zişân ve seraskerân bir canibe sefer idüb müteveccih olduklarında niyyet-i hâlisesi İhyâ-yı din ve tenfîz-i sünnet-i seyyid ül-mürselîn olub şevket ü savlete mağrur olmamak gerekdir. Ve her hususda Allahu Azîmüşşâne mütevekkil olub fevz ü nusreti Rabb ül-âlemînden umalar. Ve taraf-ı gazada kemâl-ı takva üzre olup bizzat evâmir-i ilâhîye ittibâ' ve menhiyyattan imtina' ve ictinâb edeler. Ve kimesneye zulmü hayf etmeyeler. Belki adi ü dâd idüb ısticlâb-ı kulûb ve duâ-yı hayr ile mukayyed olalar. Ve tevâyif-i askeriyyenin dahî ztılm ü taaddî eylememelerinde gereği gibi muhafazada ihtiyat edeler. Zîrâ askerî tâyifesi sefere memur olub müteveccih olduklarında fevc fevc olub birbirine uyub içlerinden

içlerinden birini bölük başı veyahud bey sayıp işi haydutluğa vardırırlar. Uğradıkları köylerden atlarına ve boğazlarına ölü fiyatına ve parasız yem ve yiyeceğe razı olmazlar. Vergi veren halkın çul ve çaputlarına tama' ederler ve ambarlarına el atarlar. Büyük torbalarım arpa ve yulaf ile doldurup azık ve yiyecek te olmak üzere keyiflerince dolunurlar. Bu tarzda davranma ve böylece ziyanlık vermeyi âdet edüp taciz etmeye ve yolsuzluk yapmaya giriştiklerinde kulların âhı ve iniltisi gök yüzüne ulaşıp inkisar almaları kaçınılmaz olur. Netice allahtan bulurlar.

Bu soy asker bir işe de yaramaz. Biz "Seferlûyiz" dîye türlü kepazelikler ederler. Geçtikleri yollarda olan köyler halkının dağılmasına ve perişan olmasına da sebep olurlar. Kul hakkından hiç bir suretle vazgeçilmez. Bu konuda da çok tenbîh ve tekid yapılması, düzen ve disiplinlerinde, zulüm ve yolsuzluklarının ortadan kaldırılmasında her türlü çabayı harcamak ve gözyıldırmak lazımdır.

Bundan başka asker tayfasının çoğu temizlenmeden uzak olup beş vakit namazı da kılmazlar, îslâmın şartlarını yerine getirmezler. O konuda da kulakları bükülüp özen edilse her yönden faydalı ve Allah'ın yardımına ve zafere sebep olur.

Padişah ordusunda vaiz ve öğüt verenler olup halkı cenk ve savaşa isteklendirmek ve Allah yolunda savaşın faziletlerini anlatarak teşvikten geri kalmayalar.

Hangi tarafa sefer yapılacaksa gidilecek yere yakın olan düzeni düzgün sınırda bulunan iş görmüş yaşlı başlı ve o bölgenin durumunu bilir kimseleri araştırıp buldurarak her biriyle daınşıp görüşmek ve düşman durumundan nasıl haber alınır ve ne yolda hareket gerekir ve bunun yolları nelerdir bunları bir çok kereler danıştıktan sonra sefer işlerinin gereğine uygun olduğu görülüp gururdan ve kendini beğenmişlikten son derece çekinmelidir.

Eğer düşmanda gurur eserleri görünürse onu kazanç sayıp kendileri alçak gönüllülüğü daha da artırıp yalvara yalvara Tanrı'dan fetih ve galebeyi dileyip, zafer ve yardım isteyeler.

Eğer serasker gönderilmek lâzım gelirse sevgili ömür hazinesini din ve devlet hizmetini sarfetmiş, talihi açık, gün görmüş, sefer yapmış, vuruşma ve savaşın hîle ve düzenine ve askere tertip vermeye gücü yeter, alaylar basmağı, yerli yerinde karakol

birini serbölük veyahud beğ ad edüp îsâl-ı şekaavet ve uğradıkları kanyelerden atlarına ve boğazlarına müft ve meccanen yem ve yiyeceğe râzî olmazlar. Reaya tâyfesinin çul ve çabutlarma tama' ve anbarlarına dest-res olurlarsa cağlarım arpa ve yulaf İle doldurub zad ü zahire olmak üzre ferahnak olurlar. Bu tarz üzre hareket ve veçhile hasâreti âdet edüb ta'cîz ve taaddîye mübâderet eylediklerinde âh ü enîn-i ibâd peyveste-i asuman olub inkisar almaları mukarrerdir. Netice felah bulmazlar. Ve bu makuule asker bir işe dahî yaramaz. "Biz seferlûyüz" deyû envâ'-ı fezâhat ederler. Esnâ-yı tarikde olan kura ehâlisinin perakende ve perîşânilerine dahî bâis olurlar. Hukuk-ı ibâd ise bir tarik ile sakıt olur değil. Bu hususda dahî ziyâde tenbîh ve te'kîd ve zabt ü rabtlarında ve def-i zulüm ve taaddîlerinde takayyüd ve tehdîd lâzımdır. Ve bundan mâada ekser askerî tâyifesi taharetten ârî olub salavat-ı mefrûzeyi târiklerdir. Şerâit-i İslâmı yerine gelürmezler. Olbâbda dahî gûşmâl ve ihtimam olunsa vücûh ile nafi' ve nusret ve zafere müeddidir. Ve ordû-yı hümâyûnda vaiz ve nâsıhlar olub halkı cenk ve savaşa tergîb ve teşvik ve fezâil-ı gaza ve cihâdı ilân ve teşvîkden hâli olmayalar. Ve her ne tarafa sefer iktizâ ederse teveccüh olunacak mahallere karîb olan serhad-i bedî' ünnizâmda vâki' umûrdîde ve sâlhûrde ve olhavâlinin ahvâline vâkıf kimesneleri tecessüs ve buldurub her birleriyle müşavere ve müzâkere ve ahvâl-i düşmandan ne güne haber alunur ve ne veçhile hareket iktizâ ider ve tedârüki ne yüzden lâzımdır biddef'ât istişareden sonra lâzime-i seferiye âlâvech il-nıurâd görülüb gurur ve tekebbürden begaayet ictînâb olunmak lâzımdır. Eğer düşmanda âsâr-ı gurur görünürse anı ganimet bilüb kendiler tevazu' ve meskeneti ziyâde ve tezellül ile dergâh-ı çaresâzdan fetih ve galebeyi niyaz ve fevz ü nusreti rica ideler. Eğer Serasker gönderilmek lâzım gelürse gencîne-i ömr-i nazeninini din ü devlet hidmetine sarfetmiş tali'i küşâde ve rüzgârdide sefer görmüş ve darb ü harbin mekr ü âline ve askerin tertib-i hâline kaadır alaylar basmağa

ve artçı koymağı bilen, devletin iyiliğim ister şecaat sahibi, yiğit ve tedbirli, akıllı ve fikirli, Aristo gibi davranacak bir veziri seçip Seraskerlik işini onun üzerine verip sefer için gerekli harp malzemesi onun değerli re'yine uygun olarak hazırlanıp askerin yiyecek, giyecek, yakacak ve savaş eşyasının da sıkıntı çekilmeyecek şekilde hazırlanmasma önem vermek ve çalışmak gerektir.

Serasker olan kimse şiddet ve mihnete sabır ve tahammülîü olup azıcık bozgun ve acı ile ağlayıp sızlanan kimselerden olmamalıdır. Sınır ve askerlikle ilgili işleri, nazla ve bollukla yetişmiş gelip geçici hevesli gençlere bırakmayalar. Zira Serasker ve Serdar olan devletli evvelâ gayretli, ileriyi gören, sefer ve hazer görmüş, acı tatlı geniş ve dar günler geçirmiş bir şeyin iyi veya kötü olup olmadığını bilir, iyi huylu ve geçimli tutum ve davranışı beğenilir, büyük ve küçük halinden anlar ve onların gönlünü almasını bilir adama muhtaçtır ki ona tabi olanlar kendisine sevgi duyarak emrine can ve gönülden uyalar. Her biri hal ve şanına uygun işlem yapıldığından, eksiksiz buyruklara uyarak "kadr ve kıymet bilir, ırzımızı ve vekarımızı korur devletlidir" deye gereği gibi fermanına boyun eğerek, hükümet koşullarını yerine getirip saygı gösterirler. Faraza kadri bilinmeyüp bir ocakzade, ünü ve şanı ziyade bir kimsenin üst yanına bir aşağı kişi geçirilip ve yahut devletten düşmüş ve izzet ve ikbal görmüş bir İhtiyarın hatırına saygı gözelilmeyüp oğlu ve uşağı mesabesinde bir şahıs ile beraber tutulmak gibi şeyler düzeni bozar ve gönül kırar. Bu yolları kavramayı gözden uzak tutmamalıdır. Zira ak sakallı adam bu suretle aşağılanınca oğlu ve uşağı mesabesinde kimseyi selâmlaması güçtür. Temenna etse dahi zorakidir. Uygun olanı ayan, eşraf ve ihtiyarın kadrinin gereği gibi bilinmesidir. Bu yolda olgun ve akıllı olanların çok faydalar görmesi şüphesiz olup uzun süre yaşaması muhakkaktır.

Serasker ve serdarlar'a lazım olan, elden geldiğince aceleciliği bırakıp, ağır başlılık ve uysallıktır.

Uzlaşma mümkün iken çelişme ve çekişmekde direnmiyeler.

Kan dökmeden sakınalar ki askerin kurtuluşu ondadır.

Her işte danışmayı elden bırakmayalar. Amma her kişi

ve yerlü yerinde karakol ve dümdâr komağa habîr hayırhâh-ı devlet sâhib-i şecaat dilîr ve müdebbir âkil ve mütefekkir bir vezîr-i Aristo tedbîri intihâb ve emr-i Seraskerî anın gerden-i ılıtimâlnına ta'lık olunub ve muhinırnât-ı lâzıme-i seferiye anın re'y-i rezini üzre görülüb Ievâzırnatına zaruret çekilmeyecek mertebe ihtimam ve sa'y ü ikdam olunmak gerektir.

Ve serasker olan kimesne şiddet ve mihnete sâbir ve mütehammil olub ednâte frika ve elem ile cezc' u feze'cider âdem olmamalıdır. Umûr-ı serhad ve seraskerî nâz ü naîm İle perverde cîvânân-ı nevhâsteye sipariş etmiyeler. Zîrâ serasker ve serdâr olan devletlû evvelâ gayretlû ve basiretlû ve sefer ve hazar görmüş germ ü serd geçirmüş keyfiyyet bilür ve hüsn-i zindegânî ve hareket bilür tarz ü etvâr-i pesendasâr ve ahvâl-i kibar ve sıgaar ve ef'âl-i nevâzişten haberdâr âdeme muhtaçdır ki ana tâbi' olanlar kendûye muhabbet ve can ü gönülden emrine mütâbaat ideler. Ve her biri hâl ve sanınca muamele olunmağla kemâliyle serfürû idüb "kadr ü kıymet fehm eder ve ırz ü vekaarırnızı sıyânet eder devletlû dır" dey û gereği gibi fermanına ram ve şerâit-i hükfımeti mürâât ve ihtiram ideler. Faraza mekaadır bilinmeyüb bir Ocakzâde ve nâm ü sânı ziyâde kimesnenin üst yanına bir esfeli geçirilüb ve yahud devletten düşmüş ve izzet ü rif'at geçirmiş bir ihtiyarın riâyet-İ hatırı gözedilmeyüb oğlu ve hidmetkârı mesabesinde bir şahıs ile beraber görülmek cümle bâis-i İhtilâl ü inkisardır. Bu rütbeleri fehimde dakika fevt olunmamak gerektir. Zira ak sakallu âdem bu veçhile tahkir olunub oğlu ve hidmetkârı mesabesinde temenna güçtür. Temenna itse dahî bizarrurdur. Münâsib olan mekaadir-i ayan ü eşraf ü ihtiyar gereği gibi fehm olunmakdır. Bu hususda kâmil ve âkil çok fâideler eylemesi mukarrer olub muammer olması muhakkaktır. Ve serasker ve serdarlara lâzım olan mehmâ-emken isti'câli terk idüb teenni ve müdârâdır. Ve müsâlaha mümkün iken ceng ü cidale dahî ikdam etmiyeler. Ve kan dökmeden hazer edeler ki askerin selâmeti andadır. Ve her emirde meşvereti terketmeyeler. Amrnâ her kişi İle dahî

ile de danışma yapmayalar. iş görmüş vuruş ve savaşta bulunmuş, sır saklar, iyilik sever kimselerle danışıp onlara sırlarını açalar.

Amma başkalarına sır ve gizli şeyleri olduğu gibi açmayıp temsil ve benzetme ile onlara da anlatıp istişare edeler. Zira bazen olur, bir câhil çocuk veyahut aklı kısa bir kadından bîr doğru re'y, bir ma'kul cevap çıkar kî durumun düzelmesine sebep olur.

Casus hususunda da son derecede ileri görüş ve ihtiyat lâzımdır, iki casusu birbirleriyle buluşturup birbirinin haberini öğrenmemeleri gerektir. Casus haberini başkalarına söylemeyip bizzat kendileri almak gerektir. Başka kimseyi aracı yapmayalar.

Sevindirici haberle gelen casus ile üzücü haberle gelen casusa aynı bağış yapılıp korku veren haber yüzünden incitilmemesi lâzımdır ki casuslar haberin doğrusunu ve gerçeğini söylemeden korkmayalar. Zira iyi haber getirene çok iltifat olursa hediye ve bağış şevki ile haberin en doğrusunu saklayıp gizliyerek kendiliğinden fazla eksik söz söyler. Bunun gibi yaramaz haber getirene azarlama ve eziyet yapılırsa doğru haberi saklayıp kendinden yalan söz düzüp söyler.

Serdar olan devletli de o yalan habere mağrur olup sonunda zarar ve ziyan görür.

Dcrbcndlerde, ulu sularda ve geçitlerde askeri gereği gibi koruyup gözetelcr ki kimse bir türlü güçlük ve sıkıntı çekmeye.

Zira ba'zı seferlerde görülmüştür ki yolda bazı mahallerde geçmesi zor ve ağaçlık yerler vardır ki yalnız bir yüklü beygir ancak geçer görülüp temizletilmek ve genişletilmek mümkün İken hemen geçmeğe kalkarlar. Çok adam kazaya uğrar. Mal ve candan olur.

O çeşit geçilmesi zor yerler inilip geçilmezden evvel soruşturulup gereğine göre genişletip temizletilmesinc Önem verilmesi çok lâzımdır. Yol güvenini sağlar.

Askerlerin hayvan yemi tedârikinde ve azık bulmalarında sıkıntı verilmeyüp aç ve susuz kalmamaları konusunda iyi tedbir almalıdır.

meşveret etmeycler. iş görmüş ve darb ü harbde bulunmuş râz saklar hayır-hahlar ile müşavere idüb anlara keşf-i râz ideler. Amma şâir halka râz ve esrarı aynı île faş İtmeyüb tcnısîl ve^tanzîr ile anlara dahî ifhânı ve istişare ideler. Zira gah olur bir tıfl-ı nadan ve yahucl bir zen-i nâkısat ül-akldan bir rey-i sevâb ve bir ma'kuul ccvâb sâdır olur ki salâh-ı ahvâle bâîs olur ve casus hususunda dahî kemâl-ı basiret ü ihtiyat lâzımdır. Ve iki casusu birbirleriyle birlcştirüb birbirinin haberine vâkıf itmemek gcrekdir. Ve habcr-i casus şâire ifâde olunmayub bizzat kendiler almak gcrekdir. Ahar kimesncyi vasıta itmiyeler. Ve habcr-i mescrrctbahş ile gelen casus ile habcr-i ganıcngİz ile gelen casusa beraber ihsan olunub haber-i vahşeteser sebebiyle rencide olunmamak dahî lâzımdır ki casuslar haberin dürüstünü ve sahihini söylemeden havf eylemiyeler. Zira eyü haber getürenc iltifat ziyâde olıcak caize ve ihsan şevki İle haberin csahhım ketm ü setr idüb kendüdcn ziyâde ve noksan söz söyler. Kczâlik yaramaz haber getürene ıtâb ve ıkaab olumcak haber-İ esahhı ihfâ İdüb kcndüden yalan söz düzüb söyler. Serdâr olan devletlû dahî ol yalan habere mağrur olub akıbet zarar ve ziyan görür. Ve dcrbcndlerde ve ulu sularda ve gcçidlerdc askeri gereği gibi siyânct ve zabt ideler ki kimesnc bir dürlü zaruret ve müzayaka çekmiye. Zira ba'zı seferlerde görülmüştür csnâ-yı taı'îkde ba'zı mahallerde sa'b ve ağaçlık yerler vardır ki yalnız bir yüklü bargir ancak güzer idcr görüliib tathîr ve tevsi' olunmak mümkün iken heman uğrarlar. Çok âdem kazaya uğrar ve mal ve candan olur. Olmakuulc sa'b ül-mürûr mahaller nüzul ve ubûr olunmazdan evvel istifsar olunub iktizâsına göre tevsî' ve tathîr olunmakda ihtimam ziyadesiyle lâzımdır. Emn-i larîka bâistir. Ve asâkirin a!ef ü alîkı tedarikinde ve maûnctleri ihzarında zahmet verilmeyib aç ve susuz kalmamaları babında hüsn-i tedbîr cyliyeler.

Asker tayfasını kötülüklerden, ahlaksızlıklardan, haram olan şeylerden, oyun ve boş eğlencelerden men edeler. Vuruşma ve harbe iktidarı olmayan tayfaları beraber götürüp sıkıntıya düşmeyeler.

Mümkün oldukça çadır ve otağlarım hafifletip ağır ve gereksiz yük ve ağırlıklarını artırmayalar.

Birbirleriyle düşmanlık ve çekişme yaptırmayıp İyİ geçinmelerine ve düzenlerine çok gayret ve dikkat edeler.

Düşmanın her birinin vuruşta ve savaşta kendine Özgü davranış ve özel tutumları vardır. Meselâ bazısı ok atmada ve yay çekmede, kimi top ve tüfekte, bazıları piyade ve süvarilikte, kimi hile ve düzenbazlıkta ustalıkları vardır. Hile ve düzenbazlıkla meşgullerdir. Bunun içİıı evvelâ karşı konulacak düşmanın niteliği ve ustalığı ne yöndedir bilgi alınıp o düşmanın kendilerine Özgü olan savaş tutumları her ne ise ona karşılık akla uygun çaresini hazırlayalar. Her düşmanın savaşını bîr çeşit bilmeyeler.

Karar ve tedbîr her işde elzem ve dünyaca övülmüş harekettir. Özellikle harp ve vuruşmada makbuldür. Askerin başında olana gereken askerlerin akıllılarım ayırd ve kendilerine saygı gösterip danışmayı onlarla yapmaktır.

Harp işlerini onlara bırakalar. Vuruş ve savaş konusunda güzel davranışlar çoktur. Ancak seraskere lâzım olan odur ki her konuda sağduyu üzere olup gereğine göre her işde büyük olgunluk ve ihtiyat göstermekte bir küçük hususu bile gözden kaçırmayıp iyiliğini kötülüğünü bir kaç yönden güzelce düşünüp ve son derece lüzumu olmadıkça savaşı seçmeyeler. Mümkün oldukça müdafâa ve çok gerektiğinde cenge başlayalar.

Adaletten, siyasetten ve askere va'de ve imkân vermekten ayrılmayıp fetih ve yardımı şanı büyük Allah'dan dilcyc ve başarıya ulaşınca şükrünü elinden geldiğince yerine getirip hakcalığı ve doğruculuğu çokça edeler.

Bir tarafa yönelerek gidildikte yolda cesaret kırıcı, davranışlara bıkkınlık ve uyuşukluk getirici sözleri kimseye söylctmeyeler.

Ve askerî taifesin fisk u fücurdan ve menâhî ve nıclâhîdcn men ideler. Ve ceng ü harbe iktidarı olmayan tevâyîfi bile götürüb tezayyuk eylemiyeler. Ve mümkün oldukça haym.6 ve har-gâhlarm tahfif idüb haml-i sakîl ve zaide bârı ile teşkil ittîrmeyeler. Ve birbirleriyle husûmet ve lecc ittirilmcyüb hüsn-i zindegânîlerine ve zabt ü rabtlanna ikdam ve ihtimam ideler. Ve düşmanın her biri cenk ü harbde bir nev'e hareketleri ve mahsûs âdetleri vardır. Meselâ bazıstîr ve kemanda ve kimi top ve tüfcnkde ve bazılarının piyade ve suvârilikde ve kimi hile ve hud'a da maharetleri vardır. Mekr ve hud'a ile meşgullerdir. Ana binâen evvelâ mukaabelc olunacak düşmanın keyfiyyet ve mahareti ne veçhiledir istihbar olunub ol fırkanın kendilere mahsûs olan uslub-i harbleri her ne ise ana karşuluk hakimane tedârikini göreler. Cümle düşmanın çengini bir nev'e bilmiyeler. Ve re'y ve tedbîr her kârda elzem ve memdûh-i ümemdir. Hususa cmr-i harb ü darbda pesendîdedir. Sâhib-i ceyşe lâzım olan ukalâ-yı askeri intihâb ve kendilere riâyetler idüb müşavereyi anlar ile eyleyelcr. Ve umûr-ı harbi anlara tcfvîz ideler. Cenk ve harb hususunda a'mâl-i hoş çoktur. Ancak seraskere lâzım olan her emirde basiret üzre olub ve iktizâsına göre her işde kemâl-i cezm ü ihtiyâtda dakika fevt itmeyüp hem kubhunu ve hem hüsnünü bîr kaç vech İle mülâhaza ve gaayct lüzumu olmadıkça cenk ihtiyar itmiycler. Mümkün oldukça müdâfaa ve gaayet iktizâ eyledikde cenge mübaşeret ideler. Ve adalet ve siyâset ve askere va'de ve istîmâlet üzre olub feth ü nüsreti Allâhu Âzimüşşan'danrica ve nusrct müyesser oldukda şükrini kudret mertebesi eda ve adi ü dadı ziyâde eyleyeler. Ve bir tarafa teveccüh ve azimet olunub gîdildikde esnâ-yı tarîkdc tabîatlcrc halel ve azimetlere fütur ve kescl gctürecek sözleri kimesncyc söyletmcyeler. Meselâ "Kefere askeri vcfret

Meselâ düşman askeri çok kalabahkmış ve ileri menzide azık ve zahire az imiş su ve otluk yokmuş diye bu çeşit bıkkınlık veren sözler söylenir. Dinlemeyip yasaklanmasına özen gösterip askere heyecan ve hiç yoktan lelâş verilmeyip bu çeşit sözlerle çıkılan seferden döndürülmek fikri ile Seraskere söz söyleyen olursa o sözü söyleyen adamın haddi bildirilerek cezası verilip tutulan yoldan dönmeye asla eğilim göstermiyeler,

Bu çeşit söz söyleyenin cezası verilip başkaları da görünce davranışlarında birliğe ve dayanmaya sebep olur.

Eğer o çeşit sözü Serasker İşitip kararından geri dönmeğe eğilim göstermek lâzım gelirse, bir daha da yapılacak sefer ve davranışla bir parça meşakkat meydana gelecek olursa askerler rahatlarını düşünerek geri dönmeyi adet edinirler. Allah göstermesin, din düşmanı bu yüzden yol bulup üstünlük kazanabilir. Her zaman yolun uzaması meşakkatsiz ve sefer yolu zahmetsiz olmaz.

Lâzım olan: Sabır ve tehammül gösterip tutulan yoldan ve karardan hiçbir suretle cayıp geri dönmeyeler. Azimet yolunda ayak direyip himmet göstereler.

üzre İmiş" ve "ilerü menzilde zad ve zahîrc az İmiş ve su otluk ve yoğ imiş" dcyû bu misuîlû mûris-i kelâl sözler söylenur. Istima' olunmayub men'ine ihtimam ve askere helecan ve dağdağa verJlmeyüb bu misüllû sözler ile teveccüh olunan seferden döndürülmek fikri ile seraskere söz söyler vak'İ olursa ol sözü söyleyen âdem te'dib ve cezası verîlüb azimetten ric'ata zinhar meyil cylcmiyeler.

Bu makuulc söz söyleyenin cezası verilüb şâirler dahî gördükdc azimetlerinde ittifak ve ikdâmc sebeb olur. Ve eğer ol makuulc sözü serasker İstİma' idüb azimetinden avd ü ric'ata meyi eylemek lâzım gelürsc fîmâba'd dahî vâki' olan sefer ve azimette bir cüz'î meşakkat zuhur idccek olursa asâkİr mülâhâza-ı huzur idüb rucıı' idcrlcr. lyazen B'-illâhi tcâlâ düşman-ı din bu tarîkle ruhsat bulub sûrct-ı galebe gösterir. Cemî[1] zamanda İmtidâd-ı tarîk meşakkatsiz ve râh-i sefer zahmetsiz olmaz. Lâzım olan sabr ü tahammül idüb teveccüh ve azîmetlen bir tarîkla mcu'a ric-at göstermiyeler. Tarîk-ı azîmete scbât-ı kadem ile himmet göstereler.

YEDİNCİ BÖLÜM

CÎMRÎLİK VE CÖMERTLİK, HIRS VE AÇGÖZLÜLÜK, KİBİR VE KISKANÇLIK, ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK VE GURUR, GÜZEL HUY VE KÖTÜ HUY VE İKİYÜZLÜLÜĞÜ ANLATIR.

Sadrâzam olan devletli hasis olmayıp cömert ve eli açık olmağa muhtaçtır.

Hiddetli, şiddetli ve kötü huylu olmayıp halkın dilini bilir hazık bir doktor gibi yaralı gönülden anlayan ve iyi huylu kimse olması gerekir. Kıskançlığa kapılmayıp gösterişten kaçınmak, kibir ve gururdan son derece çekinip alçak gönüllü olmağa çalışmak gerektir. Kendisinde bu hasletler olan Aristo tedbirli vezirin bütün güç işleri hakkın yardımı ile kolaylaşıp Tanrı'nın vereceği başarıya ulaşmakla iki cihanda Tanrı'nın lütuflarına mazhar olması mukarrerdir.

Söz konusu olan güzel huyların iyiliğinin ne kadar büyük olduğu aşağıda yazılıdır!

Evvelâ: Cömertler hakkında saygı değer Peygamberimiz Hazret-i Muhammet buyurmuşlardır: "Cömert Allah'ın yakınındadır ve ben ona yoldaşım"

Muhtaçlara istediklerini vermek, kimsenin malına tamah etmemek, zulüm ve sitemi caiz görmemek ve halkın gizli ayıplarını araştırmamak; bunlar da cömertlik ve insanlıktandır demişler.

Müstahak olanlara sadaka verilmekte kusur edilmeyip onların istemesini beklemeyeler. Âlemlerin yaratıcısı sadaka verenlerin nice üzüntü ve sıkıntılarını bu sadakalarla giderir, düşmanına karşı ona yardımcı olur ve üstün eder. "Sadaka belâyı önler ve ömrü artırır" buyurulmuştur ve yine sadaka hakkında Allah'ın sevgili Peygamberi buyurur "Sadaka Rabbin gazabını söndürür" "Sadaka vermenin iyiliği sonsuzdur".

B Â B -1 SABİ'

DERBEYÂN-I BUHL Ü SEHÂ VE HIRS U TEMA' VE KÎBR Ü HASED VE TEVAZU'U GURUR VE NÎK HUYÎ VE BED HUY U RİYA

Ve Sadrâzam olan devletlû behîl olmayub sahî ve ganî olmağa muhtaçtır.

Ve gadûb ve bedhûy olmayub lisân-i naşı bilür tabîb-ı hazık gibi dil-i mecrûhdan agâh ve nîkhû olmağa muhtâcdır. Hased dâiresine uğramayup riyadan hazer ve kibr ü gururdan kemâl mertebe içtinâb idüb sâhib-i tevazu' olmağa sa'y eylemek gerekdir. Bu hısâl ile muttasıf olan vezîr-i Aristo tedbirin cemî' umûr-i müşkilâtı avn-i hak ile asan olub tevfîk-i bârî karîn-i hâli olmağla iki cihanda mazhar-ı atâya'-yı melik ül-mennân olması mukarrerdir. Zikr olunan hasletlerin lütfü ne mertebedir ki zikr olunur. Evvelâ sehîler hakkında resûl-i ekrem nebiy-yi muhterem buyurmuşlardır: "Es-sehî fi civar' illahi ve ene refîkıhi" yanî sehî dâima cıvar-ı hakdadır. Ve ben ana refîkım demişler. Ve muhtâcîne hacetin îsâl itmek ve kimesnenin malına tama' itmemek ve zulüm ve sitemi caiz görmemek ve halkın sadaka verilmekde kusur olunmayub anların suâline mevkuf uyûb-ı hafiyyesinden teftiş etmemek bunlar dahî sehâ ve mürüvvetendir demişler. Ve müstahakkîne etmiyeler. Hazret-i Râbbülâlemîn musaddıkın nice gumûm ve humumunu sadakaat ile def'ider. Ve adûsu üzerine mansûr ve gâlib ider. "Es-sadakatü terüdd'ül-belâ' ve tezîdül-omr" buyurulmuştur. Ve yine sadaka hakkında habib-i Ekrem (S.A.S.) buyurur. "Es-sadakatü tutfiü gadab'ür-rab" tasaddükun lütfü bîni-hâyedir.

K I T'A:

İrdüğünce elinden et sadaka Ki
musaddık belâyı def eyler Eyle vakt-ı
belâda ânı penâlı Gazab-ı kaahiri o def
eyler.

Dilencilere de Allah rızâsı için bir şey vermede geri kalınmamalıdır. Selâm üzerine olsun yüce Peygamberimiz buyurdu:

"Her kim ki Allah için bir parça şey isteyen aç dilenciyi kapusundan boş çevirirse yüce Tanrı ona cehennem vadisinde bin yıl azap eder".

"Dilenciye bir hurmayı bütünce vermezsen bari yansım ver" demişlerdir.

Hasislik ise insanı kötülüğe sürükleyen kötü nefis sıfatıdır. "Hasis kimse, dünyada fukara hayatı yaşar âhirette de zenginler gibi hesaba çekilir" buyurulrnuştur. Ve yine bu iki huy hakkında İki cihanın Sultanı buyurmuşlardır: "Hasis kimse ömrünü ibadetle de geçirse cennete giremez; cömert kimse günahkâr da olsa ateşe atılmaz".

Öfkeli ve kötü huylu olmak da çirkin işlerdendir. Zira "sabır otu balı nasıl bozarsa öfke de imânı öylece bozar" ve yine buyurmuşlar: "Öfkesini içinde tutup onu söndürebîlen kimsenin kalbini Tanrı güven ve inançla doldurur."

Her ki vakl-i gazabda hışma gelür Hışmını
yutsa sabr edüp bîr an Kaadir olup ya ânı
def' etse Dola kalbine emn ile imân

Kötü huylu ise kötü yaradılışlı kimseye derler. Ondan da son derece sakınmak lâzımdır. Zira iki cihanın sultanı buyurmuşlardır: "Sirke balı nice bozarsa kötü huy da yapılan işi öyle bozar".

K I T 'A :

Kimseye buğz. u adavet etme Terk-i
asayişi adet etme Gazali ü hiddet ü
kîn gösterme Kimseye cin-i cebin
gösterme

K I T'A:

İrdüğünce elinden it sadaka Kİ
musaddık belâyı def eyler. Eyle vakt-ı
belâda ânı penâh Gazab-ı kaahîri o def
eyler.

Sâillere dahî rızâ-yı Allah içtin şey vermede imsak olunmaya kaal'en-nebiyyü aleyh' is-selâm "Men nehâ sâîlen câyian an babihi azzebehu' Allâhü f'in-nâri elfe sene" her kim ki şey ün lillâh diyen sâili kapusundan mahrum süre vâdî-i cehennemde ana Allâhü Azimüşşân bin yıl azâb eder demek olur. "La terüdd' es-sâile velev bişikkı temre" dahî buyurul-muştur. "Sâile bir hurmayı bütünce veremez isen bari nısfını ver" demek olur. Ve buhl ise nefs-i emmâre sıfatıdır. "El-behîl yaîşü f'id-dünyâ îş ül-fukara' ve yühâsebü f'il-âhireti hesâb ül-ağniya' " buyurulmuştur. Ve yine bu iki haslet hakkında Sultân'ül-kevneyn (S.A.S.) buyurmuşlardır. "El-bahîlü la yed-hül'ül-cennete velev kâne zâhiden v'es-sehiyyü la yüdhal ün-nâre velev kâne fâsıkan" Ve gazûb ve bedhûy olmak dahî ef'âl-i kabîhadandır. Zîrâ "El-Gazâbü yefsid-ül-imâne kernâ yefsid'üs-sabr' ül-asel" yani sabır (otu) aseli ne mertebe ifsad ederse gazab dahî îmânı öylece ifsâd eder'. Ve yine buyurmuşlar: "Men kezame gayzen ve hüve yakdirü âlâ îkaadlhî mclee Allâhü âlâ kalbihî emnen ve imâna".

Herki vakt-i gazabda hışma gelür
Hışmını yutsa sabr edüb bir ân
Kaadir olub ya anı def etse
Dola kalbine emn ile imân.

Ve bedhûy ise sû'ül-hulk sahibine derler. Andan dahî kemâl mertebe ihtiraz lâzımdır. Zîrâ Sullân'ül-kevneyn (S.A.S.) buyurmuşlardır. "Sû'ül-hulk yüfsid'ül-âmele kemâ yüfsidü hail ül-asel" yanî "sirke aseli nice fâsid ederse huyibed dahî ameli öyle fâsıd eyler."

K I T 'A :

Kimseye buğz, u adavet İtme Terk-i
asayişi âdet itme Gazab ü hiddet ü kin
gösterme Kimseye cîn-İ cebin gösterme.

Güzel huy ise herkese sevgi göstermek ve onlarla güzel geçinmektir. Zira "Güzel huy dinin yarısıdır" buyurulmuştur.

K I T ' A :

Hüsn-i suret kişide sîretsiz
Şekl-i bîcan durur meselde kemin
Din-i mü'nıin dürüst değil ansız
Hüsn-İ hulk oldu çünki nisf ud-din

Güzel huy iki cihanda kişiye mutluluk kaynağıdır. Herkes ile güzel dirlik üzere geçinmek gerekli ve çok önemlidir. Nitekim, demişlerdir:

K I T 'A :

Hüsn-i hâl İle geçin her kes ile
Hoş dil ol her kes ü her nâkes ile
Olmasun kimse yüzünden derkim
Hulkunun bendesi olsun âlem
Cevr ile kimseyi açar etme
Sana cevr etse de bizar etme
Fikredip ruz-i cezayı sakın
Hakk-ı abd İle dil-efgâr etme
Merd isen âgeh olub gafletten
Yatacak yerini pür nâr etme

Alçak gönüllü olup halktan olanları aşağı görmeyeler. Zira Peygamberimiz buyurmuşlardır: "Her kim halka alçak gönüllü davransa şanı büyük Tanrı onun değerim yükseltir. Her kîm halka kibirli davranırsa Tanrı onu aşağılar" "Bir kimsenin içinde zerre kadar kibir olsa cennete giremez" deye buyurulmuştur.

KIT 'A:

Olma mestâne-i cah ü paye
Karşı durma gazab-ı mevtaya
Kibr ü ucb u azamet hakka yarar
Kula amma bu sıfatlar ne yarar

Güzel huy ise cümle ile muhabbet ve gökçek ülfet itmektir. Zira "Ahsen'ül-hmkı nisf üd-dîn" buyurulmuştur.

K I T 'A :

Hüsn-i suret kişide sîretsiz
Şekl-i bican durur meselde kemin
Din-i mü'mîn dürüst değil ansız
Hüsn-i hulk oldu çünkî nisf üd-din

Hüsn-i hulk iki cihanda kişiye sermaye-i devlettir. Herkes ile hüsn-i zindegânî üzre geçinmeğe sa'y eylemek elzem ve ehemdir. Nitekim d î mi^l erdir.

K I T 'A :

Hüsn-i hâl ile geçin her kes ile
Hoşdil ol her kes ü her nâkes ile
Olmasun kimse yüzünden derhem
Hulkunun bendesi olsun âlem
Cevr ile kimseyi azar etme
Sana cevretse de bîzâr etme
Fikredib rûz-i cezayı sakın
Hakk-ı abd ile dil-efgâr etme.
Merd isen âgeh olup gafletten
Yatacak yerini pür nâr etme

Ve tevazu[1] sahibi olub mütevazı' olanları tahkir etmeyeler. Zira kaale Resul ül-allâhı (S.A.S.) "Mentevâdaa refeah' ullahü ve men tekebbere vadaah' ullâh" yani "her kîm tevazu' ile halka lütf etse Allâhu âzimüşşan anın kadrini refî' eyler her kim ki halka kibrîle vaz' ederse Rabb-ı izzet anı hakîr eder" "La yedhül' ül-cennete men kâne fi kalbini miskaale zerretin mîn'el-kibr" "Bir kimsenin ki derûnunda zere kadar kibir olsa cennete dahil olmaz" deyû buyurulmuştur.

KIT' A:

Olma mestâne-i câh ü paye
Karsı durma gazab-ı mevlâya
Kibr ü ucb u azamet hakka yarar
Kula amma bu sıfatlar ne yarar.

Hırs ve açgözlülük de kötü nefis sıfatıdır. Zira "Çok hırsı olan kimse isteğine ulaşamayıp ekseriya mahrum olagelmiştir".

O sonu gelmeyen istek ile daha çoğunu isteyip elinde olanı da kayb eder. Zira Tanrı azığı bölünmüştür; hırs eden mahrumdur ve kıskanç ise uğursuzdur. Hasislik ise ayıptır. Haset eden daima yaptığı iş ve söylediği söz ile bulunduğu yere ateş bırakır. Nitekim Tanrı'nın Peygamberi buyurdular: "Çe-kememezlîk Öyle bir ateştir ki sahibinin yaptığı iyi işleri ateşin odunu yediği gibi yer". Bu kıskançlık hastalığına çok kimse tutulur ve ondan kurtulamazlar.

"Kuşdan kötü fal çıkarmak, kötü zan ve kıskançlık üçü birdir".

K I T'A:

Hâce-i halk demiş üç haslet Bulmaaz râh-
ı necat andan ahad Su'-i zan dahi
tatayyür yâni Fal-ı bed eylemek üçüncü
hased

Yaptığı işe çirkin sıfat ve kötü huy olan gösterişi katmaktan kaçmalar. Zira gösteriş: Çirkin sıfat ve beğenilmeyen huydur. Peygamberimiz buyurmuşlardır: "Tanrı, içinde zerre kadar gösteriş bulunan işi kabul etmez. "Yani (Riya) gösteriş (rüyet) den olup görmeden üremiştir. Riya, ibâdeti ve Allah'ın emirlerini yerine getirmeyi gizli tutmayıp halka göstermekdir. Her kim böyle yaparsa gösterişçi olur. Böyle olan iş de Allah katında makbul olmaz.

Dünya ile ilgili işde de gösteriş olursa o iş makbul değildir. Sonuç, vermez ve bitirilemez. öyle ise şeytan İnsanın aklına gösteriş getirirse onu gidermeğe çalışıp kişi kendisini gösteriş çemberine uğratmamağa elden geldiği kadar gayret eylemelidir.

Hırs u tama' dahî nefs-i emmâre sıfatıdır. Zira "El-harîsü kel-mahrûm" buyurulmuştur. "Ziyâde haris olan kimesne nâil-i meram olmayub ekseriya mahrum ola gelmiştir" Ol hırs ile dahî Merûsine harîs olub elinde olanı dahî zail ider. Zira rızık maksûmdur. Harîs mahrumdur ve hasûd ise meş'umdur. Behîl ise mezmûmdur ve hasûd daima işlediği amel ve söylediği söz İle amelî mezra'arasına ateş bîrakur. Nitekim Resûl-i hudâ (S.A.S.) buyurdular. "El-Hasedü ye'külül-hasenât kemâ ye'-kül'ün-nâr ül-hatap" "Hased öyle bir ateştir ki sahibinin ettiği a'mâl-i sâlihasım yer ateş odunu yidüği gibi: Bu hased-i maraz ile ekser nüfus alîl ve andan necat bulamazlar. "Ehadün et-tiyretü v'ez-zannü v'el-hased"

K I T'A:

Hace-i halk demiş üç haslet Bulamaz,
râh-ı necat andan ahad Su'-i zan dâhi
tatayyür yani fal-i bed eylemek üçüncü
hased

Ve eylediğin işde vasf-i kabîh ve mezmûm hulk olan ri-yâ'yı şerik eylemeden ictinâb ideler. Zira riya vasf-i kabîh ve mezmûm hulkdur. Kaale Resulûliah (S.A.S.) "La yakbil' üllâhu amelen fihî mikdarü zerretin min riya' ", Yani: "Riya rû'yet-den olup görmeden müştakdır". ibâdet ve tâatını pinhân itme-yüb halka İrâet idüp göstermektedir. Her kimse ki böyle ide mürâyî olmuş olur; böyle olan amel dahi indallah makbul olmaz. Taalluk-i dünya olan işde dahî riya oldukda ol iş pesen-dîde değildir ve netice vermez ve itmama dahi ermez. Pes hatıra riyâ-i şeytaniye gelicek def eylemeye sa'y idüp kişi kendûsini riya dairesine uğratmamağa bezl-i makdûr eylemelidir.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SADIK DOST, ÇEKİŞTİRME VE ARABOZUCULUGUN ZARARINI ANLATIR

Doğru sözlü olup yalan söylemekdcn iğrenmek lâzımdır. Şeytana özgü sıfattır. Çok yalan söyleyen emânete hıyanet eden ve verdiği sözü tutmayandır. Yalancının rızkı dahi eksik olur. Peygamberimiz buyurmalardır: "Yalan kişinin rızkını eksik eder" ve yine buyumlmuştur : "Yalancı olan kimse mel'undan farksızdır".

K I T'A:

Çünkü kizb öldü mucîb-i
Her ki âdet edinse mağbundur
Âdemîde her olkî kâzib ola
Dedi Peygamber ânı mel' undur.

Daima kişi içten bağlılık üzere olup doğrulukdan ayrılmamak gerektir. Zirâ içten bağlılık sevgi derecelerinin en üstünüdür.

Gerçi bu zamanda sâdık dost gayet azdır. Heman belki yok gibidir. Ancak rahatlık zamanında leezzet almak için yaklaşırlar. Sıkıntılı durumda dayanmak ve yardım için kişi dosta muhtaçtır. Öyle olduğu halde yeteri kadar olup fazlası olmamak gerektir. Bir yemek içine yeterince konulagelen tuz çok konsa yemeği bozar. Hiç konulmazsa da olmaz. Uygun dost vücudundan vaz geçilmeyen dosttur. Amma yeğ olan odur ki bütün işlerini Allah'a bıraka kadere razı olup dostun bağlılığına güvenmeye. Hiç kimseyi kendine gerçek dost ve şefkatli arkadaştır diye inanmaya. Kişi dostluk eylediği kimselerle dostluğu sağlam yapıp ve hakiki dostluk edenin değerini bilip ve kendi dostlarının yârı ve gam

BÂB-I ASMÎN

DER ZÎKR-1 MUHİB-İ SÂDIK VE MAZARRAT-I GIYBET VE NEMMÂM.

Sâdık ül-ahd olup kizbden teneffür eylemek lazımdır. Sıfat-ı şeytandır. Kezûb hâin'ül-emâne ve hulf-î va'd edendir ve kâzibin rızkı dahî nakıs olur. Kaal'en-nebiyyü aleyh'is-selâm: "El-kizbü yenkus'ür-rızk" Kizib kişinin rızkını noksan eder. Ve dahî buyurulmuşdur: "Men kezibe Kezbeten vehuve mel'ûn".

KITA:

Çünkü kizboldü mucib-i zillet
Her ki âdet edinse mağbundur.
Âdemîde her olki kâzib ola
Dedi Peygamber ânı mel'undur.

Dâima kişî sadâkat üzre olup doğruluktan ayrılmamak gerekdir. Zîrâ sadâkat merâtib-i muhabbetin a'lâsıdır. Gerçi fîzamanınâ sadık dost gayet azdır. Hemen belki ma'dûm misillûdur. Ancak zemân-i refahiyette istilzâz-ı muvâneset ve hâl-i şiddetde
istizhâr-ı muavenet içün kişi dosta muhtaçdır. Öyle olduğu halde zaruret mikdârı olub artuk olmamak gerekdir. Bir taam içine adetâ konulagelen milh ziyâde konsa taamı ifsâd eder. Hiç konulmasa dahî olmaz. Muvafık dost mümteni' ül-vücûddur. Pes evlâ olan oldur ki cemî' umurunu tevekkül-i hakka bina îdüb sadâkat-i saddka i'timâd eylemiye. Ve hiç kimesneyi kendûye saduk-ı sadîk ve Refîk-i şefik dîr deyû ı'tikaad getirmiye. Kişi dostluk eylediği kimesneler ile dostluğu kavı idüb ve sadıkaane dostluk idenin kadr ü kıymetini bilüb ve kendlü dostlarının yar ü gamgüsân olub

ortağı olup *"muhib-bi sâdıkı yeğdir kişinin akrabasından"* kavramı üzere sırlarını ona göstererek dostlukta kudretinin yettiği ölçüde hareket ede. Tuz ve ekmek hakkını unutmamağa ve zamane dostları gibi devletin esîri ve yüksek mevkiye vurgun olmamağa dikkat ve dost başına, Tanrı korusun, bir musibet gelse yar ve yardımcı olup imdat etmek ve hülâsa gayretle çalışmak gerektir. Bugünkü yüksek rütbeli memurlar ve yüksek dereceli başkanlardan vazife başına gelip giden insanların içinde hakikat üzere dostluk eder kişi çok azdır. Her kes sana dostluk ve yaltakçılık sunarsa dünya içindir. Allah için değildir. Zira Allah dostu da azdır. Hak dostu ondan bilinir ki görüşmesi bir şey dolayısiyle değildir. Dünya dostu da ondan belirlidir ki sana yaltaklanması menfaat elde etmek, dünya malı toplamak ve mevki içindir. Hakîr defaatla tecrübe ettim ve Osmanlı devletinde bir kaç defa defterdarlık hizmetinde oldum. Cümleden ziyâde denemişizdir. Her dost kabul eylediğimizden çeşitli zarar ve keder görülmüş olunmakla karşılığı cümleyi yoktan var eden ziyadesiyle kahr edici Allah'a havale olunmuştur. Kıyamet gününde karşılığını görürler.

Hakikat üzere dostluk ümit olunanın, inanışı temiz ve kendini nasıl bilirse mü'min kardeşini de öyle sanır, lisanı doğruluktan ayrılmaz; sözleri kendini beğenmişlikten uzak, merhameti galip olur ve her yerde hakkı göz önünde tutar ve bütün davranışlarına hâkim olup her feyzi âlemlerin rabbından bilip her şeyde Mevlâ'nın hikmetini görüp ve yüksek Kur'an hükümlerinden ayrılmayıp kin ve nefretten uzak ve arı olmağa muhtaçtır. Her ne türlü hareket ederse kitaba uygun hareket edüp nefsine tabi olmamalıdır. Yumuşak huylu ve kalbi doğru olup nefsine mağrur olmaya. Dostlariyle temiz kalpli olup temiz niyetli ola.

Îşi düşenlerin isteklerini yerine getirmeye önem verip gayretle çalışmadan kaçmaya.

Buyruk sahiplerine gidip gelmeği ancak dünya kazancı için olmayıp sevabına hoş sohbet için ola ve dostluğu ve düşmanlığı da Allah yolunda ola.

Bir işde oldukça Allahın kullarından hayır dua ala. Buyruk sahiplerile buluşup görüştükçe onları hayırlı işlere yöneltip uydurma ve kötü işlerden ve günahdan sakına.

* BEYT:

"Muhib-i sâdıkı yeğdir kişinin akrabasından"

mefhumu üzre esrarını ana izhar ve dostlukda bezl-i iktidar üzre hareket ide. Nan ü nemek hakkını unutmamağa ve zemâne dostları gibi esîr-i devlet ve mübtelâ-yı kadr ü rifat olmamağa ihtimam ve dost başına iyazen billahi taâlâ bir musibet gelse yar ü hemdem olup imdâd ve hülâsa sa'y ü ikdam eylemek lâzımdır. Elyevm ashâb-i menâsıb-ı aliyye ve erbâb-ı merâtib-i seniyyeye gelüb ve giden nâsın içinde hakikat üzre dostluk ider kişi kati nâdirdir. Herkes sana dostluk ve temellük arzeder ise dünya içündür. Allah içün değildir. Zîrâ Allah dostu dahî azdır. Hak dostu andan malûmdur ki görüşmesi bir şey zımnında değildir. Dünyâ dostu dahî andan bellûdur ki sana temellükü celb-i menfaat ve tahsîl-i dünyâ ve rif'at içündür. Hakîr defaatle tecrübe etdim ve devlet-i aliyyede birkaç defa deftardarlık hidmetinde oldum. Cümleden ziyâde mücerrebimizdir. Her dost ittihaz eylediğimizden enva'-ı zarar ve keder müşahede olunmağla mukaabelesi cümleyi yokdan var iden kahhar-ı zülcelâle havale olunmuştur. Ruz-i cezâde ivazını müşâhade iderler. Hakikat üzre dostluk me'mul olunanın akidesi pak ve kendû nefsine ne sanursa mü'min karındaşına dahî anı sanur ve lisanı sıdk ile carî ve akvâli kibirden ârî merhameti gâlib olur. Ve her yerde hakkı hâzır ve cemî' ef'âline âlim ve nazır bilüb her feyzi Hazret-i Rabbülâlemînden anlayub her şeyde hikmet-i Mevlâyı müşahede ve ahkâm-ı kuran-ı azimden ayrılmayub garaz ve buğuzdan âri ve tâhir olmağa mühtaçdır. Her ne güne hareket iderse kitaba tatbîk idüb nefsine tâbi' olmamalıdır. Nefsi halîm ve kalbi selîm olub nefsine ve aklına mağrur olmıya. Dostlariyle safdil olub safî niyyet ve hâlis tavviyyet ola. Ve ehli hacetin meramlarında sa'y ü ihtimamdan kaçmaya.

Ve hükkâme mülâzemeti ancak celb-i dünyâ içün olmayub muaşereti hasbeten lillâh ve muhabbet ve adaveti fillâh ola. Bir işde oldukça ibâdullâhdan duâ-yı hayır ala. Hükkâma mukarin oldukça tesvîk-i hayrat idüb ef'âl-i bid'at ve ma'siyetden müte-

Çekişme ve tartışmalarda iki tarafın ıslahına önem verip konuşmaları yavaşlıkla yapa. Temiz ve doğru olarak Allah tarafını tutar doğru sözlü olup güzel kelimeleri söylemede ihmal eylemeye ve kendi yararı için başkalarına zarar düşünmeye. Her işin sonuna bakıp az hayır için çok şer işlemeye.

Dostu çoğaltmağa çalışıp düşmanın ıslahına çabalaya.

Dünya ile ilgili konularda yararlanamadığı dostundan incinmiş olmaya ve malî zararı ırzdan öne almaya. Zira

Her ne sanursun eşine,

Hep başına gelse gerek

demişlerdir.

Ezilene yardımcı olup ezene sert davranan kimse ola.

Her konuda "kurtuluş doğruluktadır" kavramı ile iş göre ve "onurlu kimse söz verdiği vakit onu yerine getirir" anlamından ayrılmayarak sırrı saklamaya önem verip her işittdiği sözü söylemeye. Bu huylarla bezenmiş olan kimseleri seçip deneme ile ele getirmeğe çalışıp onlarla görüşe ve işlerini de bu gibi sözü ve özü doğru kimselerle danışa.

Kendini beğenmiş olmaya. Yalnız kendi aklı ile iş görmeye. Ancak bu sayılan iyi huyların hepsi ile bezenmiş adam bulmak davası ulaşılamaz bir amaçtır. Zira bulunur değildir. Bari sayılan huylardan bir parçası dahi bulunursa yeter. Bu gibilerin dostluğundan fayda görülür, zarar görülmez. Lâkin halkın bir bölüğü de vardır ki onlar yalnız söz uğrulamak için doğruluk yüzünden görünüp kendisini iyilik yolunda gösterir. Amma aklı başında olmayan bir sarhoştur. Belki islâmın şartlarını bilmez ve farz namazları kılmaz, îman ve İslâmdan haberi yok. Ama söze gelse Bayazid-i Bestamî sanırsın.

İstediği düzensizlik ve bozgunculuk olup yalnız kendine menfaat çıkarmak için bir devlet sahibini veyahut devlet büyüklerinden birisini türlü yanıltma ve aldatma ile kandırarak vicdanına aykırı işi yaptırıp sonradan dünyada ve âhiretde bütün zararını çektirmeğe sebep olur. Araştırılırsa şarap içen ve kötü işler yapan adamdır. Bu gibilerden ne hayır gelecek; Ulu Tanrı'dan utanmayıp nefsinin dilediği şeyi elde etmeğe çalışan adamın doğruluğu ne olacak. Saçma sapan söyleyici, yalancı, iftiracı, bayağı yaradılışlı, özü kötü ve baştan aşağı serden yana ve iyiliği önleyici, yüze gülücü ve zaman adamı olup işittiğini söyler ve

hazzir ola. Ve münazaatda iki tarafın ıslahına tekayyüd idüb ve müsâhabeti rıfk ile eyliye. Hâlisen ve muhlisen livechillâh rast gû olub kelime-i tayyibeyi söylemede ihmâl eylemiye ve kendû fevâidi içün âhara zarar kasdeylemiye. Ve her kârın hatimesine nazır olub hayr-i kalîl içün şerr-i kesîri irtikâb eylemiye. Ve teksîr-i ehibbâya sâî olub a'dânın ıslâhına sa'y eyliye. Ve dünya hususunda müntefi' olmadığı dostundan rencîde olmıya ve zarar-mâlı zarar-ırzdan takdim itmiye. Zîrâ "Her ne sanursan eşine hep başına gelse gerek" demişlerdir. Ve mazluma muîn olup zâlime mühîn ola. Ve her bâbda "En necatü f'is-sıdk" mefhûmu ile amel kıla ve "El-kerimü izâ ahede vefa" mezmûnundan tecâvüz itmiye uhdesinden gelmiyecek şey'i "ederim" deyû va'd eylemiye. Ve sırrı saklamada ihtimam idüp her işitdiği sözü söylemiye. Bu hasletler ile muttasıf olan kimesneleri intihâb ve tecrübe ile ele götürmeğe tekayyüd idüb anlar ile hemsohbet ve ahvallerin bu makuule sahih-ülkelâm ve' hulûsperver kimesneler ile istişare eyliye. Hodbin olmıya. Yalnız kendû aklı ile amel eylemiye. Ancak bu zikrolunan hısâlın cümlesi ile muttasıf âdem bulmak dâiyesi dahî sevda-yi hânıdır. Zîrâ bulunur değildir. Bari hasâil-i mezkûreden bir mıkdarı dahî bulunursa kâfidir. Bu makuulelerin dostluğundan nefi' müşahade olunur. Zarar görülmez. Lâkin halkın bir bölüğü dahî vardır ki anlar mücerred söz uğurlamak için sadâkaat yüzünden tulu' idüb kendûsunu tarîk-i salahda gösterir. Amma mest-i medhûşdur. Belki şerayit-i islâmı bilmez ve salâvat-ı mefrûzeyi kılmaz, îmân ve İslâmdan haberi yok. Amma söze gelse Bayezîd mertebesini ifâde ider. Ve muradı vifâk ve nifak olup mücerred kendû celb-i menfaati içün bir sâhib-i devleti veyahut kibâr-ı devletden birisini enva'-i mekr ü hîle ile firîfte idüb hilâf-ı marzîsini irtikâb itdirüb bil'ahâre dünya ve âhiretde küllî zararını çekdirmeğe sebep olur. Tecessüs olunsa şârib ül-hamr ve mürtekib ül-fiskdir. Olmakuulelerden ne hayır gelecek Allâhü azimüşşandan haya itmeyüb nefsinin dilediği şeyi tahsile mürtekib olan âdemin hakikati ne olacak. Lâf-ü güzâf söyleyici, yalancı bühtan idici, tab'ı hasîs ve nihâdı habîs ve mahz-ı şer ve mani'ül-hayr mükessir ve yüze gülücü ve ibn-i vakt olub işitdüğünü söyler ve gördüğünü ve gürmediğini nakl eder, sır

gördüğünü ve görmediğini anlatır. Sır saklamaz, âşinâsı çok, dostu yok, vefadan uzak, dostluğu haftasına varmaz, rast geldiğine senin İçin "şöyle dedim böyle dedim" diye yalan söyler, ayıp arayıcı ve zağar gibi yelici tuz ve ekmek hakkı bilmez, babasını saymaz adamlardır. Bu çirkin huylara bulanmış kimseler fırsat bulduklarında sonunda seni kötüler ve bir çirkin iş çıkmasına sebep olur.

Bu gibilerden son derece sakınmak lâzımdır.

Bunlar dış yüzlerinden bilinmez, gereği gibi haber alınıp bilinmeğe muhtaçtır.

Bir bölüğü de vardır ki herkese dostluk yüzünden görünür, işitdiği sözün birine on daha katıp bir adamın hakkında nice sözler söyleyip ve onlardan da her ne işitirse onu da başka mecliste kendisinden uydurmalar ekleyip anlatır. Bunlara koğucu ve arkadan söyleyici derler. Buyruk sahibi olanlara bu gibileri meclislerinden uzak tutup bunlarla şakalaşmamak ve yüz vermemek lâzımdır. Koğucular hakkında Tanrı'nın Peygamberi (S.A.S.) den "Koğucu cennete giremez" buyrulmuştur. Birbirinden halka söz iletüp söyleyene nemmâm (koğucu) derler.

K I T'A:

Birbirinden bu halka söz iletüp
£emme ve nemme olmağıl mail
Bu sıfatlar ile kim ola mevsuf
Olmaz ol kimse cennete dâhil

Ve yine iki cihanın o sultanı arkadan söz söylemek hakkında ne buyurmuşlardır: "Gıybet zinadan daha koludur" ve yine buyurmuşlardır "Gıybet sözünden bir kelimeyi atan Tanrı[1] -ya bin rekat namaz kılandan daha sevgilidir".

K I T'A:

Gıybetin bîr sözünü terkede gör
Hiç çekme nevâfile zahmet
Hazret-i izzete o sevgilidir
Kılmadansa namaz bin rekât

saklamaz, âşinâsı çok, dostu yok vefadan berî dostluğu haftasına varmaz rast geldiğine senin içün şöyle dedim böyle dedim deyû kizbi irtikâb ider ayıb arayıcı ve zağar gibi yelici nan ü nernek bilmez babasına hürmet itmez âdemlerdir. Bu hısâl-ı kabîha İle muttasıf olan kimesneler fırsatyâb oldukda âkıb seni fasl ve bir fi'l-i fahiş zuhuruna badi olur. Bu makuulelerden gaayctülgaaye ihtiraz lâzımdır ve bunlar seki ü şemailinden bilinmez, gereği gibi istihbar olunub bilinmeğe muhîâcdır. Ve bir bölüğü dahî vardır ki herkese dostluk yüzünden görünür. Ve işittiği sözün birine on dahî katub bîr âdemin hakkına nice söz söyleyüb ve anlardan dahî her ne istimâ' iderse anı dahî ahar meclisde kendisinden haşiyeler bağlayub nakl eder.

Bunlara nemmâm ve gıybet edici derler. Hükkânı olanlara bu makuuleleri meclislerinden tarh ve ib'âd idüb mülâtafa ve ruhsat göstermemek lâzımdır. Nemmâm hakkında Resûl-i huda (S.A.S.) "Layedhül'ül-cennete nemmâm" deyû buyurulmuştur. Yâni nemmâm olan kişi cennete dahil olmaz. Birbirinden halka söz iletüb söyleyene nemmâm dirler.

K I T'A:

Birbirinden bu halka söz iletüb
Zemme ve nemme olmağıl mail
Bu sıfatlar ile kînî ota mevsuf
Olmaz ol kimse cennete dâhil

Ve yine ol Sultân-ı kevneyn gıybet hakkında ne buyurmuşlardır. "El-gıybetü eşeddü min ez-zinâ" "yânî gıybet zinadan eşetdir" ve yine buyurmuşlardır. "Men tereke kelimeten min el-gıybeti ehabbü ilallâhi min elfi rik'âte salât."

K I T'A:

Gıybetin bir sözünü terkede gör
Hiç çekme nevâfile zahmet
Hazret-İ İzzete o sevgülüdür
Kılmadansa namaz bin rik'ât

Gıybet dedikleri, hakkında söz söylenen kimse onu işittiği zaman incinmesi umulan nesneyi söylemektir.

Gerekse bedeni, giyimi kuşamı, duruşu ve davranışı ile ilgili olsun.

Gerekse o dediği iş o kimsede olmasın veya olsun o bühtan ve iftiradır.

Kur'ân-ı Kerimde "bir kimseyi çekiştirmek ölünün etini yemektir" buyurulmuştur.
Yüce Tanrı buyurdu: "Birbirinizi çekiştirmeyiniz içinizden biri ölü kardeşinin etini yemeği sever mi? Ondan iğrenirler".
Hadîs-i şerifde de söylenmiştir: "Birini çekiştirmek eşek leşi yemek gibidir"

işbu âyet ve hadîsi düşünüp dedikodu yapıp leş yemeğe ve ateşe atılmaya müstahak olmayı ve eğer iyilikleri var ise bunların, arkasından söz söylenen kimseye verilip iyiliği yoksa onun bütün kötülüklerini yüklenmeyi aklına getirip ona göre davranmak gerektir. Arkadan söz söylemek hakkında olan çirkinlikler pek çoktur. Bu kadar topluca yazmadan aklı başında olanların hisse alacağı şüphesizdir.

Hemen buyruk sahiplerine gereken odur ki özel meclislerini bu gibi koğucu ve dedikodulardan arı tutup vakti oldukça geçmiş tarihleri ve eskilerin hikâyelerim ve evliya menkıbeleri ve şerefli büyüklerin hayat öyküleriyle zihnini dinlendirmek ve sözü geçen kaçınılması gereken kötülüklerden kendini temiz ve uzak tutalar.

Gıybet dedikleri işittiği takdirce incinmesi muhtemel olan nesneyi söylemektir. Gerekse bedenine ve libâsına ve evzâ' ü etvânna müteallik olsun. Ve gerekse ol dediği amel ol kesde olmasun ve olsun. O bühtan ve iftiradır. Kur'an-ı kerîmde bir kimesneyi gıybet etmek meyyit olduğu halde etini yemektir deyû buyurulmuştur. Kaal Allâhü teâlâ Azze ve çel "Ve la yağteb ba'duküm ba'dan e yahibbü ehadüküm en ye'küle lahme ahîhi mey ten fekerihtimuhu" ve hadis-i şerifde dahî vârid olmuştur. Gıybet itmek cîfe-i hımârı yimek gibidir, îşbu âyet-i kerime ve hadîs-i şerîfeyi mülâhaza idüb mazhar-ı gıybet olub ekl-i cîfe ve duhûl-i nâra müstahak olmağı ve eğer hasenatı var ise muğtâbe i'tâ olunub yoğ ise anın seyyiâtın yüklenmeyi tefekkür idüb ana göre hareket eylemek gerektir. Gıybet hakkında olan kabâyıh kaati çoktur. Bu mikdâr icmâlice tahrirden ukalâ hissemend olması mukarrerdir. Hemen hükkâma lâzım olan oldur ki meclis-i haslarını bu makuule nemmâmlardan ve gıybet edicilerden müberrâ idüb ancak vakit oldukça tevârih-i selef ve hikâyât-ı kudemâ ve menâkib-i' evliya ü ekâbir-i amîm'üş-şeref ile aram bahş-ı hatır olub bu makuule menhiyât-ı lazim'ül-ictinâbdan arı ve perhizkâr olalar.

* *
*

DOKUZUNCU BÖLÜM

ZEAMET VE TİMAR HALLERİNİ ANLATIR

Osmanlı devletinde düzenine ihtimam, olunacak maddelerin biri de zeamet ve timar halleridir. Onun da verilmesi hususunda çok özen gerekir. "Boşalan yerleri lâyığına verip vezirâzamlar kendi adamlarına çokluk zeamet vermeyip timar ile yetinmek gerektir" diye yazmışlar. Verildiği halde hasis ve bayağı tanınan adama verilmemek uygundur zira seferde çok görülmüştür ki örneğin bir zeamet ve timar'a mutasarrıf olan kimsenin gelirine bakılsa enaz üç dört ve belki beş altı kese akçe **veyahut** beş yüz veya yedi sekiz yüz kuruş olur. Böyle adamlar sefer olunca halince hizmetkâr götürmek lâzım iken hemen başlı başına yalnızca gider gelir. Sözün kısası zeamet ve timar'ı sefer uğrunda harç ve sarf etmez. Kendi dahî miskin kılığına girip bir işe yaramaz.

Çokluk koltuk altındadırlar. Ölünecek yerden ve savaş doğuş ve vuruşmadan kaçarlar. Dört beş kese akçe zeamete mâlik adamların bîr adam ile harbe gitmesi ne yönden bakılsa yerinde değildir. Bu gibi adamlar yola getirilip ve belki cezalandırılarak veyahut sefere beraber götürülmeyîp kendilerinden yarar ve işgörür verebileceği kadar silâhlı ve zırhlı asker alınmak daha iyi olur.

Bu zeamet ve timar gazi ve yarar adamlar içindir. Bunların nasıl verileceği kanununda açıklanmıştır.

Eski kanuna uymak gerektir. Ancak alay beyleri bazı kılıç umarlarını çürüktür diye biriktirip bilinmeyen isme berat verip ürününü yemeyi adet etmişlerdir, isteyen meydana çıksa verilmiştir deye engel olurlar. Boşalan umarları da arz akçesi namile yükleneceğinden çok akçe alıp bîr işe yaramaz adama verirler. Bu gibi boşalan umarları at kullanır cesaretli ünlü, yürekli yiğitlere verilmek üzere kesin emirler verilmesi gerektir.

BÂB-I TASI'

DERBEYÂN-I KEYFİYYET-I AHVÂL-I ZEAMET VE TİMÂR

Ve devlet-İ aliyyede nizâmına ihtimam olunacak mevaddın biri dahî zeamet ve tîmâr ahvâlidir. Anın dahî tevcihi hususunda gaayet tekayyüd lâzımdır. Vaki[1] olan mahlûlâtı müstehakkına tevcih idüb vezîr-i âzamlar kendû tevabiine çokluk zeamet virrrüyüb timar ile kanaat itmek gerekdir deyû yazmışlar. Verildiği halde hisset ve denâat ile mâruf âdeme verilmemeğe muhtaç zîra esnâ-yı seferde çoğu görülmüşdür ki faraza bîr kimesne bîr zeamete ve timâra mutasarrıf hasılına bakılsa ekallî üç dört ve belki beş altı kese akçe veyahud beş yüz veya yedi sekiz yüz kuruş olur. Böyle âdemler sefer iktizâ ettikde hâlince hizmetkâr götürmek lâzım iken heman başlû başına yalnızca gider gelür, Hâsıl zeamet ve timân uğur-i seferde hare ve sarfetmez. Ve kendû dahi miskin suretine girüb bir işe yaramaz. Ve ekser himayededirler. Mahall-i kıtal ü harb-ı cenk ve darb'dan firar îderler. Dört beş kese akçe zeamete mâlik âdemler bir âdem İle sefer vermek bir veçh ile yerinde değildir. Bu makuule âdemler le'dîp ve belki tecrîm veyahud esnâ-yı seferde me'an götürülmeyüb kendilerinden yarar ve kârgüzâr tehammülü mikdarınca cebelû alınmak dahî evlâ görünür. Ve bu zeamet ve timar gazi ve yarar ademler üçündür. Tevcihâtı hususunda kanuniyeti musarrahdır.

Kanun-i kadîme riâyet lâzımdır. Ancak alaybeğiler bazı kılıç umarları çürükdür deyû birikdirüp meçhul isme berat idüp mahsûlünü ekl'etmeyi âdet itmişlerdir. Tâlib zuhur etse verilmişdir deyû men' iderler. Ve rnahlûl olan umarları dahî arz akçesi namıyle hadden efzûn akçe alub bir işe yaramaz âdeme verirler. Bu makuule mahlûl olan tımarlar at kullanur ciğerdâr ve nâmdar dîlâver yiğitlere verilmek üzre tenbih-i ekîde müh-

Birkaç kılıcı biriktirmemeğe önem vermek ve yapanları bundan kaçındırmak lâzımdır. Zira başında dermanı yok korkuluk gibi adamlara verildiğinden çoğu seferlerde işe ve güce ve hizmete yarar timarlı askeri azdır.

Çokluk iki üç bin akça timarı biriktirmişlerdir. Belki kendi azadsız kölelerine ve adı bilinmeyen kimseler üzerine berat etmişlerdir. Alaybeyleri veyahud timarlı içinde kölelikten azad edilmiş kimseler vardır. Alaybeyleri yardımı ile yiyim yeri edinmişlerdir. Adı sepet umarıdır. Ve sepet tımarı diye seferlerde ve kale ve metrislerde çit vurup sepet getirene derler. Bunlar ise o hizmet de bulunmazlar. Ve hem beratları da sepet içinde saklıdır. Bu gibileri yoklamaya çok önem vermek gerekli olmuştur. Zira bir vakitte beratında geliri çok yazılmış bazı timar ve zeamet sahipleri tımar ve zeametlerimizin yazısı çok ve elimize geçen azdır diye güya çürüklerini ayırıp ve beratlarından düşürerek yazılmış gelirlerini azaltmışlardır. Sonra düşürmüş oldukları hisseleri isteyen meydana çıkıp tevcih olunduğu zaman indirdikleri gelirleri yine kendilerinin topladıkları anlaşılmıştır.

Ayrıca bunlar sefer ve o hizmeti de yapmazlar. Yine bıraktıklarına ve indirdiklerine pişman olup "Kılıcımıza ve zeamet ve umarımızın toplamına dahildir ve eski birikintisidir" diye iddia edüp geri alır. Böyle böyle marifetleri görülmüştür. Bu gibiler pek çoktur. Araştırılsa belki nefer ve bedel dolayısıyla yararlanılacağı şüphesizdir. Amma büyük emeklere muhtaçtır.

Silâhlı ve zırhlı asker bedeli ve arada elde edilen gelirler konusunda da alaybeylerinin gizledikleri ve ilgisiz davrandıkları bellidir. Bu defa silâhlı ve zırhlı asker bedelinin tahsilinin alaybeylerinin kendilerinden istenmesinin ferman buyurulduğu tam isabet olmuştur. Allahın yardımı ile hazinenin çoğalacağı umulabilir. Zeamet ve Timar hallerinde rütbe sahibi ileri gelenler gereği gibi ihtimam etmediklerinden bozulmuş olup düzeltmeğe muhtaç olmuştur. Geçmiş sultanlar bunca kale ve memleketleri zeamet ve timar sahipleriyle feth ettikleri ve zeamet ve timar sahipleri mükemmel iken din düşmanları ile her nerede karşılaşırlarsa yüz aklıkları kazandıklarını eski tarihçiler yazmışlardır.

taçdır. Ve bir kaç kılıcı birikdirmemek üzre ihtimam ve tahvîf lâzımdır. Zira başına dermanı yok heyyûlâ makuulesi âdemlere verildiğinden ekser seferlerde işe ve güce ve hizmete yarar timârlu askeri nâdirdir. Ve ekser iki üç bin akçe tımarı birikdirmişlerdir. Belki kendû azadsız kölelerine ve meçhul ül-isim kimesneler üzerine berat itmişlerdir. Alaybeğiler veyahut timârlu içinde atiyk kimesneler vardır. Alaybeğileri iâneti ile me'kel idinmişlerdir. Adı sepet umarıdır. Ve sepet timarı tâbir olunan seferlerde ve kal'a ve metrislerde çit örüp sepet getürene derler. Bunlar ise o hizmetde bulunmazlar. Ve hem beratları dahî sepet içinde mahfuzdur. Bu makuuleler ele girmeğe azîm tekayyüde hacet olmuştur. Zîrâ bir vakitde bazı yazusi çok timâr ve zeamet sahipleri timâr ve zeametimiz yazusi kesîr ve hasılımız kalîldir deyû güya çürüklerini ifraz ve beratlarından tenzil ve yazuların taklil eylemişler idi. Badehu tenzilleri olan hisselere tâlib zuhur idüb tevcih olunduğu gibi meğer tenzillerini yine kendiler zabt iderler imiş. Sefer ve hizmet dahî yok. Yine ferağ ve tenzillerine peşîman olub kılıcımıza ve zeamet ve tımarımızın icmallisi ve kadîmi birikindüsidür deyû iddia idüp aldılar. Böyle böyle san'atları görülmüşdür. Bu makuuleler kati çokdur. Tecessüs olunsa belki nefer ve bedel takribi ile intifa' mukarrerdir. Emmâ himem-i azîme mühtacdır. Ve cebelû bedeli ve mabeyn mahsûlü hususunda dahî alaybeğilerin ketm ve adem-i tekayyüdü zahirdir. Bu defa cebelû bedelinin tahsili alaybeğilerin kendilere tefviz olunmak ferman buyurulduğu isâbet-i mahz olmuşdur. Biavnihi teâlâ vâfir sa'yi mîrî melhuzdur. Ve zeamet ve timâr ahvâlinde eshâb-ı tevcîhat-ı kudemâ gereği gibi ihtimam etmediklerinden muhtel olub tashihe muhtaç olmuştur. Selâtîn-i selef ise bunca kıl'a ve memleketleri zuamâ ve erbâb-ı timâr ile feth' eyledikleri ve zuamâ ve erbâb-ı timâr mükemmel iken a'dâ-yı din ile her kande mukabil oldular ise yüz aklıkları vaki' olduğun müverrihini selef yazmışlardır.

Ancak o zeamet ve tımarları ekâbir ve ayan ve öteki dirliklere mutasarrıf olanlar, çoğu azadsız köleleri üzerine veyahut birer var olmayan isme berat eyleyip beş altı timara mutasarrıf adam vardır diye halk arasında meşhur ve ağızdan ağıza dolaşmaktadır. Bu gibilerin çoğu adı var kendi yoktur ve adamı olan da zırh ve silâh yerine aba ve kebe giydirip Padişah sefer açınca bir iki bin akçe harçlık verip ve bir semerli beygire bindirip sefere gönderirler. Zeamet ve timar bu yolla yağmalanmış ve ayak altında kalmış olmakla gerek din düşmanına ve gerek Anadolu yakasında görülen eşkiyaya ve Rumelinde haydut keferesinin yayılmasına yol açarlar. Bunların da düzeltilmesine himmet olunmak gereklidir. Lâkin sepetlerde olan timarları yalnız yoklanmak ile meydana çıkmaz. Bin on bir tarihinde Yemişçi Hasan Paşa zamanında ve sonra bin yirmi iki tarihinde Nasuh Paşa asrında zeamet ve timarlar sepetlerden çıkarılarak ve mustahakkına verilip dağıtılmak üzere padişah emri çıkıp Hasan Paşa dahi İstanbul tarafından tevcih eylemişler. .Düzeltilmesi mümkün olmamış. Nasuh Paşa'da Rumelinde vaki olan Zeamet ve Timar sahiplerini Edirne'ye getirip yoklama yerinde hizmetkâr ve köleler de beratları ile mevcut bulunup yoklanmışlar. Bir timar meydana gelmemiş lâkin her eyâletin valisine ve her sancağın beylerbeyine ferman olunsa ve beylerbeyiler de mahallinde kimseye haksızlık ve adaletsizlik eylememek şartiyle gereği gibi teftiş ve inceden inceye araştırma ile yoklasalar her eyâlet ve sancaklarda sakin olan eski ocak erleri olup askeroğlu olanlar bellidir.

Başka adlara yazılı yabancı ve hizmetkâr ve köleleri üzerinde olup ağaları zapt ettikleri zeamet ve timarlar da gün gibi belli olur.

O gibilerin Timarının hak sahiplerine dağıtılması ve verilmesi yönünden ferman çıkarılmış olduğu halde oğul babasına ve kardeş kardeşine sahip çıkmaz. Koşa koşa gelip bu gibi timarın birine bir kaç adam yapışıp bu zeamet ve timar "yabancı hizmetkâr ve köleler üzerindedir" diye talep ve iddia ederler. Bir timar saklanmak mümkün olmayıp ve beylerbeyiler de bir tirnarı ehil olmayana vermek edemezler deye anlaşılır.

Ancak ol zeamet ve timarları ekâbir ve ayan ve şâir dirliklere mutasarrıf olanlar ekser azadsız köleleri üzerine veyahud birer ism-i bîcisme berat eyleyüb beş altı timara mutasarrıf âdem vardır deyû beyn'en-as meşhur ve mütevatirdir. Bu makuulelerin ekseri mevcûd ül-isim ve mâdûm ül-cisim olub ve âdemîsi olanlar dahî cebe ve cevşen yerine aba ve kebe giydirüb sefer-i hümâyûn vâki' oldukda bir iki bin akçe harçlık virüb ve bir semerlû bargir'e bindirüb sefere gönderirler. Zeamet ve timar bu tarikle yağma ve payimâl olmağla gerek düşman-ı dîne ve gerek Anadolu canibinde zuhur eden eşkiyaya ve Rumelinde haydud keferesine istilâya bais-i fürce olur. Bunların dahî tashîhine himmet olunmak elzem-i levazımdandır. Lâkin sepetlerde olan timarlar yalnız yoklanmak ile zuhura gelmez. Bin on bir tarihinde Yemişçi Hasan Paşa zamanında ve badehu bin yirmi iki tarihinde Nasuh Paşa asrında zeamet ve timarlar sepetlerden ihraç ve müstehakkîne tevcih ve tevzi olunmak üzre hatt-ı hümâyun sâdır olub Hasan Paşa dahî âsitâne-i saadet tarafından tevcîh eylemişler. Tashihi zuhura gelmemiş. Ve Nasuh Paşa dahi Rumelinde vâki' olan zuamâ ve erbâb-ı timârı mahruse-i Edirneye getirtüb mahâll-i yoklamada hizmetkâr ve köleler dahî beratları ile mevcûd bulunub yoklanmışlar. Bir timar zuhura gelmemiş. Lâkin her eyâletin valisine ve her sancağın beylerbeğisine ferman olunsa ve beğlerbeğîler dahî mahallinde kimesneye gadir ve teaddî eylememek şartiyle gereği gibi teftiş ve tefahhus ile yoklasalar her eyâlet ve sancaklarda sakin olan kadîmî ocak erleri olub sipahzâde olanlara zahir ve malûmdur. Ve el esamesiyle olan ecnebi ve hizmetkâr ve köleleri üzerinde olub ağaları zapteyledikleri zeamet ve timarlar dahî günden ıyân ve malûm olur. Ol makuulelerin timârı erbâb-ı istihkaka tevzi' ve tevcihi babında ferman sâdır olduğu oğul babasına ve karındaş, karındaşına sahip çıkmaz. Ve ılgar ile gelüp bu makuule timârın birine bir kaç âdem yapışub bu zeamet ve timar ecnebi hizmetkâr ve köleler üzerindedir deyû talep ve iddia ederler. Bir timâr saklanmak mümkin olmayub ve beğlerbeğiler dahî bir timârı naehle vermek edemezler deyû fehm olunur. Ve selefde

Eski adamlardan aklı başında uzağı görenler de bu yönü sağlam fikir ve isabetli düşünceye yakın görüp karar vermiş olduklarını yazmışlar. Sözün kısası, bu zeamet ve tımar düzeltilmesi hallerinde çok çalışıp gayret olunması her yönü ile din ve devlete yaraşır.

Yüce Tanrı düzeltilmesini müyesser edip kolay yol ile düzen ve her işde Osmanlı devletine intizam ihsan eyleye.

Bu Osmanlı imparatorluğunun nimetleri içinde yüzdüğümüz için ödevli olduğumuz bağlılık ve doğruluğu iş edinip ceza gününde sorumlu olmamak ve azarlanmamaklığımız için gücümüz yettiğince bildirmekten ve anlatmaktan hiç korkmayarak ve Sultanın değerli varlığının kıyamete kadar Osmanlı hanedanının ülkesinde tahtı şereflendirmesi ve melek yaradılışlı zatının buyruk makamının süsü olması dualarını her zaman dilimizden düşürmeyiz.

Yüce Tanrı, devletinin mutlular bahçesini, güzel tedbirler süpürgesiyle, hainlerin taarruz çörçöpünden arı kılsın ve temizlesin. A M I N.

* *

gelen ukalâ-yı dûrbin dahî bu veçhi re'yı rezîn ve fikri isabet karîn görüb karardâde eylediklerin yazmışlar.

Hasılı bu zeamet ve timâr tashihi ahvâlinde ziyâde sa'y ve ikdam olunması her veçhile sezâvar-ı din ü devlettir. Hazret-i bârî azze şanuhû tashihini müyesser idüb eshel vech ile nizâm ve her emirde devlet-i aliyyeye intizâm ihsan eyleye. Bu devlet-i aliyyenin garîk-i nimetleri olduğumuza binâen memur olduğumuz sadâkat ve istikameti kâr idüb ruz-i cezada mes'ul ve muateb olmamaklık içün âlâ kaderüt-tâka ı'lâm ve ifadede kat'an tehaşî etmeyüb ve gevher-i vücûd-i behbûd-i sultanî kıyam-ı kıyametedek pîrâye bahş-i serîr-i şeref masîr-i mülk-i âl-i Osmaniyeyi ve zât-ı melekiy üs-sıfâtları zîver-i mesned-i fermânrâni olmak daavâtı her bâr medâd-ı ser sühan-ı cerîde-i evrâdımızdır. Rabbül-müteâl kabule karîn edüb hadîkatüs-süedâ-yı devletlerin çârüb-i hüsn-i tedbîr ile har ü hesi taarruz-i hiyânetkârândan pak ve tathîr eyliye. Â M Î N

* *

EK:I ZE YL-İ EVVEL

EK : I

Zulüm için sonradan konmuş kötü uydurmaları (Bid'at) yazıya döküp deftere geçirmekten çekinmek gerektir. Zira yeni uydurmalar (Bid'at) iki türlüdür.

Birisine, güzel (Hasene) derler. Tanrı diledikçe mucidi rahmetle anılır. Birisine de kötü uydurmalar (Seyyie) derler. Onun da ortaya çıkaranı oldukça o bid'at (kötü uydurma) işlenir. Bid'ati icra eden (kötülüğü yapan) ile bunu icat eden kimse, "bu kötü geleneği filân adam ortaya atmıştır" diye ağlayıp ah edenlerin bedduasından kurtulamaz. Zira yüce Tanrı "kendisi için hidâyet yolu beliren kimse Peygamberden ayrılır ve inananların yolundan başka bir yola giderse biz onu gittiği yola bırakırız ve cehenneme yollarız. Cehennem ne kötü yerdir" buyurmuştur.

Peygamberimiz (S.A.S.) ise "her kim ki bir iyi âdet ortaya çıkara, elbet o iyi âdeti çıkaran için, o iyi âdeti yapan kimsenin sevabı vardır kıyamete dek bundan faydalanır. Her kim ki bir kötü âdet ortaya koya, elbet üzerine bu âdetin günahı vardır kıyametedeğin sürer" buyurmuştur.

Sonuç olarak büyük âyetin anlamına göre ulu Peygamberin yolundan uzaklaşanın ve onlara muhalefet edenin sonu cehennemdir.

ZEYL-I EVVEL

Ve muhaddesât-ı zulmiyye ve bid'at-ı seyyieyi kaleme getürüb deftere kay'd olunmakdan içtinâb dahî lâzımdır. Zîra bid'at iki dürlüdür. Birisine hasene derler, ilâmaşallah mucidi rahmet ile yâd olunur. Ve birisine dahî bid'at-i seyyie derler. Anın dahî muhdisi mâdâmeki ol bid'at işlenur. Bid'ati icra eden ile mucidi olan kimesne bu bid'ate filân âdem bâis olmuştur deyû âh ü enîn ile bedduadan halâs olamaz. Zira kaal Allâhü azze ve çel: "Ve men yüşâkık'ır-resûle min ba'di ma tebeyyene leh'ül-hüdâ ve yettebi' gayre sebîl'ül-mü'minine nüvellihi ma tevellâ ve nuslîhi cehenneme ve saaet masırâ" ve kaale Resûlullahi (S.A.S.) "Men senne sünneten felehû ecrüha ve ecrü men amile biha ilâ yevm'il-kıyâmeti ve men senne sünneten seyyieten fealeyhi vizrüha ve vizrü men amile biha ilâ yevm'il-kıyamet".

Manâ-yı hadîs-i şerif her kimesne ki bir sünnet-i hasene ihdas eyliye pes ol kimesne içün sünnetin işleyen kimesnenin ecri vardır. Yevm-i kıyâmetedek me'cûr olur. Ve herkim ki bir sünnet-i seyyie ihdas eyliye pes anın üzerine ol sünnetin günâhı vardır kıyamete değin sürer. Ve hâsıl-ı mazmun-ı âyet-i kerîme Resûl-i Ekremin tarîk-i meslûkelerinden mübâadet ve anlara muhalefet idenin akıbeti cehennemdir.

iki üç kılıcı biriktirmemek gereklidir. Gerçi bazı çürük kılıçlar vardır. Zaruret yüzünden bir kaçı biriktirilip verilir. Lâkin bu gibiler pek azdır. Kanunda ne şekilde hareket edileceği pazılıdır ve açıktır eski kanunu yürütmek en uygunudur. Ancak alaybeyleri yarar ve yiğit, doğru ve yardımedici ve cesur adamlar olmalıdır.

Boşalan timarlar at kullanır ve yürekli yiğitlere verilmek üzere sıkı tenbih yapılsa uygun olur. Zira başına dermanı yok heyula gibi adamlara verildiğinden bir çok seferlerde işe ve hizmete yarar timarlar askeri pek az bulunur ve çokluk iki üç bin akçe bir kaç kılıç timarı bildiri dışı çürüktür diye biriktirip ismi bilinmeyen kimseler üzerine veyahud kendi kölelerine birkaç berat edüp yine alaybeyleri veyahud timarlı içinde azadlı köleler vardır. Alaybeyi yardımı ile yiyim yeri yapmışlardır. Bu timarları ellerine geçirip haksızlık ederler. Bunlar da araştırılıp bulunmalıdır.

Başvezir olanlara zeamet ve timarın kanununu da bilmek en önemli gereklerdendir. Osmanlı devletinde olan zeamet ve tımar üç yönlü kılıç olarak değerlendirilmiştir.

Genellikle ülkede zeamet yirmi bin akçe olup en aşağı yirmi bin ve daha çok olabilir. Yirmi bin akçesi kılıç; daha azı hisse sayılır.

Rumelinde olan Timarlar iki türlüdür. Biri altı bin akçe biri üç bin akçe. Meselâ Rumelinde olan beylerbeyiler beş bin dokuz yüz doksan akçeye varınca boşalan timarları kendileri tevcih edip kendi nişanlariyle berat verirler. Altı bin akçe olunca beylerbeyiler kendi beratlariyle vermeyip berat verilmesi için yazı yazarak İstanbul'a gönderirler. Anadolu, Cezayir ve Kıbrıs eyâletlerinde kılıç timar beş bin ve iki bin akçedir. Dört bin dokuz yüz doksan dokuz

Ve iki üç kılıcı biriktirmemek gereklidir. Gerçi bazı çürük kılıçlar vardır. Bizzarure bir kaçı birikdirilüb verilir. Lâkin nevâdir makuulesidir. Kanunîsi mukayyed ve musarrahtır. Kanun-i kadîme mürâat olunmak evlâdır. Ancak alay beğleri yarar ve şeci' ve müstakîm ve şefi' dilâver adamlar olmaludur. Ve mahlule vaki' olan timâr at kullanur ve ciğerdâr yiğitlere verilmek üzre müekked tenbih olunsa münasibdir. Zira başına dermanı yok heyula makuulesi âdemlere virildiğinden ekser seferlerde işe ve hizmete yarar timarlar askeri nâdirdir ve ekser iki ve üç bin akçe bir kaç kılıç timarı hılâf-ı inha çürüktür deyû birikdirüb isim-i meçhul kimesneler üzerine veyahud kendû kölelerine bir kaç berat edüb yine alaybeğiler veyahud timârlu içinde atîk kimesneler vardır. Alaybeği iâneti ile me'ekel edinmişlerdir. Zabt ü rapt idüp gadr ederler bunların dahî tedariki görülmelüdür. Ve vezirâzam olanlara zeamet ve timarın kanununu dahî bilmek lâzime-i mühimmedendir. Memâlik-i mahrusede olan zeamet ve timâr üç vech üzre kılıç itibâr olunmuştur. Umuman memâlikde zeamet yirmi bin akçe olub taht-i radde yirmi bin ve dahî ziyâde kayıd olmuş olıcak. Yirmi bin akçesin kılıç ve maadası hisse itibar olunur. Rumelinde olan timarlar iki nev' üzerindedir. Biri altı bin akçe ve biri üç bin akçe meselâ Rumelinde olan beğlerbeğiler beş bin dokuz yüz doksan dokuz akçeye varınca mahlûl olan timarları kendiler tevcih edüb taraflarından kendû nişanlariyle berat virirler. Altı bin akçe olıcak beğlerbeğiler kendi beratlariyle vermeyüb tezkire idüb berat içün asitane-i saadete gönderir. Anadolu ve Cezayir ve Kıbrıs eyaletlerinde kılıç timâr beş bin ve iki bin akçedir. Dört bin dokuz yüz doksan

akçeye varınca beylerbeyleri tevcih edip taraflarından nişan ile berat verirler. Beş bin akçe olunca berat vermeyip yukarda işaret olunduğu üzere berat getirtmek üzere İstanbul'a tezkere yazıp gönderirler. Basra, Diyarbekir, Erzurum, Şam, Halep, Bağdat ve Şehrizor eyaletleri Rumeli eyaletleri gibidir. Karaman, Maraş, ve Sivas beylerbeyleri beratlariyle iki bin dokuz yüz doksan dokuz akçeye verir. Üç bin akçe olunca tezkire yazıp devlet merkezine gönderir.

Eğer timar olan azledilmiş değil de ilk defa timar verilen kimse ise berat vermeyip tezkere verir. Zira kanun ilk defa timar alanın beratının İstanbul'dan verilmesini öngörür.

Asker çocuklarının da babalarının ilk ve son beratlarını İstanbul'a götürüp ilk timar sahibi olma beratını devlet merkezinden almaları kanun gereğidir.

Kimi zaman doğu ve batı taraflarına seferler yapıldığında beylerbeyleri yerlerinde bulunmayıp hareket üzere olduklarından beylerbeyleri tarafindan beratı olan timarlar İstanbul'dan ve Başkomutanlar tarafından tevcih olunup defterhaneden tezkere verilip berat olur. Bildirilen şekil üzere beylerbeyleri tarafindan berat olan umarlardan maadasını İstanbul'dan talip olan ulufeliye veya elinde Timar'a istihkakı olan istihkak sahibi kimseye verilip emir ile tevcih olunup bazı İstanbul'da tezkere yapılıp berat olur ve bazı ilk verilen emri beylerbeyine gönderip ondan tezkere geri devlet merkezine gelip berat olur. Beylerbeyleri kendi beratlariyle verdikleri umarlara kâtipler arasında (Tezkeresiz) derler kendi beratlariyle vermeyip tezkere verip devlet merkezine gönderip sundukları umarlara tezkere verirler.

Rumeli vilâyetlerinin tezkereli timarı tayin olunduğu üzere altı bin akçe ve kılıçları üçer bin akçedir.

Asker çocuklarına genellikle üçer bin akçe verilir.

Anadolu vilâyetlerinin sipahizadelerine ikişer bin akçe verilir.

Eğer Rumeli ve Anadolu vilâyetlerinde olan timarlar icmal defterinde yeterin altında tezkerelerde ziyade olsa tezkereler bölünerek verilmek kanun değildir.

Tezkereli timar heman kılıç gibidir bozulmaz.

dokuz akçeye varınca beğlerbeğiler tevcih edüb taraflarından nişan ile berat virirler. Beş bin akçe olıcak berat vermeyüb bâlâda işaret olunduğu üzre tezkire verüb ol tezkire gelüb berat olur. Basra ve Diyarbekir ve Erzurum ve Şam ve Haleb ve Bağdad ve Şehr-i zor eyâletleri Rumeli eyâletleri gibidir. Karaman ve Meraş ve Sivas beğlerbeğileri beratlariyle iki bin dokuz yüz doksan dokuz akçayı verir. Üç bin akça olucak tezkire edüb der-i devlete gönderir. Ve eğer timar alan mazûl olmayub ibtidâ emriyle tımara dahil olsa berat vermeyüb tezkire verir. Zira kanun ibtidâ beratın âsitâneden itmektir. Ve sipahzadeler dahî babasının ibtidâ ve intiha beratlarını Âsitâne-i saadete getürüb ibtidâ beratını der-i devletten çıkarmak kanundur. Bazı zaman cânib-i şark ve garbe seferler vaki' oldukda beğlerbeğiler mekânlarında bulunmayıb hareket üzre olduklarından beğlerbeğiler tarafından berat olan timarlar Âsitâne-i Saâdetden ve serdarlar tarafından tevcih olunub defterhaneden tezkire verilub berat olur. Vech-i meşruh üzre beğlerbeğiler tarafindan berat olan umarlardan ma'dasını Âsitâne-i Saâdetden talib olan ulufelûya veya elinde timâre istihkakı olan ehl-i müstahaka verilub emr iletevcîh olunub bazı Âsitâne-i saâdetde tezkire yapılub berat olur. Ve bazı evvel verilen emri beğlerbeğiye gönderüb andan tezkire giru der-i devlete gelüb berat olur. Beğlerbeğiler kendû beratlariyle verdikleri timârlara küttâb istilâhında tezkiresiz derler kendû beratlariyle vermeyüb tezkere verub der-i devlete gönderüb arzeyledikleri timârlara tezkire verirler. Rumeli vilâyetlerinin tezkirelü tımarı tayin olunduğu üzre altı bin akçe ve kılıçları üçer bin akçedir. Sipahi zadelerine umumen üçer bin akçe verilür. Ve Anadolu vilâyetlerinin sipahizadelerine ikişer bin akçe verilür. Ve eğer Rumeli ve Anadolu vilâyetlerinde olan timarlar defter-i icmalde taht-ı radde tezkirelerde ziyâde olsa tezkireler parelenüb verilmek kanun değildir. Tezkerelû timar heman

Ne miktar ziyâdesi varsa hisse yolu ile tevcih olunur. Amma kalemler ayrılmaz hisse bütün bütün verilir.

Kümelinde olan tımarlar icmal defterinde yeterin altında yazılan tezkirelerden eksik olsa üç bin akçesi kılıç geri kalanı hisselidir.

Anadolu vilâyetinde olan timarlar dahi icmalde tezkerelerden eksik olsa ikişer bin akçesi kılıç geri kalanı hisse olur. Kümelinde olan timarlar icmal defterinde yeterin altında yazılan üç binden ve Anadoluda olan timarlar ikişer binden eksik olsa hepsi kılıç olur.

Kümelinde bir sipahinin beratında istihkakı üç binden Anadoluda ise iki binden eksik olsa oğullarına timar verilmek kanuna aykırıdır. Bu gibi beratların yeri büyük himmet gösterenlerin hakkı olan berattır.

Zira Kümelinde sipahizadeleri üç binden Anadolu sipahizadeleri iki binden eksik olmaz. Eğer Rumeli, eğer Anadolu da bir sipahi eksiksiz bir iki yüz akçe timara mutasarrıf iken ölse Rumeli ise eksiksiz üç bin akçe Anadoluya eksiksiz iki bin verilir. O takdirde üç bin ve iki binden eksik istihkak olmaz. Bu gibilerin başlangıç ve son beratlarına bakılsa bunların büyük yararlıklar gösterenlerin yerleri olduğu anlaşılır. Kendi askerini göndermek ve nöbetleşe sefere gitmek üzere mülk timarlar vardır. Onlar öteki timarlar gibi değildir. Bin olur daha çok olur. Onların beratları eksiksiz sayılmaz. O gibi mülk umarlardan defterde bir timar bin akçe yazıp o umardan birisi yüz akçeye mutasarrıf olsa beratında o bin akçeden yüz akçe hisse çıkarılmaz. Yine olduğu gibi bin akçe yazılır.

Yüz akçe hisseye mutasarrıf olduğunun beratında açıklanması yeter.

Onun gibi Tımarlara mutasarrıf olanlar öldüklerinde öteki timarlar gibi iki nefer oğullarına ikişer bin akçe verilmez. İki üç daha ziyade kaç nefer oğulları varsa hepsine bir berat ile eşit olarak verilir. Elinde emir olan ve azl edilmişe veya noksan ve yükseltmek için verilmez.

Evlâd münkariz oldukta devlet için tutulur. Veyahud Padişah emriyle Timarlar gibi sefere gitmek üzre bir müstahakkına tevcih olunup sair timar gibi olur.

kılıç gibidir bozulmaz. Ne mikdar ziyâdesi var ise hisse tariki ile tevcih olunur. Emmâ aklâm ayrılmaz hisse cümleden verilür ve Kümelinde olan timarlar defter-i icmalde taht-i radde tezkirelerden eksik olsa üç bin akçesi kılıç maadası hisseludur. Ve Anadolu vilâyetinde olan tîmârlar dahi icmalde tezkerelerden eksik olsa ikişer bin akçesi kılıç mâadası hisse olur. Ve Rum ilinde olan Timarlar defter-i icmalde taht-i radde üç binden ve Anadoluda olan Timarlar ikişer binden eksik olsa cümlesi kılıç olur. Kümelinde bir sipahinin berâtında istihkakı üç binden Anadoluda ise iki binden eksik olsa oğullarına Timar verilmek hilâf-ı kanundur. Ol berat mahall-i himmet berâtıdır. Zîrâ Kümelinde sipahizadeleri üç binden Anadolu sipahizadeleri iki binden eksik olmaz eğer Rumeli ve eğer Anadoluda bir sipahi ber vech-i tekmil bir iki yüz akçe tımara mutasarrıf iken fevt olsa Rumeli ise ber vech-i tekmîl üç bin akçe Anadoluya ber vech-i tekmil iki bin verilür. Ol takdirce üç bin ve iki binden eksik istihkak olmaz. Bu asılların iptida ve intiha beratlarına dahi olunsa mahall-i himmet idiği zahirdir. Ve cebelûsun eşdirmek ve benevbet eşmek üzre mülk timarlar vardır. Anlar şâir timar gibi değildir. Bin olur dahî ziyâde olur. Anların beratları ber vech-i tekmil *yazılmaz.* Ol asıl mülk umarlardan defterde bir timar bin akçe yazub ol timârdan birisi yüz akçeye mutasarrıf olsa beratında ol bin akçeden yüz akçe hisse çekilmez yine aynı ile bin akçe yazılur. Yüz akça hisseye mutasarrıf olduğu berâtında şerh verildiği hemen kifayet eder. Ve anın gibi timârlara mutasarrıf olanlar fevt oldukda şâir timarlar gibi iki nefer oğullarına ikişer bin akçe verilmez, iki üç dahî ziyâde kaç nefer oğulları var ise cümlesine bir berat ile alesseviyye verilür. Eli emirlû ve mâzûle veya noksan ve terakki içün verilmez. Ve evlâd münkariz oldukda mîrî içün zaptolunur. Veyahud emr-i şerîf ile timarlar gibi sefer eşmek üzre bir müstehakkına tevcîh olunub şâir timar gibi olur.

Bunun gibi mülk dinarları sahipleri, başkasına feragat eylemek ve üzerine başka timar ve ilâveler eklemek kanuna uygun değildir. Ziyade ve noksan kabul eylemez. Amma mutasarrıf olanlar kendi istekleriyle bundan sonra kendilerine geçim yolu olmamak üzere oğullarına eşit olarak feragat ederlerse verilmek olur.

Bu gibi timarlar kız evlâda verilmez. O umarların sahibi sefere varmamakla timarları alınmaz.

Yanlışlıkla başkasına verildiği zaman geri kendisinde bırakılır. Ürününü dahi almış olsalar geri sahibine red olunur.

Ancak sefere gelmediği senenin mahsulü devletçe alınır. Onun gibi mülk timarlara mutasarrıf olanlar ölüp oğulları kalmasa beratla kardeşlerine eşit olarak verilir. Amma bir cins malikâne de vardır ki mutasarrıf olanlar onun karşılığında sefere gitmezler zırhlı asker de göndermezler. O çeşit malikâne öteki kanunla verilen mallar gibidir. Oğula kıza intikal eder.

Asker göndermek üzere defterde yazılı olan mülk timar ortaklarından biri "mülktür" diye hissesini satmağa yetkisi yoktur. Satsa da müşterinin elinden alınıp eskisi gibi mülk sahibine teslim olunur. Mülk sahipleri toptan münkariz olduk tan sonra hakikî mülk hükmünde olduğu için bu timar devlet hazinesine gider. Sultanın isteğine bağlı olup yeniden bir kimseye verilirse olur.

— SON —

Ve bunun gibi mülk timarları eshab-ı âhara feragat eylemek ve üzerine gayri timar ve zamîme ilhak eylemek kanun değildir.

Ziyâde ve noksan kabul eylemez. Emmâ mutasarrıf olanlar ihtiyarlariyle min ba'd kendilerine dirlik olmamak üzre oğullarına alesseviyye feragat ederler ise verilmek caizdir.

Bu makuule timarlar kız evlâda verilmez. Ve ol timârların sahibi sefere varmamağla timarları alınmaz. Sehv ile âhara verildiği suretle gerû kendûye ibka olunur. Nesnesin dahî almış olsalar gerû eshâbma reddolunur. Ancak sefere gelmediği senenin mahsûlü taraf-ı mîrîden ahz olunur. Ve anın gibi mülk timarlara mutasarrıf olanlar fevt olup oğulları kalmasa bâberat karındaşlarına alesseviye verilür. Emmâ bir cins malikâne dahî vardır ki: mutasarrıf olanlar ol mukabelede sefer eşmezler ve cebelû dahî göndermezler.

Ol asıl malikâne şâir emlâk-i şer'iye gibidir. Oğula ve kıza intikal eder. Cebelû eşdirmek üzre defterde mukayyed olan mülk timar şürekâsından biri mülkdür deyû hissesin satmağa ruhsat yokdur. Satsa dahî müşterinin
elinden alınub kemâkân mülk sahibine redd ü teslim olunur. Eshâb-ı mülk bilkülliye münkariz olduktan sonra mülk-i sahîh hükmünde olmağla beytülmâle râci' olur.

Re'y-i Sultaniye mufavvez olub yeniden bir kimesneye temlîk ederlerse tecviz olunmuşdur.

_SON —